

**A MAGYAR TUDOMÁNYTÖRTÉNETI INTÉZET
TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEI 31.**

Szállási Árpád

II. Rákóczi Ferenc és Ecsed

Sajtó alá rendezte: Gazda István

**A Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára
2008-ban megjelent 74. kötete**

Budapest – Nagyecsed

2008

A kötetet kiadta
**a Magyar Tudománytörténeti Intézet
és Nagyecsed Város Önkormányzata**

Szakszerkesztő:
Bodorné Sipos Ágnes

A francia szövegrész magyar fordítását készítette:
Balázs József

Az angol nyelvű összefoglaló fordítója:
Bárkányi István

Az illusztrációk előkészítésében közreműködtek:
Perjámosi Sándor és Karasz Lajos (OszK)

A várrajzokat készítette: **Kőnig Frigyes** és **Soós Elemér**
A várrajzok felkutatásáért köszönettel tartozunk **Szabó Tibor**
vártörténésznek

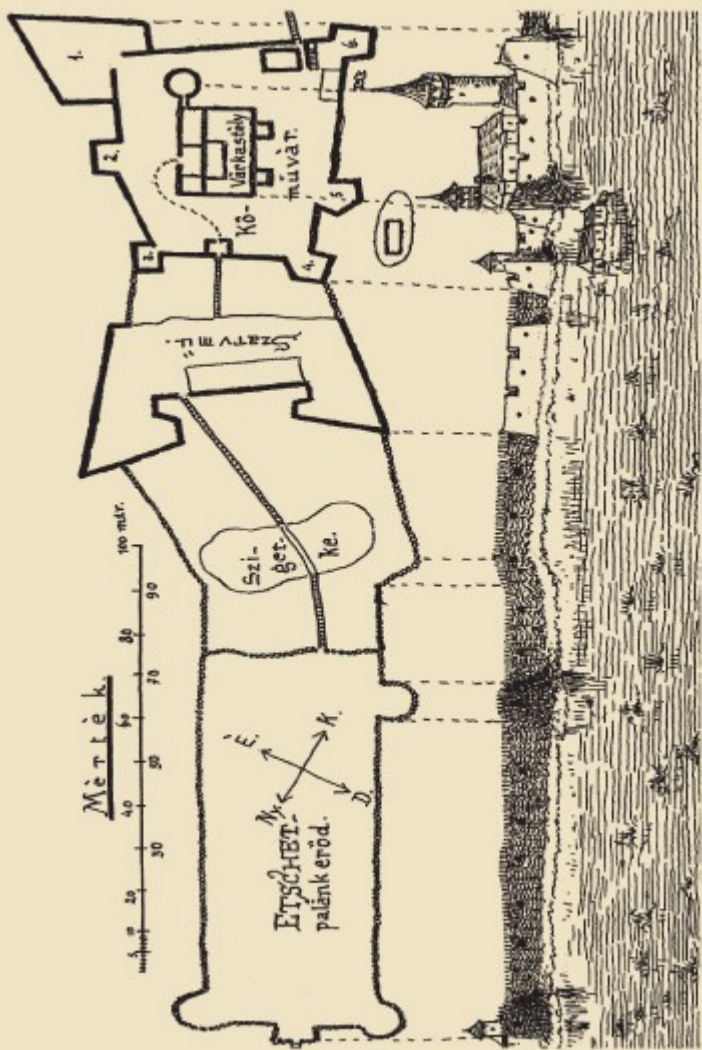
Az előzéken a Soós Elemér-féle várábrázolás látható

ISBN 978 963 9276 72 7

Szállási Árpád

**II. Rákóczi Ferenc
és Ecsed**

Mé t t è k.

100 métr.
90
80
70
60
50
40
30
20

Etschb.
palánk erőd.
É
Ny
D
K

Szi-
get.
ke.

Kő-
várkastély

Kő-
várvát.

TARTALOM

Ajánlás	7
Szerzői előszó	9

I. rész

II. Rákóczi Ferenc és Nagyecsed kapcsolata

Birtokosok, várurak	15
Ecsed és az ecsedi láp	15
Ecsed urai a II. Rákóczi Ferencet megelőző évszázadokban	18
Ecsed jogállása	21
Az ecsedi vár a történészek, útleírók szerint	23
Milyen is volt az ecsedi vár és környéke az 1600-as évek végén?	25
II. Rákóczi Ferenc és Ecsed	38
A szabadságharc előszele	38
A döntő fordulat	41
Mennyi időt töltött Rákóczi Ecseden?	46
A Rákóczi-kor egészségügyéről	64
A Fejedelem adománylevele (1708. szeptember 18.)	68
A békekötés	72
Az ecsedi vár sorsa a békekötés után	80
Ecsed a Rákóczi-szabadságharc után	92
Élet Ecseden a békekötés után	92
Károlyi Sándorról	93

A százéves per	96
Ecsed és Rákóczi a történészek, költők, történetírók és statistikusok szemével	100
Ecsed a XX. század elején	104
Rákóczi-kultusz Ecseden	105
Rákóczi-ereklyék Nagyecseden	106

II. rész

Emlékeim a régi Ecsedről és a Rákóczi-kultuszról

Élet Ecseden az 1930-as évektől kezdődően	113
Az ecsedi határ	113
A népesség	115
Gazdálkodás	116
Állattartás	118
Ételek és italok	122
Dohány	125
Ruházkodás	126
A villanytelep	128
Ecsed lakosairól	130
Az ecsedi zsidók	130
Az ecsedi cigányok	133
Az ecsedi értelmiség	136
Érdekes arcok, elfelejtett ecsediek	140
Egy öregúr a szomszédban: Károlyi Gyula gróf	143
Rákóczi-émlékeim, olvasmányaim	145
Léo Mouton: Hôtel de Transylvanie	153
Utóhang	163
Summary	167

AJÁNLÁS

A történelmi Magyarországon nem építettek olyan várat vagy várszerű erődítményt, amelyet oly nyomtalanul tűntettek volna el a föld színéről, mint az ecsedit. Bibliai hasonlattal: itt valóban „kő kövön nem maradt”, sőt néhány muzeális darab kivételével még mutatóban sem. Pedig az Alföld mocsaras vidékein másutt is igyekeztek erős falakkal védekezni az ellenségek támadásai ellen, elég a Körösök kanyarulataival körülvett Gyula téglavárára utalnunk, amely restaurálva ugyan, de állja az évszázadok romboló hatását. Néhol legalább egy omladék őrzi mostoha történelmünk emlékeit, de Ecseden jóformán csak a régi utcanevek, míg a „múltat végképp eltörölni” akaró lendület azokat is meg nem változtatta.

A jó ecsediek csak bámulják a vajai Vay-kastélyt, Kisvárda ódon falait, nem beszélve a csodálatos Sárospatakról, és meglepődnek, ha a fejedelmi kiáltványban egykorú várukról az elsők között történik említés. Ez a hiány részben magyarázza is, hogy Sárospatak, Szécsény, Ónod, Szerencs és Vaja Rákóczi idéző rendezvényeivel Nagyecsed nem tud versenyre kelni. Ami nem jelenti, hogy Ecsednek bele kell nyugodni hátrányos helyzetébe, hiszen e városban minden II. Rákóczi Ferencet idézi, a Fő utcától a Kultúrházon át a Vadásztársaságig, s egy idő óta a rendezvények is, amelyek ugyan még nem nevezhetők országos jelentőségűeknek. Németh László szavaival: Ő a „legvonzóbb történelmi személyiségünk” – az ecsedieknek mindenképpen. Rákóczi nem sokáig tartózkodott a már rég nem létező várban, de emlékét örökre itt hagyta.

Szállási Árpád orvostörténész tanár úr, városunk díszpolgára vállalkozott rá, hogy megírja a Fejedelem és Ecsed történelmi kapcsolatát, nem utolsósorban a saját Rákóczi-élményeitől indítva. A helység szülötteként néprajzi kiegészítésekkel, amelyekről a hivatásos etnográfusok kevesebbet írtak, köztük pl. az újra felvirágzó ló-kultuszról. A könyvecskét eddig nem közölt dokumentumok is gazdagítják. Az erődítmény-rendszer helyrajza nehezen pontosítható, de a település földközeli ismerete megbízható segítséget nyújt, találkozik benne a múlt és a jelen, amelynek a 2003 óta fellendült Rákóczi-kultusz az eredménye.

Remélhetőleg nemcsak az ecsedieknek fog újat és érdekeset mondani minden, amit Rákócziról, valamint az egykori Ecsedről elmesél számunkra – a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai által gondozott kötetben – Szállási Árpád doktor úr.

Ebben a hitben ajánlja a művet az olvasók szíves figyelmébe:

Kovács Lajos
Nagyecsed polgármestere

SZERZŐI ELŐSZÓ

Ha valaki kezébe veszi ezt a könyvecskét, felteheti a kérdést: ugyan kiknek és miért szedte össze a szerző? A felelet egyszerű: szerény törlesztése – az ecsediek nevében – a Vezérlő Fejedelem iránt érzett óriási adósságnak, akiket már ért az a vád, hogy nem törődnek eléggé a saját múltjukkal, holott „Rákóczinak dicső kora” elevenen élt és él az egyszerű emberek tudatában, sőt a tudatalattijában is. Eleddig valóban kevesen foglalkoztak a Fejedelem és Ecsed kapcsolatával.

A helység a mai nevét a láp lecsapolása után, Kisecsedpuszta és Ecsed egyesülésével kapta. Kezdetben a Nagy-Ecsed változatot használták, de Trianon óta egybeírják. A Rákóczi-kultusz vállalása már Nagyecsedhez köthető, különösen az emlékmű felállításával. Ezt a hagyományt folytatják és adják tovább utódaiknak a mai ecsediek.

Az első történelmi visszaemlékezés a Borovszky-féle vármegyei monográfiában jelent meg, éppen száz esztendeje,¹ a kötetnek olyan helytörténelmi munkatársai voltak, mint Berey József tiszteletes, Ááron Sándor megyei tisztii főorvos és az író, Móriáz Zsigmond.

A másodii, a már említett Berey József (akkor már fő-tiszteletes) úré, akinek a *'Nagyecsed nagyközség hajdan oppidum, a nagyecsedi református egyház, az ecsedi-vár és az ecsedi-*

¹ Borovszky Samu (szerk.): Szatmár vármegye. Bp., [1908]. Országos Monografiai-Társaság. Az ecsedi lápról: p. 1, 26, 29, 258, 297.; az ecsedi várról: p. 122, 287. (Magyarország vármegyéi és városai)

láp története 1930-ig' című kötete 1937-ben hagyta el a nyomdát.² Az utóbbi könyv második, tetemesen bővített kiadása 1988-ban jelent meg *'Nagyecsed története és néprajza'* címmel.³ Az új kiadásba egy kis előírás is bekerült, ugyanis az 1988-as kiadáshoz fűzött megjegyzések névtelen szerzője az első kiadást az 1938-as évben jelöli meg,⁴ és ezt tévedést átvette Dankó Imre is az 1994-ben megjelent *'Nagyecsed'* című munkájában.⁵ A kötetünkben közreadott címlapfotó azonban igazolja, hogy Berey művének első kiadása 1937-es.

A harmadik kötet Dankó Imréé, aki a Berey-kötet alapján dolgozott, lényegesen alaposabb történelmi-néprajzi felkészültséggel, viszont jóval tájékozatlanabb helyismerettel. Így nem véletlen, hogy a váradi regestrumtól a különböző inventáriumokig (leltárokig) mindent felsorol, de az egykori vár valószínűsíthető helyének megállapításával nem sokat tudott kezdeni.

Ehhez alaposabban kell ismerni Ecsed mai topográfiáját, amelyre Berey József példát mutatott, s ő a XIX–XX. század fordulóján még sok mindent látott, le is jegyezte azokat, s az eredeti helynevekből valahogy ma is rekonstruálható a terület egykori helyrajza.

Berey munkájának méltatásánál szabad legyen e sorok írójának a saját személyes élményeire és emlékeire hivatkozni. Amint utaltam rá, Berey helytörténeti remeklése 1937-ben hagyta el a mátészalkai nyomdát. (Szerzője ekkor már nyug-

² Berey József: Nagyecsed nagyközség hajdan oppidum, a nagyecsed-i református egyház, az ecsedi-vár és az ecsedi-láp története 1930-ig. I. köt. Nagyecsed nagyközség története 1896-ig. Mátészalka, 1937. „Szatmár és Bereg” Nyomdai Műintézet. 79 p., 1 t.

³ Berey József: Nagyecsed története és néprajza. Debrecen, 1988. KLTE. 324 p. (Folklór és Etnográfia 44.)

⁴ Uo. p. 301.

⁵ Dankó Imre: Nagyecsed. Központi szerepkör és önkormányzat a történelem sodrában. Szerk.: Ujváry Zoltán. Debrecen, 1994. Ethnica. 257 p.

díjasként Újpesten a leányánál tartózkodott.) A kiadványt kézhez kapva az ecsedi elemi iskola minden osztályába elküldött kettő példányt, ajándékol a szorgalmasabb tanulóknak. Ekkor fejeztem be az újtelepi iskola első osztályát és a nemes jutalomban szerencsém volt részesülni. A jutalom-társam nevére sajnos már nem emlékszem pontosan, de ketten: Varga Ida és – a hadirokkant apja után – „félkezű” Varga Irén biztosan megérdemelték volna. Az értékes írott kincset többször elkérték tőlem, néha az volt az érzésem, hogy kézen-közön eltűnt, de akár a hűséges eb, valahogy mindig újra megtalálta a gazdáját. Ma, éppen hét évtized távlatából is könyvtáram féltett kincse. Mellé került az 1988-as Berey-kiadás, majd a Dankó-féle Ecsed-történet, valamint ismert vagy kevésbé ismert dokumentumok, no és a szinte megszámlálhatatlan Rákóczi-kiadvány.

A saját emlékeim alapján viszont állíthatom, hogy Ecseden mindig létezett Rákóczi-kultusz, olyanok között is, akik az említett könyveket soha nem olvasták.

Az alábbiakban először azt próbálom összegezni, hogy mi mindent tártak fel Ecsed és II. Rákóczi Ferenc kapcsolatáról a történetírók, vártörténészek, helytörténészek, majd pedig arról szeretnék szólni, milyen emlékeim maradtak Ecsedről és a Rákóczi-kultuszról.

Szállási Árpád

I. RÉSZ

II. RÁKÓCZI FERENC ÉS
NAGYECSED KAPCSOLATA

BIRTOKOSOK, VÁRURAK

ECSED ÉS AZ ECSEDI LÁP

Ecseden nyilván a nagytemplom, mellette a vásártér és a közeli Vár utca (amelyre azt mondták az ecsediek, hogy: „megyek a várba”) volt az a mesterségesen feltöltött magaslat, amelyre kővárat lehetett építeni. Keletről nyugatra haladva a középső domb a Bástya utca – Sziget utca vonalában lehetett, a település tengelyét a régi Nagy utca (ma II. Rákóczi Ferenc utca) vonala alkotta. A két dombot a kurucfelkelés idején még hídrendszer kötötte össze. Nyugaton a harmadik domb a régi Szállás utca – Híd utca – Kenderföld vonalában húzódott, és itt megint a nevek tájékoztatnak bennünket. A Szállás utca⁶ (ma Petőfi utca) helyén volt a mezőváros magva. Délre haladva folytatódott előbb Híd, majd Vashíd, ma pedig az Árpád utcában, elérte a Kender-földet, illetve a Kender utcát. Ezt a lakott dombot szárazföld nem köthette össze az úgynevezett kiscsedí pusztával, mert azzal megszűnt volna a láp nyújtotta

⁶ Az „Ecsed” és a „szállás” szó egész biztosan honfoglalás előtti, a nyelvészek szerint (Kniezsa István, Kiss Lajos) finnugor, pontosabban votják eredetű. Az Ecsed, Ecséd, Öcsöd ma is ifjabb fiútestvért jelent, némi hangeltéréssel. A szállás főleg az Alföld sok helységnevében található meg, pl.: Kisújszállás, Szabadszállás, Jászárokszállás, a kisebb településekről – mint pl. az Ecsedhez közeli Gólyaszállás, Tiborszállás – nem is szólva. A szláv nyelvekben sem ismeretlen, de a magyarok ezeket az őshazából hozták. Tehát Ecsed leghosszabb és legrégebb utcájának a nevét kár volt megváltoztatni, Petőfi Sándor neve kaphatott volna méltó helyet az Újtelepen is. Budapesten szintén létezik Szállás utca, mégsem keresztelték át. Szláv viszont a Kraszna, mert azt „nem hozhatták megukkal”. Jelentése: vörös, valószínűleg a tőzeges törmelék színezte el.

természetes és körkörös védelem. Ide számítható a Kenderföld végében lévő régi temető is, mert a talajvíz miatt mindennél a magasabban elhelyezkedő területekre temetkeztek.

A szigetországi Richard Bright – a vesekórtan világhírű megalapítója – 1814-ben eljött Bécsbe egy orvoskongresszusra, utána két alkalommal is járt Magyarországon. Útjáról fametszetekkel illusztrált és alaposan dokumentált vastkos könyvet készített *'Travels from Vienna through lower Hungary'* címmel.⁷ A kötet külön érdekessége, hogy Ecsed is megtalálható benne, amikor ismerteti az akkor Erdélyhez még részben sem tartozó Szatmár megyét. Mindössze három helységet említ, ezek: Nagykároly, Nagybánya és Ecsed. „The marsch of Etseder”, vagyis az ecsedi láp. Hat mérföld hosszúságúnak tünteti fel, nyilván a Mikoviny Sámuel-féle térkép alapján. Tudomásunk szerint az Ecsedi-lápnak ez az első angol nyelvű ismertetése. Bright nevét nem csak az orvosoknak érdemes megjegyezni!

A láp a lecsapolás előtt két részre oszlott: északon Kocsord, Csaholy és Ecsed között a kisláp, a déli rész egészen Majtényig a nagyláp. Körülötte a lakhelyek sokasága. A mai Kraszna akkor még kiáztatlan medre lehetett a láp nyugati széle. A későbbi Kraszna – a területrendezés miatt – a lápon kívüli részre esett, az új Kraszna már nem Olcsvánál a Szamosba, hanem Vásárosnaménynál a Tiszába torkollott.

A láp lecsapolását a XVIII. század 50-es éveiben Károlyi Ferenc gróf megkezdte: a Kraszna medrét Majtény és Ecsed között kiásatta és a malomgátakat elrontatta. Fia, Antal 1774 és 1785 között királyi biztосként próbálkozott a lecsapolással, de funkciójából II. József császár 1785-ben felmentette, ezért a munkálatok még jó száz évig szüneteltek. Addig nem lehetett eredményes a lecsapolás, ameddig a Szamos bal partját az ál-

⁷ Richard Bright: *Travels from Vienna through lower Hungary*. Edinburgh, 1818. Archibald Constable & Co. XVIII, [4], 642 p., Appendix and index: 102 p.

landó kiöntés miatt fel nem töltötték, s ezzel a Homoród, valamint a Sospatak nem táplálta tovább a lápot. A vízcserét elsősorban a Kraszna beömlése biztosította: keletről a Szamos kiöntései agyagos hordalékot, nyugaton a Nyírségből az olvadások, délen a Meszes hegységből a Kraszna látta el a medencét vízzel. A színek keveredtek benne, a vízszint az évszakoktól és a befolyt csapadék mennyiségétől függően rendszeresen változott. Északon az elfolyást a régi Kraszna biztosította.

A végleges lecsapolásnál négy csatornát ástak ki. Első a nagy Vájás, amely összeköti a győrteleki Holt-Szamoszt az ecsedi Új Krasznával. Mindkét helyen zsiliprendszer biztosítja a vízszabályozást, az utóbbi a Villanytelepnél épült meg. Délről, Ura felől jön egy főcsatorna, amely beleömlik a nagy Vájásba, délkeleten van a Tunyogi-csatorna, amely a Bulgártag előtt halad el, az északi főcsatorna szintén a Vájásba ömlik, amelynek egy részét a régi Kraszna képezi.

A Rákóczi-felkelés idején lakatlan kiscseddi pusztát a településsel híd köthette össze. Erre utal kezdettől az utca neve. A híd milyenségét csak találgatni lehet. Rákóczi az emlékirataiban egyáltalán nem említi. Valószínűtlen, hogy keskeny földsánc kötötte volna össze Kiscsedet Nagyecseddel, mert az emlékiratban említett ág különlegesen mély volt. Cölöpökre aligha épült, mert azt könnyen sem megépíteni, sem elrontani nem lehetett. Legvalószínűbb az úgynevezett tutajhíd, hosszú gerendákból összekötözve, amely embert, állatot, járművet megbírt, ha viszont ellenség közeledett, a tartó kenderköteleket átvágva azonnal átjárhatatlanná vált. A lassú vízáramlás ki-mozdította, majd valahol megfeneklett és a veszély elmúltával vissza lehetett vontatni. „A kötélverőkre nemcsak a sátrak, hanem a hajóhidak, hajók stb. építésénél is nagy szükség volt.”⁸

⁸ Márki Sándor: II. Rákóczi Ferencz. 2. köt. 1707–1708. Bp., 1909. Magyar Történelmi Társulat. p. 312. (Magyar Történelmi Életrajzok)

ECSED URAI A II. RÁKÓCZI FERENCET MEGELŐZŐ ÉVSZÁZADOKBAN

Az ecsedi vár építése eléggé a múlt homályába vész. Annyi bizonyos, hogy a Gut-Keled családból származó Báthoriak kezdték építeni, jóval a tatárjárás után, holott IV. Béla király éppen a tragikus tapasztalatok alapján rendelte el az ország ilyenén megerősítését. Fontos dátum 1490, amikor Ecsed Báthori Andrástól mezővárosi kiváltságot kapott.⁹

Báthori Gábor volt az első, aki 1608-ban szabadalomlevelet állított ki az ecsedieknek, ebben fordul elő az „oppidum”, azaz mezőváros kifejezés. Ugyanakkor készült a sárkányos pecsétnyomó, amelyben az oppidum helyett „civitas”, azaz város olvasható. Ez később sok félreértésre adott okot. Bizarr dolog, hogy az ecsedieknél ez a szertelen természetű fejedelem volt a Báthoriak közül a legnépszerűbb, de erre a szabadalomlevél és a pecsétnyomó magyarázatot ad.

Báthori Gábor 1613-ban történt meggyilkolása után Ecsed Bethlen Gábor jótköny „vonzáskörébe” került. Ekkor őrizték a várban egy évig Szent István koronáját. Bethlen Gábor halála és Bethlen István rövid birtoklása után került Ecsed I. Rákóczi György erdélyi fejedelem birtokába, de véglegesen csak az 1645-ben megkötött linzi békével.

*

Ezek után próbáljuk meg összerakni azt a történelmi tablót, amely érzékeltetni tudjuk a Vezérlő Fejedelem és Ecsed sajtósági kapcsolatát. „Rákóczi”-n mindig II. Rákóczi Ferencet értjük, bár ugyancsak népes, történelmi családról van szó. Közismert, hogy a Rákócziak a hazai reformációban játszottak meghatározó szerepet, és történelmi paradoxon, hogy a

⁹ A Sárvárról sem szólunk, mert akkor még inkább eltérnénk a tárgyalandó kortól.

kálvinista rebellis ecsediekhez éppen a katolikussá vált II. Rákóczi Ferenc került a legközelebb.

Ecseden a Rákóczi-kultusz I. Rákóczi Györggyel és nejevel, Lorántffy Zsuzsannával kezdődik. A kitűnő katona és még kiválóbb gazda fejedelem a fiát, II. Rákóczi Györgyöt az erdélyi rendek már 1642. február 3-án „társfejedelemmé” választották. Így látszólag nem okozott válságot, hogy apja 1648. október 11-én elég fiatalon elhunyt. Halála előtt három hónappal elkészült a vár úrbéri összeírása, amely hallatlan gazdagságról tanúskodik. A tételes felsorolás megtalálható mind a Berey-, mind a Dankó-könyvben, ismétlésétől tehát eltekintünk.

Ecsed a fénykorát élte – látszólag. A vallási villongások véres kora ez, amikor a keresztények és a keresztyének fegyvert fogtak egymás ellen. Nemrég fejeződött be a 30 éves háború, amely rengeteg szenvedést zúdított Nyugat-Európára. Erdély és a hozzá tartozó Partium (benne Ecsed) valósággal a béke szigete, de nem sokáig.

A baj az ifjú fejedelem, II. Rákóczi György nőülvételével kezdődött. Hatalmi érdekből feleségül vette a Báthori-család somlyai ágának utolsó tagját, a nagy vagyonnal bíró Báthori Zsófiát. Ezt a patinás múltú famíliát is szétválasztotta a vallási különbözőség: a katolikusnak maradt somlyaiak – még lengyel királyt is adtak (az egyik legnagyobbat), Báthori Istvánt –, az ecsedi ág kálvinista lett, utolsó képviselője, Ecsedi Báthori István zsoldárokat írt és segítette az első teljes magyar nyelvű Biblia megjelenését.

Zsófia főleg az anyósa, Lorántffy Zsuzsanna rábeszélésére vallást változtatott, de csak színleg, így annál veszélyesebben. Férje előtt lebegett Báthori István példája, így igényt tartott a lengyel trónra – ha kell, akár fegyverrel is. Nem vette figyelembe, hogy példaképüket a lengyelek maguk választották meg, s egy kálvinista aligha kerülhetett a buzgó pápista Polonia trónjára.

II. Rákóczi György a kozáksággal és a svédekkel szövetségbe 1657-ben háborút indított Lengyelország ellen, amely

végzetes vereséggel végződött. Hadjáratát a Porta is ellenezte. Előbb a svédek hagyták cserben, majd a kozákok. A magára maradt magyar sereget a lengyelek, ismerve a „hazai pálya” előnyeit, a Visztulán az átkelésnél megverték, így a nagy tervből szomorú békediktátum lett.

Sajnos, a még mindig nagyhatalmú törökök sem tétlenkedtek. Erdélyre rászabadultak a tatár martalócok, végigperzselték a Partiumot. Az 1657 januárjában indított hadjárat eredménytelen volta miatt a főserég tatár fogságba esett. „Augusztus 4-én érkezett vissza Rákóczy György Ecsed várába, sereg nélkül, néhány erdélyi főúr társaságában. Ott várta már felesége, fia Ferencz, sőt egy török követ is, ki a lengyel hadjárat sikere felől puhatolózott. Bármint titkolta is szerencsétlenségét Rákóczy s iparkodott a lengyelekkel megkötött béke előhozásával a törököt áztatni, többet mutattak a szomorú arcok s a nehéz jövőnek a szemekben szorongó balsejtelme, meg az örömrivalgó hadsereg távolléte, mint a legmeggyőzőbb okoskodás.”¹⁰

Közben az erdélyi rendek a török jóváhagyásával megfosztották II. Rákóczi Györgyöt a fejedelemségtől, de ő ebbe nem nyugodott bele. Még 1658. július havában a Lippai-szorosban megverte az ellene küldött tatár hadakat, és e győzelme után oly biztosnak tartotta ügyét, hogy Ecsed várába is ellátogatott, hogy ott kipihenje fáradalmait.

Később a Szejdi basával vívott ütközetben 1660. május 22-én Szászfenesnél súlyosan megsebesült, majd június 7-én elhunyt. Holttestét előbb Székelyhídra, majd Ecsedre szállították. A sárospataki vártemplomban – a nem sokkal előtte elhunyt – édesanyja mellé temették. Ekkor lépett a színre Báthori Zsófia és Ecsedre keserves idők következtek.

*

¹⁰ Lásd: Borovszky Samu (szerk.): Szatmár vármegye. Bp., [1908]. Országos Monografiai-Társaság. p. 471. (Magyarország vármegyéi és városai)

Báthori Zsófia férje halála után – fiatal fiával, I. Rákóczi Ferencsel együtt – áttért a katolikus hitre, s udvari papja, a jezsuita Kyss Imre páter sugalmazására az ellenreformáció és a Habsburgok szolgálatába álltak. Az ecsedi kálvinisták üldözése és mezővárosi jogaiknak teljes korlátozása csak akkor enyhült, amikor I. Rákóczi Ferenc belekeveredett a Wesselényi-féle összeesküvésbe. Az aggódó anya – érthetően – mindent elkövetett egyetlen fia megmentéséért, egyezséget kötött a császárral: Rákóczi váltságdíj és várai többségének az átengedése fejében büntetlen marad.

A fentiek mind hozzátartoznak II. Rákóczi Ferenc előéletéhez, hiszen nem sokkal édesapjának az 1676. július 8-án bekövetkezett halála előtt, 1676. március 27-én jött a napvilágra. Apját Kyss Imre, jezsuita páter búcsúztatta, a beszéd könyv formájában Lőcsén jelent meg 1677-ben¹¹, s csak egyetlen példány ismert belőle (címlapját lásd kötetünkben).

ECSED JOGÁLLÁSA

Az ecsediek többször estek a jogállási viták csapdáiba. Kétségtelenül mind a jobb sorsra érdemes és tragikus végű Báthori Gábor – majd félszáz év múltán II. Rákóczi György – rendkívül ragaszkodott a vár mellett a városhoz is, de nem tudták a mezővárosi státuszt megerősíteni és tartóssá tenni, éppen a rövid és zűrzavaros regnálásuk miatt. Amikor a rendkívül ambiciózus, de meggondolatlan II. Rákóczi György a szerencsétlen lengyelországi hadjáratáról visszamenekült,

¹¹ Midoen A' Méltóságos Rakoczi Ferencz, Valasztot Erdelyi Fejedelem Halotti Temetésével A' Nagy Hirrel Tuendoekloe Fejedelmi Rakoczi Hazanak Czimeres Sassa Szomorú Szárnyait le-eresztette; Igy Praedicálót Cassán Páter KYSS IMRE Jesuita 1677 Esztendoeben, Junij. Loetsen Nyomtatt: Brewer Samuel által. 18 lev.

ezt írta a – húsz évvel ezelőtt előkerült Rákóczi-eposz ismeretlen szerzője – Tinódi stílusában:¹²

„Hír gyorsan futamék Szamos közre, Nyírre
Hó pínzes szolgálknak hogy kellett lennie
Akár mely tolvajnak, sem lehet oly vétke
Kinek nincs grácia, bár attyát megh ölte.”

Szamosközön itt Ecsedet kell értenünk. Özvegye, a katolizált Báthori Zsófia Ecsed mezővárosi jogát nem ismerte el és nem is engedte elismertetni, de később II. Rákóczi Ferencsel sem sokra mentek.

Károlyi Sándor kétkötetes önéletírásában¹³ a helységről szó sem esik, kivéve leveleiben, amelyeket a Fejedelemhez írt (azok a Thaly Kálmán által összegyűjtött 'Archivum Rákócziánium' kötetekben megtalálhatók). Ahogy olvasható: „Bánya felé indulva Szathmáron és Ecseden kívül sem kenyér, sem szekér”.¹⁴ Sokat mond ez az utókornak. Mikor a Fejedelem 1710-ben hozzájárul Károlyi hadi intézkedéseéhez, előrevetül, hogy a még meglévő sereg Károly–Szatmár–Ecsed háromszö-

¹² Vö. Rákóczi-eposz. Ismeretlen szerző. Sajtó alá rend. és bev.: Szigeti Csaba. Bp., 1988. Európa. 310 p.

¹³ Károlyi Sándor gróf önéletírása és naplójegyzetei. + Pulay Jánosnak a szathmári békességről írt munkája. Kiadta: Szalay László. 1–2. köt. Pest, 1865. Heckenast. 390, 506 p.

¹⁴ Lásd bővebben: II. Rákóczi Ferenc fejedelem leveleskönyvei, levéltárának egykorú lajstromaival. 1703–1712. Közli: Thaly Kálmán. Első kötet (1703–1706). Pest, 1873. Akadémia. XXVIII, 688 p.; Második kötet (1707–1709). Bp., 1873. Akadémia. 656 p.; Harmadik kötet (1710–1712). Bp., 1874. Akadémia. X, 747 p. (Archivum Rákócziánium I–III.)

II. Rákóczi Ferenc felségárulási perének története és okirattára. Közéttette, történeti bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta: Lukinich Imre. I. köt. Bp., 1935. Akadémia. 486 p.; II. köt. Bp., 1935. Akadémia. 640 p. (Függelék: II. Rákóczi Ferenc kiadatlan levelei Károlyi Sándorhoz. 1708–1711.) (Archivum Rákócziánium XI–XII.)

gében tartózkodott, a Károlyi-birtokon és annak szomszédságában. Ott biztosított volt az élelmezés, főleg Barkóczy Krisztina gondos gazdálkodása miatt.

A későbbi események sajnos mind azt igazolják, hogy Ecsed fontossága a nevezetes csaták hiánya miatt nem került a köztudatba. A szó szerint vett elszigeteltség mindvégig a jellemzője maradt, s csak a kritikus napok – Báthori Gábor halála, II. Rákóczi Györgynek a lengyel kaland utáni menedéke és II. Rákóczi Ferencnek a zsibói csatavesztést lelkileg kiheverő visszavonulása – idején derült ki a település biztonságos volta.

AZ ECSEDI VÁR A TÖRTÉNÉSZEK, ÚTLEÍRÓK SZERINT

Az ecsedi vár alaprajzával Soós Elemér (1844–1929) hadtörténész is foglalkozott. 'A magyarországi várak történeti fejlődése' című könyvében¹⁵ három változatot közöl: az *első* valószínűleg a XVII. század második feléből származik, olasz hadmérnök tollából. Ezt bizonyítják a feliratok. Tipikus „teknősbéka” alakú erődítmény, amelyet általában a sík vidéken építettek (pl. Érsekújvár). Bár Eschet, azaz Ecsed néven szerepel, a valósághoz semmi köze, hiszen itt a négyszögletes vár mellett település nem is látható.

A második alaprajz eredetije a Magyar Országos Levéltárban található: Nicolò Angelini, szintén olasz mester munkája. A rajz alapvető hibája a következő: a vár és a település tengelye keletről nyugatra halad, és ezzel párhuzamosan ábrázolja lényegesen szélesebb mederrel a Kraszna folyását. Csakhogy mind a régi, mind az új Kraszna délről északra ha-

¹⁵ Soós Elemér: A magyarországi várak történeti fejlődése. Bp., 1912. „Élet” Irodalmi és Ny. Részv.-Társ. 32 p.

ladva inkább metszi ezt a középvonalat, semhogy párhuzamosan futna vele. A régi Krasznától keletre lévő rész – amelynek közepén húzódik a Vár utca – szintén lehetett az egyesek által feltételezett veteményes kert. A hozzá tartozó magyarázat – „A palánk vár, kővár kastély és művár alaprajza; ezek távlati felépítményének látképe a dél-keleti oldalról tekintve” – egy szokványos leírás, amely a magyar szövegen kívül semmiben sem tér el az Angelini-féle rajztól.

A *harmadik változat* lényegében a Prixner-féle beosztást követi, mellőzve az első három helyen lévő kőépítményeket, s ebben igaza van, mert ezek valószínűleg palánképítmények lehettek. A Szirmay Antal könyvében¹⁶ látható – és sokszor idézett – Prixner-féle rézmetszet azért is érdekes, mert a mester soha nem járt Ecseden, tehát elmondás alapján készíttette.¹⁷

Kőnig Frigyes a 'Várok és erődítmények a Kárpát-medencében' c. könyvében¹⁸ és más kutatásaiban összesen három ábrát közöl. Az első az Angelini-féle rajz másolata, a kérdőjelekkel együtt. A második lényegében Rákóczi leírása alapján készült, tehát újat nem mond. A harmadikon a város mérete közelíti a valós arányokat, ez az értéke.

Mindezen rajzok fantáziaművek, mint az egyéb útikönyveké, függetlenül attól, hogy járt-e ott a szerzője vagy sem.

¹⁶ Lásd: Szirmay Antal: Szathmár vármegye fekvése, története, és polgári esmérete. 2. köt. Buda, 1810. Nyomt. a kir. magyar universitás bet. Belső címoldal.

¹⁷ Több olyan illusztrált könyvet ismerünk Magyarországról, amelyről biztosan tudjuk, hogy a szerzője soha nem járt hazánkban. Lásd pl.: William Beattie: The Danube, its history, scenery, and topography. London, 1844. Virtue. VIII, 236 p., 78 t.

¹⁸ Lásd pl. Kőnig Frigyes: Várok és erődítmények a Kárpát-medencében. Bp., 2001. Helikon. 900 p.

MILYEN IS VOLT AZ ECSEDI VÁR ÉS KÖRNYÉKE AZ 1600-AS ÉVEK VÉGÉN?

Báthori Zsófia 1669-ben az ecsedi várat még teljes épségében adta át a császáriaknak. A leltárt július 1-re készítették el. A belső várban, vagyis a nagytemplom és a vásártér helyén, négy-szárnyú egyszemélyes épület állott. Az északnyugati és délnyugati szegletén egy-egy torony magasodott. Az utóbbi fából készült, az örök használták megfigyelésre. A várépület kőből épült, de nem tudjuk pontosan, honnan és hogyan szállították hozzá a nehéz anyagot. Szekerekről történik említés, tutajokról-hajókról nem, így a szállítást valószínűleg tengelyen, ökörvontatással bonyolították le. Legközelebbi a Tokaji-hegység, a birtokhoz tartozott, miért mentek volna messzebbre. Az akkori útvonalakat figyelembe véve ez is elképesztő teljesítmény.

A kőépület mind a négy oldalán – az emeleten – fa folyosók voltak. Éger, tölgy, kőris és fűzfa akadt a lép környékén bőven, azt úsztatni is lehetett. Az átadási leltár három kapuról tesz említést. A külső kapuhoz láncsal lebocsátható felvonóhid tartozott, ami azt jelenti, hogy a keleti és a középső domb között elég mély vízfolyás lehetett. Az egyik belső kapu kétfelé vezetett: a börtönhelyhez és a „szenelő” részhez. A várba a városból csak az említett felvonóhídon keresztül lehetett bejutni, amely érzékeltetni tudja az amúgy is masszív épületegyüttes biztonságát. Mind a 49 épületet, épületrészt nem soroljuk fel, de a muníciós háztól a leányasszonyok házáig mindegyiknek megvolt a maga funkciója.

A várépület bútorzata és kincsei valóban fejedelmiék:¹⁹ 50 asztal, 110 szék, 23 ágy, 15 almárium, 75 faliszőnyeg, nagy spanyol fal, mindezek különleges kivitelben. A könyvtárban bibliák, az Újtestamentum oláh nyelven is, ami valószínűleg

¹⁹ Döntő részüket később Sárospatakra szállították.

Bethlen Gábor ajándéka, hiszen ő fordította le a már akkor is népes románságnak az első Bibliát.

Az élelmiszerkészlet óriási. Csak a Báthori-bástya végében 635 köböl régi lisztet tároltak, a padláson szalonnák, hússok. A pincék közül legalul az ecetes, fölötte a sóház bírt különös jelentőséggel. A só ízesített és tartósított, az ecet savanyítás mellett gyógyszernek is számított. Több mint 4000 köböl búza, árpakása, zabdara, 26 köböl aszalt szilva (nyilván a közeli Szamoshátról, ahol mindig bőven termett). 30 hordó káposzta, 3180 darab kőszó. Italok: 10 hordó bor, 12 hordó méhser, 281 hordó borecet, 17 hordó almaecet – a Hegyaljáról. Bőven: faggyú, sárga viasz, szappan. Edények: óntálak, óntányérok, fatányérok. Üvegtányér mindössze kettő. A védelmi eszközökből van több tíz fontos ágyú, tarack, golyóbi-sokkal együtt. Három tonna bűdöskő, azaz kén, a puskaapor gyártásához. Salétrom ugyanahhoz ugyanannyi. 1500 fáklya. Rövid és hosszú csövű pusokák, pisztolyok, felvidéki fegyver-műhelyekből. Alabárdok, török, sőt ami meglepő, külön kis tarack ágyú „a jégen való halászathoz”! Az ágyúknak neve volt, akárcsak az élőlényeknek.

*

Az 1670-ben – tehát a vár átadása után – felvett leltár nagy része megmaradt. A mezítlábas városiakok ellátottságáról csak elképzeléseink vannak. Vadászáshoz megtette a saját maguk eszkábálta tőr, fegyverük a mindig kéznél lévő kisbalta és nádvágó, ahogy évszázadokon át. A téli és nyári bocskor nélkül a lápon nem lehetett élni. Sulyom szedéséhez a nádasba csak bőr talpvédővel léphettek, a hegyes-éles nádtövek, a sulyom tövisei miatt. Télen puha szénával tetszés szerint bélelheték a legkeményebb hidegek ellen is.

Az önellátás kiegészítéséhez csak só és ecet kellett, a lép ellátta a lakóit. Adott volt a lisztes tartalmú sulyom, termett kevés köles, hal, hús és káposzta meg bőven. A halászó-vadá-

szó életmód Herman Ottóig nem sokat változott. Gyakorlatilag a nagy mocsárvíz eltüntetéséig. A kovácsok és kötélverők mellett nélkülözhetetlenek voltak a cserzővargák vagy tímárok. A nyúzott állatok nyersbőrét ők dolgozták fel, kellett a lábbelikhez, bundákhoz, szerszámokhoz.

A napi munkát kétszeri dobolás irányította. A Szigetkertet – valószínűleg a későbbi Sziget utcát – mind a várhoz, mind a városhoz keskeny híd kötötte. Rajta földbástyán darabonház, szárazmalom, amelyet valószínűleg lóval hajtottak. Veteményeskert, puszkaporórló, bár ennek a főhelye Kállóban volt. A középső és a nyugati dombot már földút kötötte össze, a mai Rákóczi utcának megfelelően. Összesen 33 lakóházzal történik említés, lényegében ezek is a várhoz tartoztak.

Rákóczi későbbi emlékirataiban olvasható, hogy az épületek szigeteléséhez gyakran szenet használtak, amely lehetett akár égetett faszén. Tüzelőt aligha kellett messziről szállítani, a főúri kályhákhoz és a nép búbos kemencéihez megtette a fa, illetve a száraz nád is. A fűtésre nagy méretű zománcos tűzhelyek szolgáltak.

A leírások szerint a várdombon lévő épületegyüttes udvara tágas volt, a belső oldalon az emeleti fa folyosókra csigalépcsőkön lehetett feljutni, a gang zsindelellyel, a vár cseréppel volt befedve. Erejét és szilárdságát vastag kőfalak és íves kőboltozatok biztosították. Kilenc szobából állt a fedelmi lakosztály, a hozzájuk tartozó konyhákat, valamint a tároló helyiségeket és a kiszolgáló személyzet lakhelyeit nem számítva – azok a földszinten helyezkedtek el. A méretekről nincs adatunk, de a berendezés mennyiségét tekintve lehet róla fogalmunk. Méltó egy fedelmi várpalotához. Utólag úgy képzelhető el, hogy évszázadok alatt épült, hozzáépült, erősödött, gazdagodott a Báthoriak nagy igényei és lehetőségei szerint. A korabeli gótikus templomoktól eltérően ezeknek kis ablakuk volt, szinte lőrés szerű, bár ágyútalálatoktól nem nagyon kellett tartaniuk.

A földszint 12 helyiségből állott, benne különböző tárházak, sáfár ház, kapitány szállás, fáskamra, „túrós ház” – bizonyára tejfeldolgozásra. A négy pince közül az ecetes a legfontosabb, mert az ecet nemcsak ételízesítő, hanem panacea, azaz mindenre ható gyógyszer volt. Ezek csak a vízmosság szintje fölött lehettek, mert még a mai szigetelés sem véd meg a kívülről bezúduló áradattól.

A várhoz tartozó melléképületek száma az elsőnek éppen a kétszerese volt. Mindenekelőtt a káposztás pince. Azon a csekély területen, amely a várnép rendelkezésére állt, elsősorban káposztát és hagymát termeltek, az ecsedi „torzsások” híre idáig vezethető vissza. Dehogyan tudtak ők még a skorbut ellen védő C-vitaminról! De tapasztalatból tudták, hogy a káposzta hordóban savanyítva egész télen eláll, és a mindenkor hozzáférhető hal, vad és szelíd állatok húsa mellé igen alkalmas és olcsó „köret”. Ugyanez elmondható a hagymáról.

Különös jelentőséggel bírt a vár délkeleti sarkánál lévő emeletes Báthori-bástya, kőboltozattal építve. Összeköttetésben volt a belső várral, hat szobáját Torma Mihály kapitány és a darabontok lakták, utóbbiak a hivatásos várkatonák, mert az ecsediek veszély vagy ünnepélyes látogatások idején tartoztak fegyveres szolgálatot teljesíteni. A bástya végében lisztes ház őrizte „szuszékban” a nem kis mennyiségű kenyérnek valót. Emeletén „Kés-csináló ház” látta el az „ecsedi bicskásokat” különböző vágószerszámokkal. Megmunkálható vasat nyilván a Felvidék hámoráiból hoztak, kovácsmesterek helyben akadtak. Ez a fém nagyon megbecsült volt még a láp lecsapolása után is.

Volt „Porkoláb ház” is, bár a lakójának nem sok dolga lehetett. Kivégzésekről a krónikák nem számolnak be, de „elrettentő” szerepét bizonyára betöltötte. A doboló bástyán a rézlemezt verő ember a napi híreket és feladatokat tette közé, akár később a doboló „kispíró”. A várfalak eltűntek, de a szokások sokáig megmaradtak. A „Csaholyi bástya” észak-

nyugatra mutatott, de annak nevét utca sem őrizte meg. Az „Ecetes ház” mellett a „Sós ház”-nak volt nagy jelentősége. A Máramarosból hozott értékes anyagot kötömbök formájában tárolták, majd a „sóvágók” használhatóvá aprították. A só a valuta szerepét is betöltötte, de mindenek előtt ízesítették és tartósították vele az élelmiszert. A halat, a húst és a szalonnát egyaránt.

Az úgynevezett szalontai disznó a lápvidéken jól megélt, gyökereket, kukacokat túrt ki a lápszélen, a makkon meghízott, de vékony és ízletes szalonnája mindig volt. Meglepő, hogy az állattartásnál milyen kevés szó esik a kacsákról, pedig a „szelíd” fehér kacsák tartása volt a legolcsóbb: egész nap a vízen úszkáltak, nem kaparták ki a veteményt, a tolluk is kellett a dunyhákba. Nem tudhatták, hogy ezek a hasznos vízi szárnyasok mennyi szúnyoglárvát fogyasztottak el, miként azt sem, hogy ezek a kis vérszívó szúnyogok a malária terjesztői is, de sokszor az emberek ösztönszerűleg tesznek valami hasznosat.

Sás-kasokban tartott méhrajok ellátták a népet mézzel, jutott a gyógyteába, de sört is főztek belőle. Jobb időkben – ha a Felvidékről cipszer kőművesek jöttek a várba – bor helyett inkább seritalt fogyasztottak. A kutakat nem kellett mélyre ásni; a poshadt vizet az állatok is csak nagyon szomjasan itták meg, de a lovak biztosan nem. Minden lótartó gazda tudta, hogy az ivóvízre milyen kényesek a kedvenceik.

Gabonafélét a szigeteken nem volt hely termelni, azt a Nyírségből hozták. Búzát és rozst vegyesen, az úgynevezett abajdóc búzát. A fegyveres ház felszerelését ritkán vették igénybe, ez inkább a biztonságot szolgálta.

A külső erődítményhez tartozott a Sziget, azaz a mai Sziget utca keleti része, mert az is több részre tagolódott. A Szigeten lévő Új Földbástya 1669-ben épült – tehát a császári ház birtokába kerülése évében –, nem tudjuk mi okból. Valószínűleg a várba került német katonák részére, de nyilván

ecsedi robottal. Szárazmalom már előtte működött rajta, a nagy kerek köveken állati erővel körforgatva őrltek. Kukoricáról, azaz törökbúzáról még nincs említés. A Szigetnek volt még magtára, konyhája, „gyertyamártó” háza. Nem meglepő hát, ha mind a várral, mind a Báthori Gábor által városi rangra emelt településsel híd kötötte össze.

A Sziget utcát önállóan említik. Itt már valóban az egyszerű nép lakott, kő helyett a sövényes, azaz paticsfalu házakban. Volt istálló, szekérszín, lovászmester háza. Kapuján kívül veteményes kert, de egy-egy téglaház is a zselléreknek, bár az ecsediek soha nem tartották magukat Werbőczy értelemezésében földhöz kötötteknek.

Érdekes, hogy a puszkapor-törő házat a váron kívül építették fel. Nyolc kő darálta a salétromot, amely bizonyára kivirágzott a vár pincéiben. A városban mészárszék, kocsmá működött, az italmérőnek még a neve is ismert: Geczey Pálnak hívták. Kisecseden lakóház nem létezett, de alkalmi hajlékok bizonyára. Volt ugyanis nagy tégláégető kemencéje, hosszú téglaszínnel, amelyben akkor hetvenezer égetett és harmincezer nyers téglát leltároztak. Készítői lehet, hogy a városban laktak, de őrizni valakinek akkor is kellett.

NAGYECSED NAGYKÖZSÉG

HAJDAN OPPIDUM,
A NAGYECSEDI REFORMÁTUS EGYHÁZ,
AZ ECSEDI-VÁR ÉS AZ ECSEDI-LÁP

TÖRTÉNETE

1930-IG

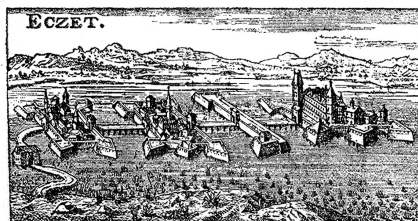
IRTA

BEREY JÓZSEF

nagyecsedí ref. lelkesz, a nagykárolyi ref. egyházmegye
örökös tiszteletbeli esperese.

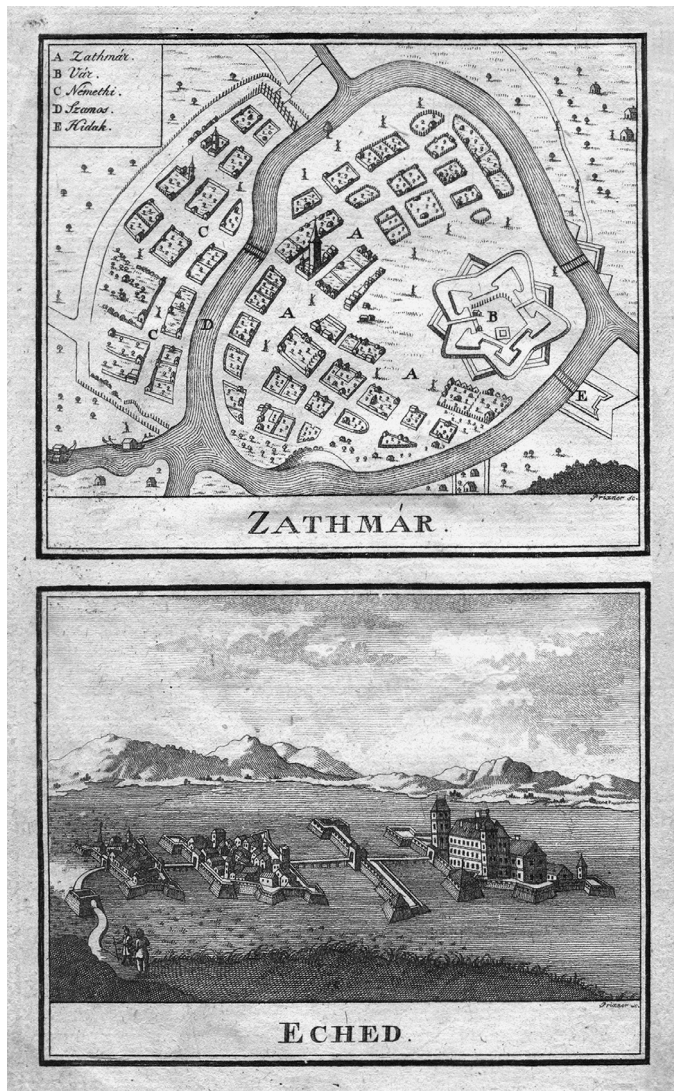
I. KÖTET

NAGYECSED NAGYKÖZSÉG TÖRTÉNETE 1896-IG

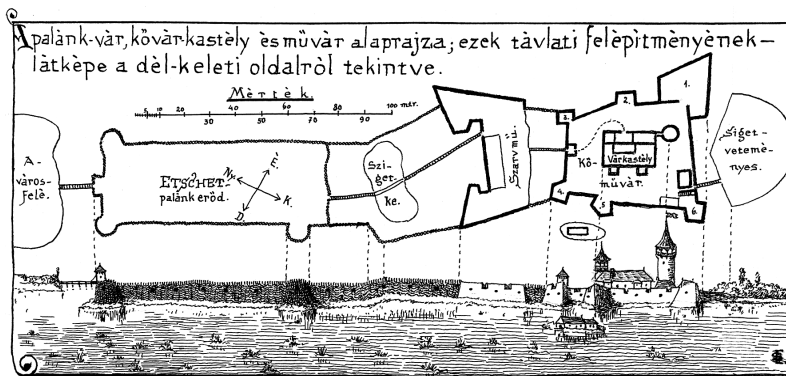
„SZATMÁR ÉS BEREG” NYOMDAI MŰINTÉZET MÁTÉSZALKA, 1937.

Az első önálló helytörténeti munka Ecsedről, 1937-ben jelent meg

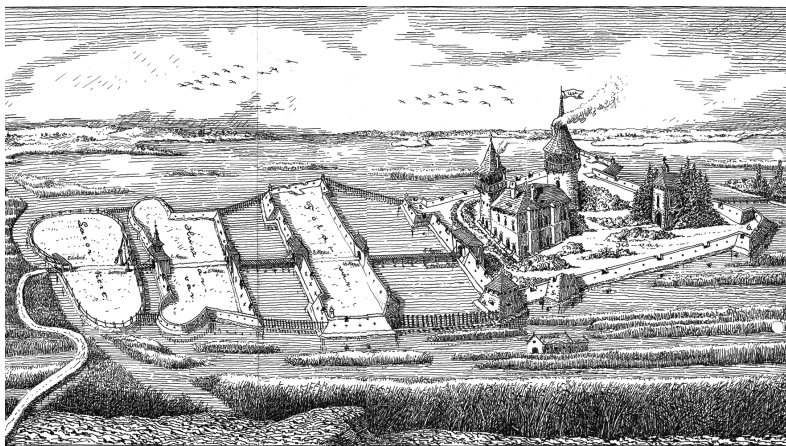

A Prixner-féle dupla várrajz, ez a legismertebb ábrázolás az egykori várról

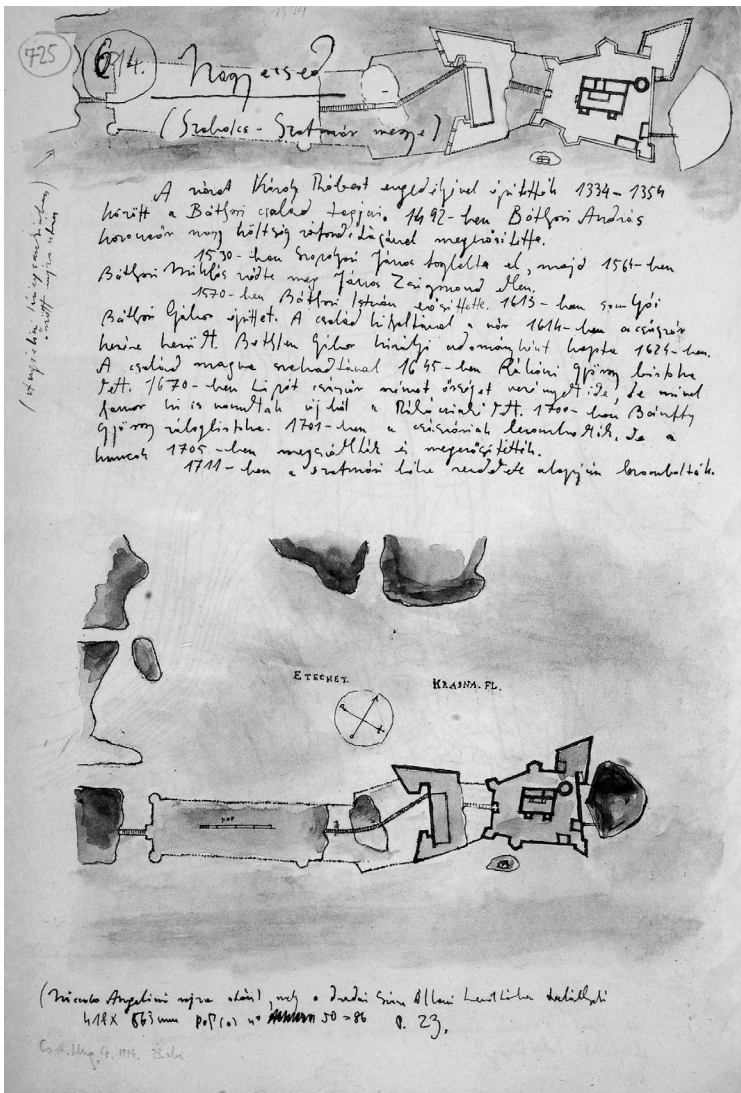

*Az ecsedi vár alaprajza, amelyet Nicolò Angelini olasz mester készített
(Soós Elemér könyvéből)*

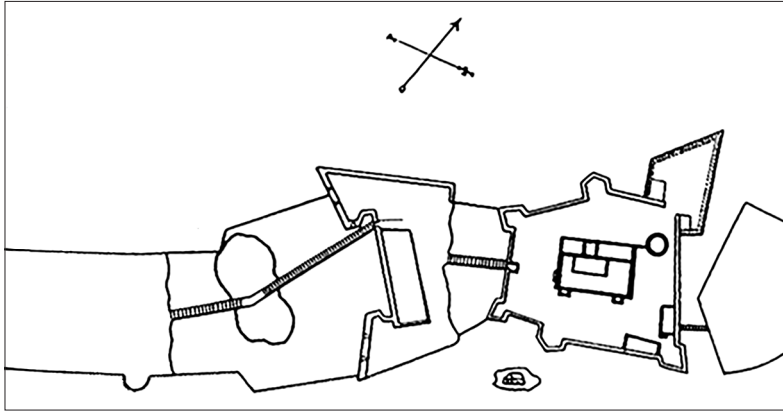

*Az ecsedi vár felépült változata, amely emlékeztet a Prixner-féle rajzra
(Soós Elemér könyvéből)*

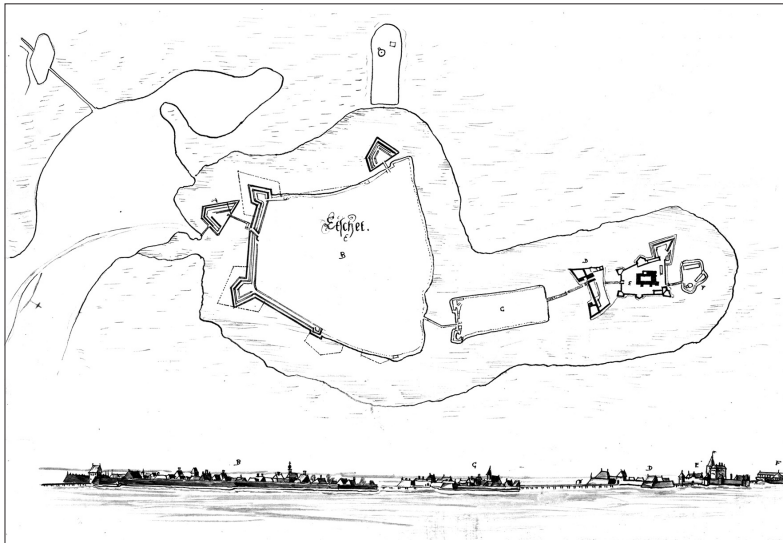

König Frigyes rajza az eszedi várról
Nicolò Angelini terve alapján

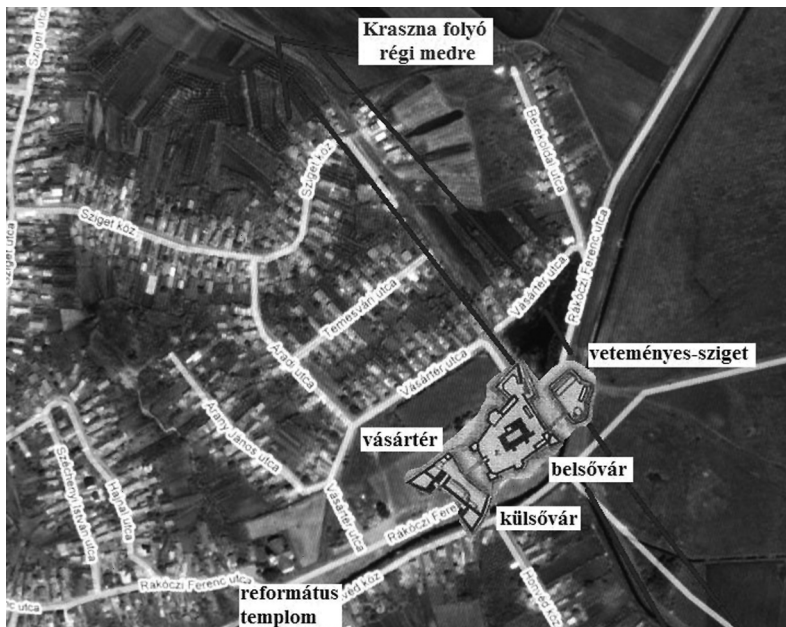

*Nicolò Angelini 1560-as felmérése alapján készült rajz
(eredetije Budapesten a Hadtörténelmi Térképtárban található)*

*Az 1670-es alaprajz vázlatos formában
(König Frigyes rajza)*

Légifelvétel Ecsedről, amelybe belerajzolták az egykori vár lehetséges helyét

II. RÁKÓCZI FERENC ÉS ECSED

A SZABADSÁGHARC ELŐSZELE

A vár kivételes helye, a nehezen megközelíthetőség, a természetes és mesterséges védelme eddig nem jelentett veszélyt a császáriakra. Erdély hanyatlásával ez a szerepe megszűnt. Ilyen értelemben nem volt ezután szükség a rebellis kálvinista ecseedi magyarokra. A várba vezényelt német katonaság (minden Lajtán-túli németnek számított) és a csekély kiváltságát féltő lakosság közt eleve nem alakulhatott ki bizalmasabb kapcsolat. A város függetlenül a vártól, ami súlyosbította az amúgy sem könnyű helyzetüket. Hosszú időre az ellenreformáció árnyéka is rájuk vetődött. A Habsburgok erdélyi bábfejedelmei (Barcsay Ákos, a két Apafi) már nem biztosítottak hátteret a partiumi protestánsoknak. Tét a pusztaság lét, minden körülmények között.

Nem meglepő, ha a távoli Felvidéken kitört Thököly-féle felkelés híre a bujdosók és elbocsátott végvári veteránok révén eljutott a lápi emberek közé. Újból éledezni kezdett a remény és ezt a „szomszédok” gyanakodva nézték. Írások árulkodnak a „foltozott irhájú német zsoldosok” kegyetlenségeiről, bár az eperjesi véstörvényszékhez hasonló vérengzések itt nem fordultak elő.

A kuruckirály irányította mozgolódással közel azonos időben hunyt el Báthori Zsófia (1680. június 14.), akit nem gyászoltak meg az ecsedek, sőt halálától sorsuk jobbrafordulását remélték. Sokáig kellett még várniuk.

Aligha tudták viszont ebben körülzárt világban, hogy a nyalka vitéz, Thököly Imre és a fiatalon megözvegyült szépsé-

ges és bátor Zrínyi Ilona 1682-ben házasságot kötöttek. Zrínyi Ilona nemcsak társat, de a két árvájának gyámját is keresett, az 1672-ben született Juliannának, valamint 1676-ban a történelmi családot megörvendeztető Ferkónak, akiből majd a Vezérlő Fejedeleme lesz. Csodálatos házasságnak indult ez, forró szerelem és lángoló hazafiság eredménye, továbbá két nagy vagyon egyesítése. Thököly elképzelése szerint Késmárk–Kassa–Munkács–Tokaj–Ecsed képezett volna egy erős védvonalat, de a Bécs alatti vereség minden számítást áthúzott. Ferkó ekkor hét esztendő. Mint általában a fiúgyermek, nem kedvelte a mostohaapját. Meggyőződése volt, hogy amikor táborozásra magával viszi, „el akarja veszejteni”.²⁰ Nem valószínű, inkább katonává akarta edzeni. A nagy eseményekről az ecsediek keveset tudhattak. Arról viszont volt fogalmuk, hogy 1685 végétől 1688 elejéig Munkács várát egy erős jellemű asszony irányítása alatt védelmezték. A rövid együttélés után férje török fogságba került, majd csak hamvai kerültek Késmárkra.

A magyar főváros 1686 őszén az oszmán hódoltság alól végleg felszabadult. Nem önerőből, de meg is lett az ára. A keresztény Európa egy része ezúttal összefogott, a győzelmet ünnepelte. Csak a végváriak sejtették, hogy ezúttal is csak „hatalomváltás” történt. Hírét Tinódi Lantos Nyírbátorba elvitte, Ecsedbe tudtunkkal nem. A császáriakat viszont figyelmeztette Munkács hősi védelme, hogy a veszélyesnek vélt ellenállási fészkeket le kell rombolni.

Az ecseদি vár állapota az 1669-ben történt önkéntes átadás után állandóan romlott, a maradék erődítményeket 1701-ben felrobbantották, s elkezdődött a kő elszállítása Nyírbátorba, de belőle a helyieknek is jutott.

*

²⁰ A fejedelem gyermekkoráról lásd: R. Várkonyi Ágnes: A fejedelem gyermekora. (1676–1688). 2. jav. bőv. kiad. Bp., 2002. Magyar Könyvklub. 308 p., [12] t.

II. Rákóczi Ferenc ekkor 25 éves, ifjú férj, Sáros megye főispánja. Valóban a végzet hozta össze a szomszédos ungi főispánnal, Bercsényi Miklós gróffal. Tőlük függetlenül 1697 végén kirobbant a hegyaljai felkelés, Tokaj és Sárospatak vára a kezükbe kerül, s önmaga ártatlanságának a tisztázására Rákóczi Ferenc Bécsbe menekült. Egy darabig sikerült, ősszel Bathyány Ádám vendége. A honi események azonban kezdik érdekelni. megszervezik a szerb határőrvidéket, de elbocsátják a magyar végvári katonákat. Nehéz mindezeket tétlenül nézni, 1700 őszén levelet írt XIV. Lajos francia királynak, amely Longueval kapitány révén a bécsi elhárítás kezébe került. A szándék nemes, de a „kivitelezés” gyanútlan. Majd 1701 februárjában újabb levél, következménye, hogy április 18-án letartóztatták. Bécsújhelyre, Zrínyi Péter nagyapja egykori vesztőhelyére szállították és rá is az a sors várt volna, ha november 8-án – szinte hihetetlen módon – meg nem szöktetik és nem menekül Lengyelországba, ahol Bercsényi Miklós már várt rá.

Innen már nem lehetett visszaút. Pedig 1694 óta nős, elvette Sarolta Amália hessen-rheinfelsi hercegnőt, 1700 nyarán megszületett József fiúk, akit nem véletlenül kereszteltek erre a névre. Így hívták a császár trón-várományos, már megkoronázott fiát is, akitől lehetett valamit remélni. Majd egy év múlva újabb gyermekáldás, ezúttal a nagyapja után György lett a gyermek neve. Minden adva volt egy boldog családi élethez, de a már említett események másként alakították azt.

*

Közben Ecsed? A hegyaljai események híre ide biztosan eljutott, de életükön ez egyelőre nem változtatott. Illetve valamennyit mégis. Báthori Zsófia halála után az ecsedi birtokot Julianna és Ferenc fele-fele arányban örökölték. Az ifjak nem ismerték Ecsedet, ahogy pl. a Báthori-tesvérek,²¹ így

²¹ Lásd erről bővebben: Makkai Sándor: Ördögsekér. Regény. Bp., [1926]. Genus. 431 p. (Modern kiadása: Bp., 1981. Szépirodalmi. 365 p.)

1698-ban elzálogosították Bánffy György erdélyi kormányzónak, így legalább a vallásüldözés megszűnt. Az elzálogosításnak anyagi oka aligha lehetett, inkább az, hogy a birtokot a távolból nehezen lehetett volna irányítani. Így azonban jó pénzbeli jövedelemhez jutottak az erdélyi főúrtól és a birtokjog is megmaradt. Ez így is sok bonyodalomhoz vezetett, amelyet az ecsediek később meg is éreztek, bár ez a korszak kedvezően hatott a lakosság számának alakulására, újra lett saját papjuk, iskolájuk, fellendült az egyházi élet.

A DÖNTŐ FORDULAT

Az 1703-as év döntő fordulatot jelentett. Február 18-án török földön elhunyt Zrínyi Ilona, aki csere útján követte férjét a száműzetésbe. II. Rákóczi Ferencet ez nagyon megrázta. Másfél hónap múlva Brezán várában váratlan látogatói érkeztek: tiszaháti kurucok kérték Rákóczit, álljon az elnyomott szegény nép élére. Harcra készek, csak megfelelő vezetőre van szükségük. A botba rejtett üzenetet Pap Mihály és Bige György nyújtotta át Rákóczinak. Ha a nép jogairól volt szó, egy Rákóczi – Zrínyi Ilona fia – nem térhetett ki előle, amikor gyermekfővel látta és átélte Munkács védelmét. Apját nem ismerte, de a név kötelez.

II. Rákóczi Ferenc tehát engedve a külső kérésnek és a belső parancsnak, május 6-án és 12-én kiadta a brezáni kiáltványt, s a lavina feltartóztathatatlanul elindult. Május 21–22-én Tarpa, Vári és Beregszász piacán kibontották Rákóczi zászlait, Esze Tamás vezetésével tódultak a felkelők. Június 7-én az akkor még császári oldalon álló Károlyi Sándor szétugrasztotta az önkéntes sereget. Már akkor sejteni lehetett, hogy reguláris harcra nem nagy erőt képviselnek. Június 9-én Rákóczi hazaindult, június 14-én Esze Tamás a csapatával az ország határán várta. A leendő vezér ugyancsak meglepődött

a csapaton, amely sem létszámában, sem felszereltségében nem emlékeztetett hadi alakulatra. Sőt! De már nem volt visszaút! Június 24-én Munkácsot nem tudták bevenni, első sikerüket a tiszabecsi révnél érték el.

Márki Sándor szerint „Rákóczi fölkelésének hírére Fejlesztés András vezetése alatt 1703. július 3-án Ecsed városában fölzendültek, kapitányukat s Pallosicsot, szét akarták vagdálni. Gyulai (mint naplójában írja) nagynehezen csillapíthatta le őket, de éjszakára a város négyszáz lakosával a régi katonájával vigyázott rájuk.”²² Majd július „19-ikén a szabolcsi Vajáról, a Vayak kastélyából rendelte magához [Rákóczi] az ecsedi bírót, aki azonnal sietett hódolni földesurának és fejedelmének, akinek ötven kurucza aznap már Nagykárolyig portyázott.”²³ Tehát elsők között csatlakoztak a felkelőkhöz. „Szatmár alól Rákóczi mint az egész magyarság vezére indult – az ecsedi láp megkerülésével Nagykárolyon, Ecseden, Nyírbátoron át – Tiszalucz felé. Október 15-ikén Bercsényi odáig ment eléje... Lucznál fogadta a fejedelem Károlyi Sándort, aki csalódvá jött haza Bécsből és Kassáról, hogy most már neki esküdjék hűséget s egy hónap mulva mint kurucz-tábornok szerezzen érdemeket.”²⁴

A császáriak által megrongált munkácsi vár megerősítésében az ecsedi munkások tevékenyen részt vettek, tehát fegyverrel és munkával rögtön a felkelés oldalára álltak.

*

Az ecsedi vár lerombolását 1701-ben kezdték, s amikor Rákóczi Ferenc 1703 őszén először látta, felismerte kiváló stratégiai helyzetét és elhatározta a felújítását és megerősítését.

²² Márki Sándor: II. Rákóczi Ferencz. 2. köt. 1707–1708. Bp., 1909. Magyar Történelmi Társulat. p. 171. (Magyar Történelmi Életrajzok)

²³ Márki Sándor: II. Rákóczi Ferencz. 1. köt. 1676–1707. Bp., 1907. Magyar Történelmi Társulat. p. 268. (Magyar Történelmi Életrajzok)

²⁴ Márki Sándor: II. Rákóczi Ferencz. 1. köt. p. 295.

sét. Ezzel a munkával Damoiseaux francia hadmérnököt bízta meg.

Az ecsediek erről akkor még nem tudtak, éltek a lápi emberek mindennapos nehéz életét. A várhoz nem sok közük volt, új gazdájuk, Bánffy György sem kíváncszott a kétes közbiztonságú területre. A népnek az jutott, amit a láp nyújtott, kevés gabonáért kijártak a nyírségbe, valamennyit a bérlőtől is kaptak. A népesedési viszonyokról nincsenek pontos adataink, a bujdosók nem igyekeztek magukat nyilvántartásba vetetni.

Beköltözés történt, különösen amikortól a vár a kurucok kezére került Melíth Pál révén, csellel. A jeles főúr előbb Károlyi Sándor nagykárolyi embereit bírta meggyőzéssel átállásra, majd az ecsedi várórséget. A város lakóit nem kellett rábeszélteni. A vár igazi megerősítéséhez még nem kezdtek hozzá, de a földbástyákat kijavították. A fő híd őrzését megfigyelőkre bízta, mindenki ismert mindenkit, idegennek nehéz lett volna bejutni. Kuttyák a nádasok felől minden neszt jeleztek, ilyenkor előkerültek a kisbalták és nádvágók. Más fegyvere az egyszerű népnek nem volt.

Az 1703-as esztendő Ecsed szempontjából külön jelentőséggel bír: a romjaiban is fontos erődítmény békés átvétele után október 9-én Károlyi Sándor szintén a kurucok oldalára állt. Ennek őszinteségén a történészek régóta vitatkoznak. Pedig annak megítélésénél vagy elítélésénél mindennek előtt a birtokai elhelyezkedését kell figyelembe venni. Szatmár megye a hegyaljai felkelés déli része volt. Ha ura a császár hűségén marad, az igen tehetős gazda javait a portyázó kurucok bizonyára rendszeresen felprédálják. Rákóczi hűségére esküdtek fel még olyan nyugat vagy északnyugat magyarországi főurak is, mint Forgách Simon, Esterházy Antal vagy Bezerédj Imre, akiknek a „geopolitikai” helyzete talán nem indokolta volna. Miért kell akkor pont a partiumi Károlyi Sándoron csodálkozni! Hiszen ő később nem a Wesselényi-féle összeesküvést vérbe fojtó és minden ügyet elfogultan gyűlölő

és üldöző I. Lipót császárral, hanem a lényegesen megértőbb örökösével, I. Józseffel kötött békét. Azzal, aki Rákóczit barátjaként becsülte, de a fegyverletételkor – és ezt Károlyi még nem tudhatta – már nem volt az élők sorában, a fekete himlő áldozata lett.

*

Az 1703-as esztendő a kurucoknak sok sikert hozott, de a kis hegyaljai rész eléggé gyülevész hadával lehetetlenség lett volna a folytatás. Az iparilag oly fontos Szepesség és a felvidéki bányavárosok a felkelők kezére kerültek. A Napkirály elküldi első pénzbeli támogatását és néhány kiváló katonai szakemberét. A francia katonai iskolákban folyt akkor az elitképzés. A Felvidék lutheránus lakosságát ugyancsak üldözi az ellenreformáció, vagyis ekkor nem a nációk, hanem a religiók kerültek szembe egymással. Szabály erősítő kivételek ez alól csak az erdélyi evangélikus szászok voltak, még századokkal később is. A magyarok ellen ők bárkivel szöveterkeztek.

*

A kuruc hadsereg leghatasosabb egységei a lovasok voltak, éppen a meglepetésszerű rajtaütések és mozgékonyosságuk miatt. Az utánpótlás három irányból történt. A mezei hadak kedvelték az apró és igénytelen tatárlovakat, a törökök „arabs szürkéit”. A Balkán felől könnyen beszerezhettek, a franciák pedig szívós spanyol lovakat küldtek, amelyeknek oly nagy szerep jutott Amerika meghódításában is. Rákóczi leginkább az arabs-spanyol keveréket kedvelte és tenyésztette. Ezekből azonban csak a tiszteknek jutott.

„A lótenyésztés általánosságát bizonyítja, hogy a szegény kurucz is a maga lován katonáskodott s azért, ahol lehetett, kímélte paripáját. Bánffy gubernátor Gyulai Ferencznek 1703-ban Delia nevű pej és Fáta nevű szürke paripáját csak mint atyafiának adta oda nyolczszáz forinton, mert különben ezer-

kétszát forint volt az ára; de Bethlen János semmi áron sem adta oda a lovát. Selejtesebb lovat 4–6 márváson, elromlott német katonalovat 6–7 forinton is lehetett venni. A katonaló napjában kétszer 3–3 marok abrakot kapott, sőt éjjélkor is egészen abrakolt. A katona két kezét összetéve taszította ki az abrakot a rostába úgy, hogy két lóra valót is adott a lovának. A kölest nem vett el abraknak, hanem inkább a kenyérnek való gabonát etette paripájával. 14 lóra egy pozsonyi csapott kőből jutott volna, de a katona mindig többet juttatott lovának. Háborúba csak tavaszi *füvellés* után ment vele. Rendesen hat hét kellett a füvellésre, mely a télben éhező szegény jószágot kellően följavította.”²⁵

Az ecsediek ló kultusza idáig vezethető vissza. Az egyszerű harcos a lováról úgy gondoskodott, mint a családtagjáról, és ez még a XX. század első felében is tapasztalható volt Ecseden.

*

A sikeresnek mondható év végén Bottyán János szintén Rákóczi táborába került, az Ocskayval történt párviadal után. Különösen a végvári vitézek nagy öröme végre egy igazi csapattiszt, aki már Buda bevételénél nevet szerzett magának. A portyázó kurucok elkalandoztak Bécs külvárosáig, mert a császári hadsereg fő erejét lekötötte a spanyol örökösödési háború, amely nélkül a Napkirály aligha bíztatja a nyugati hatalmak szemében lázadónak számító II. Rákóczi Ferencet. Majd 1704 elején megjelent a világ népeihez intézett híres latin nyelvű, majd magyarul is olvasható kiáltványa, a *'Recrudescunt...'*, azaz *„Megújulnak a dicsőséges magyar nemzet régi sebei...”*. Nem tudni, a híre eljutott-e Ecsedre, de a februárban veretett rúpia, a poltura és a libertas biztosan eljutott, mert ezek a későbbi földmunkáknál néha előkerültek.

²⁵ Márki Sándor: II. Rákóczi Ferenc. 2. köt. pp. 277–278.

Nem lehet feladatunk az 1704-es esztendőnek minden fontosabb eseményét felsorolni. Ki kell viszont emelni a július 7–12. között megtartott gyulafehérvári országgyűlést, ahol a rendek II. Rákóczi Ferencet Erdély fejedelmévé választották. Ettől számítva már nemcsak a cím rég óhajtott örököse, hanem hivatalos viselője is. A Napkirályt ez csak látszólag érdekelte.

MENNYI IDŐT TÖLTÖTT RÁKÓCZI ECSEDEN?

Dankó Imre szerint Rákóczi 1703. október 9–10-én járt először Ecseden,²⁶ a forrást azonban nem jelölte meg. Nagyon hihető, mert akkor Rákóczi mintegy szemrevételezni járta az ország északkeleti részét, leltározta az eddig soha nem látott családi örökségét. Ebben a birtokjogi szempontból bizonytalan időben Bánffy György erdélyi kormányzó bérlete átmenetileg szünetelni kényszerült. Rákóczi hamar felismerte e nehéz terepű rész megerősítésének, a bázis kiépítésének fontosságát. Várkonyi Ágnes szerint amíg a Fejedelem „a kevésbé fontos és nehezebben védhető várak: Tokaj, Kálló, Szatmár és Szendrő lerombolását rendelte el, addig az ecsedi várat, amelynek különös stratégiai jelentőséget tulajdonít, korszerű erődítménnyé építteti”.²⁷

Egyelőre azonban még várni kellett. Ugyanis 1703. szeptember 28-án történt a közeli Szatmár bevétele, amelyen az ecsediek vonakodtak részt venni. 1704 januárjában sikerült

²⁶ Lásd: Dankó Imre: Nagyecséd. Központi szerepkör és önkormányzat a történelem sodrában. Szerk.: Ujváry Zoltán. Debrecen, 1994. Ethnica. p. 126.

²⁷ Lásd: Köpeczi Béla – R. Várkonyi Ágnes: II. Rákóczi Ferenc. 2. átdolg., bőv. kiad. Bp., 1976. Gondolat. p. 178.

végre hosszú ostrom után Tokajt elfoglalni. Ebben a kritikus időben a *Fejedelem és a serege hosszabb ideig Ecseden tartózkodott, Rákóczi ekkor második alkalommal*. Rákóczi „Ecsedből egyszerre ezer köből bort küldött a tokaji táborba, hogy az ostromló vitézeket lelkesítse”,²⁸ ami azt jelenti, hogy a vár pincéi még tele voltak jófajta nedűvel. A kurucokat élelemmel a város látta el, amely egy – és az egyetlen – nézeteltéréshez vezetett. A lápi emberek ugyanis a hadi ellátmányt kölcsönnek vélték, annak reményében, hogy a Fejedelemtől szükség esetén visszakapják. Ezért rövidesen a következő kérvényt juttatták el Rákóczihoz:

„Méltóságos Fejedelem, Nagyságos mint jó kegyelmes Urunkhoz alázatos instanciájuk [kérvényük] az belől írt személyeknek.

Méltóságos Fejedelem, nekünk Kegyelmes Urunk.

Nagy alázatosan kintelenedtetvín Nagyságod méltóságos lábaihoz borulván, instanciánkat jelentenünk. Mivel Kegyelmes Urunk Nagyságodnak méltóságos emlékezetében lehet az mikor Tokaj várának obsideálására [ostromára] indulván bizony számú hadával, kikkel is statiót Ecseden tett, bölcsen megítélheti Nagyságod, micsoda kárunkkal érzetük azon Nagyságod hadának rajtunk lívő statióját, kikről némelyikünk annyira aggraváltatott [nehéz helyzetbe került], hogy cselédink s marháink többire éhel halásra maradtanak. Kérjük nagy alázatosan Nagyságodat, tudván helyünk szűk voltát, s úgy Nagyságos romlott hazánk mellett való éjjel nappali szenvedésünket, azon kárunkról. Kegyelmesen s szegény megígirt gratiojából segíteni méltóztassék. Mely gratioval kívánjuk: Isten Nagyságodat minden kívántató javával szerencsés hosszú életnek virágzásával boldogítván, győzedelmeztesse minden ellenségén, kívánjuk szívesen.

²⁸ Márki Sándor: II. Rákóczi Ferencz. 2. köt. p. 230.

*Nagyságodtul mint Kegyelmes Urunktul, kegyelmes választ váró szegény alázatos szolgálói
Ecsed városából Nagyságod mellett szenvedő sereg”.*

Formájából ítélve a kérvényt valamelyik jogban járatos személy fogalmazhatta meg. Feltűnő az *é* helyett az *í* használata, a régi ecsedi tájszólásban ez a zárt *e*-nek felel meg.

Mielőtt a Fejedelem rövid és barátságosnak nem mondható válaszát közöljük, ismét szükséges megállapítani: ha Rákóczi Tokaj ostromára a bizonyára nem kis számú hadával „Ecseden statiót tett”, azaz ott szállásolt, az nem lehetett egy-két nap. Az alatt nem lehet mindent felélni. Vagyis ez az 1703. október 9–10-e közötti várlátogatás után már a második útja Ecseden. A Fejedelem rövid és lényegében elutasító válasza a következő:

„1856. sz. Adgyon ecsedi Udvabíró Hívünknek, az kik cselédes emberek közülök, számokra két-két köből gabonát, de nem otthon való heveréssel, hanem a' szathmári sánczban való szolgálattal szolgállyák a hazát, mivel heverésért senki semmit nem érdemel. Ex Oppido Miskolcz Anno 1704. F. Rákóczi mp”.

Bizony a derék lápiak alapos megrovásban részesültek A két-két köből gabona sem elégíthette ki őket. Ez a hangvételű levélváltás a továbbiakban nem folytatódott, a nagyon egymásra szorult felek felejteni kényszerültek. A harmadik látogatáskor már nyoma sincs a neheztelésnek: a Fejedelemnek már nem ez volt a legfőbb gondja, a szívós ecsediek pedig átveszelték a nehéz időket.

*

Az 1704-es esztendő eseménysorozata a lápi erődítmény népét közvetlenül nem érintette, annál inkább a következő.

Az 1705-ben elszenvedett vereségek (Koronc, Nagyszombat, Dunakiliti) alatt kiderült a kuruc hadsereg minden sebezhetősége. Ugyanakkor komolyan felmerült egy kedvező békekötés lehetősége. Május 5-én meghalt I. Lipót császár, ezzel lezárulni látszott négy évtizedes uralkodásának szomorú korszaka, amely mind a Thököly-, mind a Rákóczi-féle szabadságharcot kiváltotta. A másik fő akadály, Kollonich prímás sem játszott többé szerepet. Helyükbe békepártiak kerültek. A még 1687-ben megkoronázott I. József – a Fejedelem ifjúkori barátja – hajlott az engedményekre, a birodalom érdeke szintén nyugalmas hátteret kívánt. A közvetítésre Rákóczi Juliannától az igaz magyar hazafinak tartott Széchényi Pál kalocsai érsekig többen vállalkoztak, de Rákóczi ragaszkodott az erdélyi fejedelemséghez, az udvar viszont pont attól zárkózott el. A nemzetközi protokoll szerint így egyszerű „rebellis” maradt, akivel uralkodó egyenlő félként nem tárgyalhat. Anglia, az első számú tengeri hatalom pedig vigyázott rá, hogy a kontinensen a Habsburg–Bourbon hatalmi egyensúly a franciák javára fel ne billenjen. Ezért segítette katonailag Churchill őse Savoyai Jenőt, amely a magyar szabadságharcra is kihatott.

A kurucok és Ecsed további sorsa szempontjából is sorsdöntő volt, hogy az igen tapasztalt Herbeville tábornokot nevezték ki a császári csapatok élére. Feladatuk kapta, hogy Erdély katonai elfoglalásával megakadályozza Rákóczit egy háttország kiépítésében, Rabutin marsallt pedig szabadítsa ki Szebenből. Szeptemberben a szécsényi országgyűlésen a rendek II. Rákóczi Ferencet Vezérlő Fejedelemmé választották. Közben Törökországból megérkezett Thököly Imre halálhíre, a nagyszombati béketárgyalások pedig kudarcba fulladtak. Herbeville csapatai élén elindult Erdélybe a Csallóközből az Alföldön át, tehát nem a közelebbi északi, hanem a déli útvonalat választotta. Erdélybe északon a Szamos völgye, középen a Körösök völgye, délen pedig a Maros völgye jelenti a ter-

mészetes kaput. A kuruc hadvezetés az északi útvonalat valószínűsítette, de a ravasz tábornok másképp döntött. Bottyán és Károlyi feladata lett volna a menetet rajtaütésekkel hátráltatni, nyugtalanítani, hiszen ez a kuruc harcmodornak jobban megfelelt. Bottyán erejét lekötötte a Dunántúl, így a Tisza-menti terepet jól ismerő Károlyi Sándorra hárult volna a lesvetés és zavarkeltés, de ő a hatezer jól képzett lovasával tétlenül nézte a császáriak tiszai átkelését.

Rákóczi rosszat sejtett, s nem ok nélkül. Nem tudjuk, volt-e már ebben előretékintő számítás, de a hadi tudományokat ő sem akadémián tanulta. A kuruc és a császári főtisztek között óriási minőségi különbség mutatkozott, sajnos az utóbbiak javára – mutatott rá Perjés Géza.²⁹ Bottyán és Ocskay inkább csapattisztek voltak, a vezérkarra kritika, még ha Rákóczira hízelgő is, hogy a nehéz hadi helyzeteket ő ítélte meg a legjobban. Tudta, hogy Herbeville sikerétől függ Erdély sorsa, ezért ő is elindult szemmel tartani mindent, s ha kell, beavatkozni. Abban a biztos tudatban volt, hogy a kijelölt szorosokat már kész védművek zárják el, s nagyon meglepődött, hogy a földsáncok még félkész állapotban sincsenek. A katonák ellátása hiányos, hangulatuk elkészerítő. Forgách főparancsnok adta a sértődöttet, az erdélyi főurak (Pekry Lőrinc, Teleki Mihály, Toroczkai István, Mikes Mihály) segítség helyett inkább a Kolozsvár melletti megütközést javasolták.

A külön erdélyi kuruc hadseregnek megvan a névsora. Közöttük öt ecsedi található, háromnak a vezetőkéneve is Ecsedi (Péter, György és István), aztán Katona András és Kovács Ferenc. Fel van tüntetve a fegyverzetük: minden ecsedinek volt puskája, ami azért is érdekes, mert a zsbíói csatában a magyarországi kuruc hadsereg több mint a felének

²⁹ Perjés Géza: A regularitás és a kuruc hadsereg. In: Európa és a Rákóczi-szabadságharc. Szerk.: Benda Kálmán. Bp., 1980. Akadémiai. pp. 207–212.

nem volt lőfegyvere.³⁰ Akadtak csaholyi, vajai, fehérgyarmati és csengeri kurucok is az erdélyi hadseregben.

Herbeville kémei és a szökött kurucok révén mindenről tudott. November 8-án Szilágysomlyóra érkezve előbb a Karika-szoros felé irányította csapatait, majd ellenfelét megtévesztve Zsibó mellett döntött. Az időjárás a védőket sújtotta, mert a napok óta szakadó eső elmosta a félig kész sáncokat. Herbeville serege 18 ezer tapasztalt katonából állt. Tehát reguláris egységek kiváló csapattisztekkal, jó felszereltséggel, létszámfölényben. S akkor Rákóczi sem állott a helyzet magaslatán: csata előtt a közeli kastélyba ebédelni ment. A ki menetel nem lehetett kétséges: a kurucok 1705. november 11-én súlyos, szinte kiheverhetetlen vereséget szenvedtek. Nézzük, hogy írta ezt le a Fejedelem:³¹

„Szent Márton napján, amikor az egész hadsereget felállítottuk, levelet kaptam Károlyitól, hogy parancsaimat pontosan végrehajtja, s hogy pillanatnyilag azon a helyen áll, amelyet a levélvivő tiszt megmutathat nekem. Nem maradt egyéb tennivalóm, csak felülvizsgálni a folyó túlsó partján levő állásaimat. Azt hittem, erre ráérek ebéd után is, amelyet korai időpontra rendeltem. Ebédem a faluban készült. Fél mér-földre onnan, ahová seregem málháját is küldtem. Már megebédeltem, amikor jelentették, hogy az ellenség balszárnyán mozgolódás látszik, és minthogy a magaslat fedezéke mögött nyomult előre, nemsokára megtudtam, hogy sáncaink ellen vonul, és már fölért a félúton levő magaslatra. Rögtön lóra ültem, hogy odamenjek, és kis idő múlva már a

³⁰ Lásd: Bánkúti Imre: A kuruc függetlenségi háború gazdasági problémái, 1703–1711. Bp., 1991. Akadémiai. p. 64.

³¹ Lásd: II. Rákóczi Ferenc fejedelem emlékiratai a magyarországi háborúról, 1703-tól annak végéig. Ford.: Vas István, tanulmány és jegyz.: Köpeczi Béla, sajtó alá rend.: Kovács Ilona. Bp., 1978. Akadémiai. p. 369. (Archivum Rákócziánium. III. osztály. Írók) (II. Rákóczi Ferenc művei 1. köt.)

tüzelést is hallottuk, de ez nem tartott sokáig, és amint állandóan előrehaladtunk, futókkal találkoztunk, nem sokkal azután pedig Des Alleurs márki maga jött jelenteni, hogy nincs mit csinálni a jobbszárnnyal, ő is visszavonult. Kevéses ezután Forgách is megérkezett és előadta, hogy a rácok néhány német svadronnal áthatoltak a balra fekvő ritkás erdőn és föltűntek a magaslaton. A lovasság, amelyet ő ezen az oldalon vezérelt, nem teljesítette kötelességét, ennek következtében a gyalogságot ugyanegy időben támadták meg szemben és oldalról, mire a gyalogság visszavonult, ahogy tudott. Nehezen tudtam elhinni, hogy nagy veszteséget szenvedett e futásra kedvező erdők és hegyek között, és mivel a gyalogság magyarországi csapatokból állt, csak kevesen jöttek vissza a táborba. Semmi sem volt nehezebb, mint a halottak számát megtudni ilyen alkalmakkor. Még a sebesültek is, ha vonszolni tudták magukat, inkább hazavonultak és otthoni vénasszonyokkal szívesebben kezeltették magukat, mint a hadsereg orvosaival. Ennek következtében nagyon sok rosszul gyógyult seb és béna katona volt. Ha visszajöttek, szabályos kártérítést kaptak, éppen úgy az özvegyek is, ha bizonyítványt hoztak férjük haláláról.”

Beszámolója szomorúan érzékelteti a vereség megrendítő hatását, és azt a különbséget, amely – Perjés Géza szavaival – egy reguláris fegyelmezett, valamint a rajtütésekhez szokott, de fegyelmezetlen hadsereg között volt.³²

Nem lehetett valami különleges az orvosi ellátás sem, ha a sebesültek inkább vénasszonyokkal kezeltették magukat, bár ezen ne csodálkozzunk! Országunkban egyetemi orvosképzés még nem létezett, az alkalmi felcserek tették a tehe-

³² Perjés Géza: A regularitás és a kuruc hadsereg. In: Európa és a Rákóczi-szabadságharc. Szerk.: Benda Kálmán. Bp., 1980. Akadémiai. pp. 207–210.

tőt, de a sebesültek jó ellátást otthon is kaphattak. Gondoskodásban talán még jobbat. A sebgyógyításra vonatkozó harc-téri eljárás sem volt helyes. Ha ott helyben a felcser gennyes seb után frisshez nyúlt, biztosan megfertőzte. Később jöttek rá, hogy a házaknál lévő betegek közt kevesebb a seblázás, azért nem baj, ha otthon kezelik őket.

Fontos volt viszont az úgynevezett „szabályos kártérítés”, amely az özvegyekre is kiterjedt. Ez Rákóczi emberiességi megítélését és népszerűségét még magasabbra emelte.

*

A Fejedelem a vereség után környezetével előbb Szamosújvárra ment, majd a biztonságosabbnak ítélt Ecsedet választotta. A várba 1705. december 12-én érkezett, a történészek szerint öt napra, az emlékirat szerint néhány hétre. A két időtartam között nem csekély a különbség. Azonban felmerül a kérdés: ennyire megcsalta volna a fejedelmet a memóriája? A további eseményeket ez aligha befolyásolta, mégis inkább a személyes emlékezet írott formájának a változatát tartjuk valószínűnek. Ecsedi „elfogultságunktól” függetlenül.

R. Várkonyi Ágnes szépen érzékelteti: „a Fejedelem kitűnő stratégiai érzékeléssel bírt. Felismerte Ecsed rendkívüli előnyeit. Nagyszabású elképzelései voltak: Munkács várát modern bástyákkal ellátva az egész környéket vízzel akarta elárasztatni, megteremtve ezzel két kulcsfontosságú hely vízi összeköttetését. Ilyenformán ezt a vidéket a szabadságharc bevehetetlen bástyájává tehetné.”³³ Más kérdés, hogy akkor ennek mennyiben voltak meg a reális feltételei. A felkelés erről a vidékről indult el, a bizodalma érthető. Utólag is fel-emelő érzés egy lokálpatriótának Ecsed fontosságát a Mun-

³³ Lásd: Köpeczi Béla – R. Várkonyi Ágnes: II. Rákóczi Ferenc. 2. átdolg., bőv. kiad. Bp., 1976. Gondolat. p. 226.

kácsé mellett tudni. Ezek után adjuk át a szót a legilletéke-
sebbnek, a Fejedelemlének:³⁴

*„Én magam pedig Ecsedre szálltam, családom örökös várá-
ba, melyet a németek a háború előtt leromboltak, de én arra
gondoltam, hogy újra felépítem az erősséget. Fekvése külö-
nös, talán egész Európában egyedülálló, és bevehetetlennek
látszik. A Meszes-hegységből eredő Kraszna folyó a hegység
előtt fekvő dombok lábánál elég kiterjedt mocsarakat alkot,
amelynek közepén állott valaha a székelyhídi vár. Innen a
Szamossal párhuzamosan és attól kis távolságra folyik, de
Apáti³⁵ alatt, ahol már mintha egyesülni akarna ezzel a fo-
lyóval, elfordul és három mérföld területű mocsarat alkot,
amelynek feneké futóhomok, felszínét a kígyózó környékén
kívül zsombok és nád borítja. De a Kraszna folyását itt alig
lehet észrevenni, mert nyilván a föld alatt ömlik a Tiszába,
vagy föld alatti közlekedésével táplálja a szomszédos Sza-
bolcs megyében látható kis tavakat. Azoknak a magas he-
gyeknek fekvéséből ítélve, amelynek Beszkid néven elválaszt-
ják Magyarországot Lengyelországtól és Moldvától és párhuz-
amosan Meszes-hegységtől, s végül a Beszkid-hegyek és a
Máramarosi-hegyek képezte szögletből, ahonnan a Tisza
ered, miután több hozzá hasonló beömlött, mondom ebből
a helyzetből ítélve az ember azt mondhatná, hogy az özönvíz
áradat hordta és rakta mély fenekére azt a homokot, ame-
lyen aztán a Kraszna szétterül.*

*Meszes és a Tisza közötti térségben majdnem egészen
beborító Liget nevű nagy erdőség megerősíti ezt a gondola-*

³⁴ Lásd: II. Rákóczi Ferenc fejedelem emlékiratai a magyarországi háború-
ról, 1703-tól annak végéig. Ford.: Vas István, tanulmány és jegyz.: Kö-
peczi Béla, sajtó alá rend.: Kovács Ilona. Bp., 1978. Akadémiai. p. 372.
(Archivum Rákóczianum. III. osztály. Írók) (II. Rákóczi Ferenc művei
1. köt.)

³⁵ Ma: Olcsvaapáti

tot... Ez a nagy erdő is párhuzamos és egymáshoz közel fekvő homokhalmok fölött terül el. Ezekre a halmokat is mint ha a víz áradta alkotta volna, de a homok iszapos és termékeny. A lapályok keskenyek és elég sokáig megőrzik az esőt és hóvizet, bokrok és mindenféle vizenővények borítják. Ecsed ezeknek az erdőknek a végében fekszik. Ha a városba akarunk jutni, át kell kelni a folyónak ötven láb széles és rendkívül mély ágán. A várost körülbelül negyven láb széles természetes csatorna keríti, a többi tőzeges nád borítja. Ezt a város felől csak két földbástya erősítette meg. A házak könnyen átázó, de hamar újrakeményedő talajon épülnek. A nem nagyon nagy városból a várba lehetett jutni, mely kétszarvú védőműből állt, ezt a két szarvat a várostól és egymástól olyan mély, a folyó vizéből táplálkozó csatornák választották el, hogy amikor az erősséget lerombolták, a kemény téglákból készült bástyák romjai nem tudták betömni őket. A lakók szerint először úgy látszott, elnyelte a mélység. Mint ebből kiderül, a folyó kigyózásából három sziget alakult ki, hiszen a védőművek a cölöpökre épültek, s föld alatti részük a víz szintjétől lejjebb feküdt. Kíváncsiságból megvizsgáltam a vár alapját és a cölöpök minőségét, ezek kőrisfából készültek, letört darabjaik kemények és könnyűek voltak. Ezeken a cölöpökön jól levert, igen vastag szénréteg volt, ez óvta meg a föld alatti részt a nedvességtől. A másik kétszarvú választotta el az erdőtől, s egy nagyon nagy bő mezőtől, amely több ezer barmot volt képes táplálni. Ez a három nagymérföld kiterjedésű terület kívülről náderdőnek látszott, belsejében azonban szép igen tiszta és – a lakosok talán hamis hite szerint – feneketlen tó terül el. Volt, aki már száz ölnél hosszabb kötelet eresztett bele, mégsem ért feneket. Ez a tó rendkívül gazdag halakban. Halai mind kemények és szörnyen nagyok.

A nevezetes Báthori-család egyik ága Ecsedtől vette nevét, s e vár akkor jutott öröklés útján családom birtokába,

amikor ez a család apai részről való nagyanyámmal kihalt. Címerében három sárkányfog volt, a fogak körül egy sárkánnyal. Minden időben az volt a hagyomány, hogy mikor a szkíták letelepedtek az országban, egyikük az Opos-nemzet-ségből megölt egy sárkányt azon a helyen, ahol ezt várat – jobban mondva házat – építette, mert az erősséget csak néhány századdal később építették. Ekkor kapta a Bátor nevet. Emlékszem, hogy a kincstárunkban őrzött ritkaságok között láttam egy buzogányt, amellyel Bátor a szörnyeteget megölte. De a fegyver kicsisége nagyon kétséssé teszi ezt a hagyományt. Minthogy a vár alapjai egészben megmaradtak, az volt a szándékom, hogy újra fölépíttem az erődöket és a tőzegen át új csatornát váगतok, amelynek segítségével az egész környező vidékekkel fenn lehet tartani az összeköttetést. Ez a mocsár sohasem fagy be télen, a víz rendkívüli fagy idején összehúzódik, de nem keményedik jéggé. Csak két kis napi járatra voltam Erdélytől, ahol Károlyi csapatai egész télen jól működtek. A németek egyáltalán nem élvezhették a pihenő fáradalmait.

A császárnak semmilyen hadserege nem volt a Dunántúlon. Hadaim egy része Bezerédj brigadéros vezérlete alatt állandó vállalkozásokat folytatott Stájerország és Ausztria ellen, nagyon bátran és szerencsésen. Minthogy Bottyán tábornokot a nép és a katonaság nagyon szerette, átküldtem őt a Dunán, hogy Csáky tábornokkal együtt vezesse a hadakat. Vállalkozott Sopron megrohanására, de sikertelenül, mert nem követte a mérnök tanácsát. A szécsényi gyűlés után a béketárgyalásokra küldött követek megérkeztek Nagyszombatba. Nem lehetett fegyverszünetet kötni, míg a császári csapatok Erdély felé vonulnak, és mikor már behatoltak oda, mi vetettük vissza a fegyverszüneti ajánlatot, nehogy nyugton hagyjuk őket télre. Így hát a követek okvetetlenkedő alkudozásokkal töltötték az időt. Forgách tábornokot Kassára küldtem, hogy újraszervezze az idegen gyalogos- és lovashadakat. Elég jól

tudott a németekkel bánni, de sohasem fért össze a franciákkal. Előkészítettem a tüzérséget Esztergom ostromára, amit e hadjáratra tűztem ki anélkül, hogy szándékomat bárkivel is közöltem volna. Miután néhány hetet Ecseden töltöttem, munkácsi váram szomszédságában”.

A leírás több szempontból figyelemre méltó, érdemes volt hosszabban idézni. Egyértelműen kiderül belőle, hogy az 1705. év végéről van szó, és az emlékiratban szintén ez a dátum szerepel.

A memória pontosnak tűnik, szinte rekonstruálni lehet belőle a láppal körülvett vár-település akkori helyzetét. Ismerteti a legenda történetét, amelyben maga sem hisz, de a legenda természete, hogy sem bizonyítani sem cáfolni nem lehet, másrészt az embereknek szüksége van rá.

Vajon ötven láb széles lehetett-e ez a folyóág? Ha angol mértékkel mérjük, ez alig húsz méter, ami rendkívüli mélység esetén sem olyan nagy akadály, legfeljebb rendkívüli sodrás esetén. Erről nem volt szó. Abban az időben – valószínűleg az angol minta alapján – a test méretei voltak a mérvadók. Így az ujj, az arasz, a könyök, a láb, a lépés, az ugrás. Nagyobb távolság esetében: órányi, napi, heti járásnyira.

Az angol 1 foot (láb) I. Henrik király lábának a mérete, a yard VIII. Henrik kardjának a hossza. A kontinens átvette ezeket a kifejezéseket, de nem biztos hogy azonos mértékkel. A francia forradalom előtt még nem lehetett azokat a méter-rendszerrel összevetve hitelesíteni. Rákóczi a Kraszna-ág szélességére vonatkozó adatot emlékezetből írta le, de az lehetett több is, amely viszont a lényegen nem változtat.

A vár felépítése és lerombolása azonban már tény. A várat ezután kezdték újra erődítménnyé átépíteni. A tőzegen átvágásra tervezett összekötő csatornához bizony békeidőben is rengeteg munkáskéz kellett volna. Ami a száz hosszú kötél leeresztését illeti, nem valószínű, hogy azt tengerészi szaksze-

rűséggel, vagyis ólomgolyóval a végén végezték volna. A feneketlen tó hiedelme mindenütt megtalálható, ami azt jelentette, hogy rúddal sem érték el a fenekét. Leccapoláskor sem találták meg ezt a „feneketlen mélységet”.

A visszaemlékezésekből kiderül, miért a mai helyén ásták ki később a vizet levezető Új Kraszna főágát. A város nyugati peremét a régi Szállás utca – Híd utca³⁶ – Kender utca vonala jelentette. Ezt választotta el az összefüggő szárazföldet jelentő Kisecsedtől az a bizonyos „ötven láb széles és igen mély” vízfolyás. Az ötven láb szélesség csak akkor jelent védelmet, ha a víz elég mély, tehát adott volt.

A visszaemlékezés arra is magyarázatot ad, miért a láp nyugati szélétől legtávolabbi dombon épült fel az erődítmény: így korábban a kőhajító katapultok, később az elültöltős rövid csövíű ágyúk lőtávolságán kívül esett. Olvashatunk megkövesedett cölöpökről – akárcsak az itáliai Velencében – egészsíthetjük ki; a víz és különösen a láp vize ugyanis jól tartósít, bizonyítják a dániai ásatások, ahol ezeréves múmiákat találtak az ingoványokban. Szladits Imre könyvében szerepel, hogy a tőzeget savanyú talaj baktériumokban szegény.³⁷ Bizonyára ez is hozzájárult mindehhez. Az is jó megfigyelés, hogy befagyás esetén a víz szinte összehúzódik. A nádas részre biztosan vastag jégréteg rakódott, a száraz szálak aratását csak így lehetett elvégezni.

A hadi helyzet utólagos megítélése bonyolultabb. A tragikus kétségbeesésnek itt már semmi jele. „Károlyi hadai egész télen jól működtek” – olvasható, de ősszel csődöt mondtak, és ez sokkal többet nyomott a latban. Károlyi bizonyítani akart a kisebb vállalkozásaival, hogy úgymond „a németek egyáltalában nem élvezhessék a pihenő fáradoalmait”. Vélhe-

³⁶ Később: Vashíd utca

³⁷ Lásd: Szladits Imre: Talajkémiai és enzimes vizsgálatok az Ecsedi-lápon. Bp., 1930. Globus ny. 67 p.

tően több ebben az önvigasz, mint a taktika. Amikor a béketárgyalásról szól, úgy tűnik, nem méri fel helyesen a saját helyzetét. A feltétel már nem lehetett az, hogy a császáriak vonuljanak ki Erdélyből, hiszen nyilván nem mondanak önként le arról, amit fegyverrel vettek be. Úgy véli, kárpótolja a Dunántúl, a joggal népszerű Bottyán sikeres, de még ő sem fogadja meg a hadmérnök tanácsát, ezért sikertelen Sopron ostroma. Pedig ez a város fontosabb lett volna, mint pl. a stájerországi kalandozás, amelynek jelentőségét a tisztek valószínűleg eltúlozták. Forgách is csődöt mondott Erdélyben, így a különben kevés külföldi csapat újraszervezésétől nem lehetett sokat remélni, különösen, ha éppen „a franciákkal nem fért össze”. Haditechnikát mégis tőlük lehetett (volna) tanulni. Itt készült a Fejedelem Esztergom ostromára, miután – hangsúlyozzuk ismét – *néhány hetet töltött Ecseden.*

*

A vár felújításához felvidéki városokból – Késmárkról, Lőcséről, Eperjesről – hozattak kőműveseket, az ecsediek a kiegészítő munkát végezték, mert a láp mégsem a kőfejtés és faragás „tanulóhelye” volt. Az 1706-os év elteltével „a vár már kiemelkedett omladékaiból, március 17-én elhaladva Ecsed mellett, Rákóczi is megsejmelte a munkálatokat”.³⁸ Ehhez kapcsolódóan levelet intézett³⁹ a debreceni másodkapitányhoz ugyanezen a napon:⁴⁰

„Petro Debreczeni vice-capitano, in Ecsed. 17. Martij, 1707.

Ezen parancsolatunk megadó francia insinér [Damoiseaux?] óbes-vakmajsterünket oly véggel küldöttük bé Ecsedbe, hogy az ottan kívántató fortificatiót mentül jobban maga conceptusa szerint fundálván építtesse. Kegyelmednek annakokáért parancsoljuk: ámbár szinte Kegyelmednek nem

³⁸ Dankó Imre: Nagyecsed. Központi szerepkör és önkormányzat a történelem sodrában. Szerk.: Ujváry Zoltán. Debrecen, 1994. Ethnica. p. 126.

tessék is, mindazáltal az mint azon insinér fundálni fogja, a szerint praeparálja a munkát minden úton Kegyelmed, nem tévén sem gáncsol, sem semminémű akadályt vagy a palizáták erectiójában, vagy más akármilyen fortificatiót illető épületekben.”

Ehhez kapcsolódik az 1707. szeptember 18-án Károlyi Sándornak megküldött levele is, amelyben az ecsedi munkálatokról ezt írja:⁴¹

„...Az ecsedi munkának valóba rossz continnatiója vagyok, mivel ezen includált extractusábúl az incsinérnek megláthatja Kegyelmed: mely lassú executiója vagyok parancsolatinknak; a mellett ugyan ű tülle értem azt is, hogy Ecsedbe, nem tudhatom, ki parancsolatjábúl, kikiáltatott volna, hogy mindenféle ezüstféle, pecsételt pénzüly folyjon: melyre nézve élhetlenné lettek az erősség körül munkálandó sánczmesterek; az munkásoknak sem fizetnek, holott úgy jut eszembe, hogy

³⁹ „A postaútak hosszát Rákóczi idejében a fő- és mellékvonalakon 2200 kilométerre tehetni. A fejedelem gondoskodott róla, hogy Nagyszombattól Kolozsvárig 530, Zólyomtól Nagybányáig 400, Lévától Eperjesig 270, vagy a Dunántúl Kőszegtől Eétig 165 km hosszán a közlekedés meg ne akadjon. Nem kis érdeme, hogy háborús körülmények közt *nagyobbra fejlesztette a postai közlekedést, mint amilyenek találta*. A közlekedés folytatására legszükségesebbnek a posták jó móddal való fölállítását tartotta. Mindjárt a fölkelés elején megpálcáztatta a postást, ki egy levelet megkésve adott át neki. Az olyan posta halálnak volna jó, amelyik Szatmárról Ecsedre 12 nap alatt hozza meg a levelet.” Lásd: Márki Sándor: II. Rákóczi Ferencz. 2. köt. 1707–1708. Bp., 1909. Magyar Történelmi Társulat. p. 352. (Magyar Történelmi Életrajzok)

⁴⁰ II. Rákóczi Ferencz fejedelem leveleskönyvei, levéltárának egykorú lajstromaival. 1703–1712. Közli: Thaly Kálmán. Második kötet (1707–1709). Bp., 1873. Akadémia. p. 57. (109. számú levél) (Archivum Rákócziánium II.)

⁴¹ II. Rákóczi Ferencz fejedelem leveleskönyvei, levéltárának egykorú lajstromaival. 1703–1712. Közli: Thaly Kálmán. Második kötet (1707–1709). Bp., 1873. Akadémia. p. 105. (142. számú levél, részlet) (Archivum Rákócziánium II.)

csak nem régen vitt magával pecsételt pénzt Ötvös Miklós azoknak megfizetésére. Hogyha pedig ezen munka nem szorgalmaztatatik: magam is tudom, hogy erőt vévén az vizek, dupla költségbe is fog telni...

Később, a Vay Ádámnak 1710. április 18-án Kisérről küldött levelében is utalt az ecsedi vár fontosságára:⁴²

„...A szatmári bíróra légyen Kegyelmednek tovább is jó vigyáztatása, s az épületeket continuáltassa, s az ingsenérnek is rángassa meg a zabolát a szájában, ha roszzúl cselekszik. Az ecsedi belső téglát distrahálni nem lehet: mert Isten alkalmatosságot adván hozzá, én is idővel hozzáfogatok Ecsed építéséhez, – hanemha penes quietantias olly obligatoriát adnának, hogy suo tempore annyi téglát és meszet adnak Ecsedben helyette...”

*

A Fejedelem utolsó előtti ecsedi útjáról Vizaknai Bereczk György doktor naplója számol be:⁴³

„1707 november vagy Szt. András havának 26-napjára gyűlés hirdettetik Kis-Várdára, a hová minden Erdélyből bujdosott főúri és nemesi rendek fognak comprealni [bánkódni] az erdélyi dolgok iránt. Károlyból megyünk Olcsvára, hová a felséges Fejedelem is mintegy lopva eljő csak a maga ud-

⁴² II. Rákóczi Ferencz fejedelem leveleskönyvei, levéltárának egykorú lajstromaival. 1703–1712. Közli: Thaly Kálmán. Harmadik kötet (1710–1712). Bp., 1874. Akadémia. p. 238. (14. számú levél, részlet) (Archivum Rákóczianum III.)

⁴³ Vizaknai Briccius György naplója 1693–1717. In: Történeti emlékek a magyar nép községi és magán életéből a XVIII-dik század végeig. Kiadják Lugossy József, Szabó Károly, Szilágyi István és Szilágyi Sándor. II. köt. Pest, 1860. Pfeifer Ferdinánd. pp. 77–116.

varnépevel. Itt a mllgos [méltóságos] generalis nagy kedvesen expiálja [békíti] a sok jeles discursusuk lévén vacsora felett, másnap megindultak Ecsedbe, onnan Kis-Várdára, most majd Kassára a gyűlésbe mennek. Adja Isten, végezhessenek minden jót szegény nemzetünk boldogulására.”

A *Fejedelem utolsó ecsedi útjáról* Márki Sándor kötetében ez olvasható:⁴⁴

„Egerből 1708 június 15-ikén a fejedelem 10.000 emberrel és azzal a bevallott szándékkal indúlt a Vághoz, hogy megtalmozza, ha az ellenség száma megnövekedett; de támadja állásait, ha száma nem gyarapodott. (...)

Követeinek jelentéseire várakozva, nagyon lassan haladt előre. Másfél napot töltött a hevesi Atkáron, egyet Ecseden. Itt hallotta az első bizonyosabb híreket arról, hogy az ellenséget a pestis pusztítja.”

*

Maradt a kérdés: *mennyi időt töltött hát a Fejedelem Ecseden?* Vitatkozzanak rajta a történészek, mi a Fejedelem iránti tiszteletből az emlékiratban olvashatót válaszoljuk:

A korabeli adatok szerint II. Rákóczi Ferenc 1703–1708 között *hat alkalommal járt Ecseden*. Először 1703. október 9–10-én, amikor megtekintette az erősen megrongált vár romjait és elhatározta annak a felújítását. Másodszor 1703–1704 télfordulóján, Tokaj várának elhúzódó ostroma idején. A kurucok ekkor szinte felélték Ecsed élelmiszertartalékait, amelyből bonyodalmak is származtak, végül azonban minden elsimult. Harmadszor a zsibói csatavesztés után, 1705. december 12-én érkezett Ecsedre, hogy erőt gyűjtsön a folytatáshoz. Emlékirata szerint ekkor *néhány hetet töltött Ecseden*. Negyedszer 1707.

⁴⁴ Márki Sándor: II. Rákóczi Ferencz. 2. köt. p. 572.

március 17-én, amikor „érintőlegesen” megszemlélte a munkálatokat. A francia hadmérnökök által irányított erősítések dokumentumait a Károlyi Oklevéltár őrzi. *Ötödször 1707. november 25-én, Károlyi Sándor kíséretében Kisvárdára menet, ahogy azt Vizaknai Bereczk György naplója megörökítette. Utoljára 1708 júniusában látta az ősi birtokot, amelyre mindig megkülönböztetett figyelemmel emlékezett vissza.*

*

Az ecsediek nyilván nem tudtak az ónodi országgyűlésen történt véres eseményekről, a Habsburg-ház trónfosztásáról, Nagy Péter orosz cár és II. Rákóczi Ferenc varsói tárgyalásáról – tehát mindazon világpolitikai körülményekről, amelyek a tengernyi belső baj mellett a szabadságharc kimenetelét egyre kilátástalanabbá tették. Azt viszont tudták, hogy a délkeleti láthatáron feltűnt a fekete halál, amely apokaliptikus idők közeledtét jelentette.

Ahogy a Fejedelem papírra vetette:⁴⁵

„a nép közt elterjedt hírek szerint egy csongrádi lány egy csomag kenderrel innen hurcolta be Csongrád városába, és így kezdődött nálunk a járvány. A járvány már gyorsan terjedt: amikor én otthagytam Szerencset, a járvány már erősen közeledett oda.”

⁴⁵ Lásd: II. Rákóczi Ferenc fejedelem emlékiratai a magyarországi háborúról, 1703-tól annak végéig. Ford.: Vas István, tanulmány és jegyz.: Köpeczi Béla, sajtó alá rend.: Kovács Ilona. Bp., 1978. Akadémiai. p. 410. (Archivum Rákócziánium. III. osztály. Írók) (II. Rákóczi Ferenc művei 1. köt.)

A RÁKÓCZI-KOR EGÉSZSÉGÜGYÉRŐL

A „nagy Rákóczi dicső korában nálunk még egyáltalán nem létezett egyetemi szintű orvosképzés”. Takáts László kitűnő könyvéből tudjuk, hogy mindent megpróbáltak – mérsékelt eredménnyel.⁴⁶ A beosztott kirurgusok tapasztalatok alapján ténykedtek, de a zsúfolt kórházakban a sebesültek és betegek egymástól fertőzöttek.

A kuruc sereg orvosainak a nevét és a szerepét részben ismerjük. Mindenek előtt Lang Jakab Ambrust, a Fejedelem orvosát és bizalmasát, akit kezdetben a környezete gyanakodva nézett. Lang elkísérte Rákóczit a száműzetésébe is. Szakértelmét még a Napkirály is igénybe vette, végül Rodostóban hunyt el, pedig szülőhazája szívesen visszafogadta volna.

Moller Károly Ottó, Rákóczi híres tábori orvosa a „magyar Hippokrates” kitüntető címet érdemelte ki. Ő a háború alatt írta le az essentia dulcisszal Besztercebányán kitűnő sikerrel folytatott gyógymódját, s a pestis ellen és más mérges nyavalyák ellen való védekezést, amely módszere azonban csak 30 esztendővel később jelenhetett meg nyomtatásban. Régi ismerője volt a Fejedelemnek Spielenberger Dávid lőcsei főorvos is, aki a zsigerekről és az időszaki betegségekről írt, de a fölkelés kitörésekor elhunyt. Sebek gyógyítására rendszeresen ő használt először libánusolajat, amelyet kortársai, Buchholz György a Libanus Carpatica héjából és gallyaiból készített. A Fejedelem tábori orvosa és lelkes híve, Lischovini András Ferenc, a tudós orvosról írt értekezésével tűnt fel.⁴⁷

⁴⁶ A Rákóczi-szabadságharc egészségügyéről bővebben lásd: Takáts László: A Rákóczi-szabadságharc egészségügye. Bev.: R. Várkonyi Ágnes, sajtó alá rend.: Gazda István. Az eredeti munka kiegészítve: Takáts Endre tanulmányával. Piliscsaba – Bp., 2003. MATI – SOMKL. 163 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 44.)

⁴⁷ Márki Sándor: II. Rákóczi Ferenc. 2. köt. pp. 454–455.

A nagy várak – Kassa, Lőcse, Újvár – állandó orvost, illetve sebészt kaptak, a kisebb várak – mint Szolnok, Szepes Murány és Ungvár – időszakos ellátásban részesültek, míg Dunavec, Ecsed, Súlyomkő váráról ilyen adatokra Takáts nem akadt. Azt viszont Vízaknai Bereczk (Briccius) György töredékes naplójából tudjuk,⁴⁸ hogy ő Ecseden kétszer is megfordult, sőt egyszer a vízbe is befordult. Először 1708-ban járt itt Pápai Páriz Ferenc doktorral együtt, majd 1709-ben ő tudatta Ecsedről a pestis megjelenését. Erdély elvesztése után átmenetileg Debrecenben telepedett le, ezt követően – Nagy Géza szerint – Kolozsvár törvényszéki elnöke lett, s ott is halt meg.⁴⁹

Valószínűsíthető, hogy Pápai Páriz latin–magyar szótára 1708-ban Nagykárolyból került a lőcsei nyomdába.⁵⁰ Ez csakis Károlyi Sándor segítségével történhetett. Később a lőcsei Brewer-féle nyomdát Károlyi Sándor fia, Ferenc vette meg, s szállíttatta Nagykárolyba, majd az unoka, Antal alapvető magyar nyelvű munkákat jelentetett meg, ahogyan az Éble Gábor monográfiájából megtudható.⁵¹

A labancok leghíresebb orvosa Köleséri Sámuel volt, aki a Földközi-tengeri skorbutról és a pestisről írt könyveket; s a nép számára a rendes orvoslásnak közönséges reguláit adta. A kurucoknak nem volt elég gyakorló orvosuk, de tudomány dolgában nem szorultak alkímista csodadoktorokra.⁵²

⁴⁸ Vízaknai Briccius György naplója 1693–1717. In: Történeti emlékek a magyar nép községi és magán életéből a XVIII-dik század végeig. Kiadják Lugossy József, Szabó Károly, Szilágyi István és Szilágyi Sándor. II. köt. Pest, 1860. Pfeifer Ferdinánd. pp. 77–116.

⁴⁹ Pápai Páriz Ferenc: Békességet magamnak, másoknak. [Válogatott írások]. Bev. tanulm., magy. jegyz.: Nagy Géza. Bukarest, 1977. Kriterion. p. 748.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ Éble Gábor: Egy magyar nyomda a XVIII. században. Adalék nemzeti közművelődésünk történetéhez. Bp., 1891. Hornyánszky. p. 12.

⁵² Márki Sándor: II. Rákóczi Ferenc. 2. köt. p. 455.

A sebesültek ellátását francia mintára szervezték, gyógyszer főleg Lengyelországból hozták. Mikor a pestis jelentkezett, a kor szokásai szerint ellenőrző védvonalakat állítottak fel, a hadi körülmények között: mérsékelt eredménnyel. Károlyi Sándor később itt szerzett tapasztalatait tiszántúli járványbiztosként kamatoztatta. Az orvosok közül megemlíthető még a selmecbányai Hellenbach Godofréd báró, aki Rákóczi gyermekeit kezelte és a bányák inspektora volt.

Ami a gyógyszereket illeti: alkalmazták a fűzfakéreg főzetét, amelyről a modern gyógyszeres kutatás mutatta ki, hogy szalicilszerű lázcsillapító anyagot tartalmaz. Külföldön már ismerték a lázcsillapító chinaport, hazai néven „jezsuita port”, mert ez a rend hozta Európába. Pápai Páriz *'Pax Corporis'*-ában még nem olvasható. Olvasható viszont sok más gyógymód és gyógyító-szer leírás, a „sok ügyefogyott szegényeknek hasznokra, mennyiben lehetett, értelmesen' s világosan, magyar nyelven”, s a kötet jól használható „kiváltképpen falukon, a' hol hamarabb talál segédet a' beteg barom, mint a' beteg ember”.⁵³ A *'Pax Corporis'*-nak a szabadságharc kitörése előtt már két kolozsvári (1690 és 1695) és két lőcsei (1692 és 1701) kiadása forgott közkézen, de ismertek voltak másolt kéziratos kivonatai is.

Magyary-Kossa Gyula szerint Barkóczy Krisztina a híres gyógyító nagyasszonyok közé tartozott,⁵⁴ nem véletlenül került hát Kolozsvárról Vizaknai Bereczk György, Nagyenyedről Pápai Páriz Ferenc tartósabban az udvarába. De a Fejedelem főmarsalljának, Vay Ádámnak a neje, Zay Anna is írt herbáriumot,⁵⁵ igaz, hogy 1718-as dátummal, de az érdeklődése nyilván korábbi.

Minden úri házban vagy várban tartottak patikaládát, be-

⁵³ Lásd: Pápai Páriz Ferenc: Békességet magamnak, másoknak. p. 526.

⁵⁴ Lásd: Magyary-Kossa Gyula: Magyar orvosi emlékek. Értekezések a magyar orvostörténelem köréből. 1. köt. Bp., 1929. Eggenberger. p. 97. (A Magyar Orvosi Könyvtár Társulat könyvtára 121.)

lőle minden rászorulókat elláttak. Mert a betegség nem válogatott, egészséges emberre pedig szükség volt.

*

Ecsed akkori demográfiai helyzetéről hiányos a képünk, járványszerű betegségekről 1708 előtt még nem tudunk. A magas csecsemőhalandóság később is elvégezte a maga „természetes kiválasztását”, a szívósabbak maradtak életben. Ecseden a szapora gyermekáldás mellett nem lehetett elhanyagolható a betelepültek száma, köztük a lábadozó sebesülteké sem, akik a hadakozásra ugyan már alkalmatlanok voltak, de a békés munkára nem. Sokan bizonyára beleuntak már az állandó bizonytalanságba és meghúzódtak a lápi emberek között.

A külhoni hírek jóval megkésve jutottak el hozzájuk, Rákóczi lapja, a Lőcsén megjelenő 'Mercurius Hungaricus' sem lehetett nélkülözhetetlen olvasmányuk.⁵⁶ A tarpai Esze Tamás halálhíre bizonyára jobban megrázta őket, mint a végzetes trencsényi csatavesztés. A legrémítőbb veszélyt azonban az 1708 nyarán megjelenő fekete halálnak egyelőre még csak egy-egy esete jelentette, de az ilyen hírek madárszárnnyon szállnak. A víz mellett élő emberek mindig tudták, hogy a partoldalban elszaporodó, szürke bundájú vízi patkányok a járataikkal milyen kárt okoznak az épületekben, mert a rést a kövek között is megtalálják. A vályog és paticsfalak szabad prédájuk volt. Nem véletlenül tartottak tehát sok kutyát, és készítettek csapdákat, alkalmasint az apró vadak fogására is. A pestis viszont a fekete vándor patkányok bolhái terjesztik, amit persze akkor szintén nem tudhattak. Valószínűleg csó-

⁵⁵ Zay Anna: Herbárium. 1718. Bev. Fazekas Árpád. Nyíregyháza, 1979. Szabolcs-Szatmár megyei Múzeumok Igazgatósága. XXXIII, 151 p. (Folia Rákóciana 2.)

⁵⁶ Lásd erről bővebben: Szimonidesz Lajos: II. Rákóczi Ferenc hadi újságja. Bp., 1940. Egyetemi Nyomda. 13 p. (Klny. a Magyar Könyvszemle 1939. évi 4. füzetéből)

nakon került be az a rágcsáló, amely Ecsedben is járvány okozott 1709-ben.

A bubópestis áldozata lett abban az évben a szabadságharc legnépszerűbb és legmegbízhatóbb tábornoka, Bottyán János. Ahogy jelentették: az öreg sajnos már a másik szemét is behunyta. Keveset tudhattak mindezekről a jó ecsediek. Arról sem, hogy 1710. szeptember 17-én egy új és megértőbb „labanc”, gróf Pálffy János tábornok, a tapasztalt katona lett a magyarországi császári hadak főparancsnoka. A vár és város lakói azt sem tudhatták, hogy Bottyán János után a Dunántúlon vitézkedő Béri Balogh Adám elvesztése milyen csapást jelentett. Az ecsediek, földrajzi helyzetüknél fogva, elsősorban Károlyi Sándort ismerték, a közeli károlyi vár főurát, aki kezdetől az „óvatos duhajok” közé számított. Ha dunántúli birtokos lett volna, aligha került volna Rákóczi zászlaja alá.

A FEJEDELEM ADOMÁNYLEVELE (1708. SZEPTEMBER 18.)

Az ecsediek – mintegy „vigaszdíjként” – szép fejedelmi adománylevelet kaptak, amely 1708. szeptember 18-án a bodrogközi Királyhelmecezen emelkedett jogerőre:⁵⁷

„Az mi fejedelmi ecsedi várunkhoz tartozó Ecsed városunkban lakos hűséges jobbágyink azon alázatos instantiájával [kérvényével] találának meg bennünket, melynek megírásában kérvén jelentették, hogy a városhoz tartozó lápság és rét-ség használhatatlan lévén, annál fogva kisceledi pusztánk határjából bírní és használni valami részt kegyelmesen adánk és engedénk néktek: kérésöknek pedig kegyelmesen annulál-

⁵⁷ Dankó Imre: Nagyecsed. Központi szerepkör és önkormányzat a történelem sodrában. Szerk.: Ujváry Zoltán. Debrecen, 1994. Ethnica. p. 130.

ván [lepecsételvén], miáltal a kocsordi, ökörítői és sárvári határszélektől fogva említett Ecsed városunkat megkerülő egész lápságunkat, füvünket, azok között itt-ott levő tóinkat, kevés dombosabb helyünket, égeres lapályunkat, vagy ott most, vagy jövőbe lehető szántó földünket, mezeinket, legelőnket, vadászásunkat, halászásunkat, csikászásunkat, most vagy jövődében ott lehető más haszonvehetésünket, nem különben a szentmártoni, fábiánházi és prédiium Csaholy határszélektől fogva a már nevezett lápságunkig, rétségünkig kiterjedt kiscseddi pusztáinkon lévő fekvő dombosabb homok és lapályos szántó földeinket, kaszáló rétüink erdős földjeinket, abban lévő vagy jövődében lehető fáinkat, mezeinket, legelőnket, vadászásunkat, halászásunkat, csikászásunkat és minden azokat most s jövődöbe illető vagy illethető más haszonvethetéseinket s appertinentiánkat [tartozékainkat] fent nevezett Ecsed városunkban most és jövődöben lakható hűséges jobbágyinkat már mi mellettünk és kétségkívül tenni kívánó hűséges szolgálatjok bizonyosságának örökösen való bírás és használás s véle tetszések szerint való bánás végett ezennel kegyelmesen adtuk s adjuk és engedjük, oly conditio [feltétel] mellett, hogy az egész város és megnevezett egész határa és kiscseddi pusztának egész bírásáért, mint eddig, úgy ennek utána megkívánható katonai szolgálat idejében, valamint maradékainak és successoraink [utódaink] mellett hűséges szolgálatában a városhoz tartozandó várunk mellett felvigyázni a jövődöben kötelesek, azt kegyelmesen parancsoljuk, hogy a szolgálatnak megszüntével pedig a szolgálatot és a megkívánó kilenced adása váltóságába fent említett Ecsed városunkban lakos és jövődöben lakható jobbágyok minékünk és legatartusainknak [hagyományozóinknak] örökösen egyedüli száz magyar forintot tartozik fizetni. Nem értvén a tere alá nemes Domándy familiát, abból illető vagy illethető részt. Különösen pedig fenn hagyván a mi táborunknak, hadakozásunknak, vereke-

désünknek, duettérozásunkat [párbajozásunkat] exercérozásunkat [gyakorlatozásunkat] szükséges időkig megkívánó helyét és földjét és mintegy húsz köblös téglá vető helyet vagy földet a kiscsedi pusztákon. Tisztjeinket pedig mostaniaknak és jövődöbelieknek kegyelmesen megparancsoljuk, hogy a felül is megnevezve levő kocsordi, ököritói, sárvári határ közt fekvő lévő a felül írott conditio mellett ezennel általunk kegyelmesen adott lápságról, rétségről, abban termő és termelhető nádaktól, sásaktól, fűvektől, itt-ott tóktól, kevés dombos helyekből, égeres lapályoktól, most vagy jövődöben ott tehető szántó földekről, kaszáló rétekről, mezőkről, legelőtől, vadászástól, halászástól, csikászástól és most s jövődöben ott lehető haszonvehetéstől és általunk szintén a felül írott conditio alá értett ezennel kegyelmesen adott szentmártoni, fábiánházi és prédiium Csaholy határ között kiscsedi egész pusztánkban levő homok, lapályos szántóföldektől, abban levő vagy lehető fáktól, mezőktől, legelőtől, vadászástól, halászástól, csikászástól és azon körül mondott megnevezett határban, helyekben levő vagy leendő akármely névvel nevezendő más haszonvehetésektől és appertinentiáktól [tartozékoktól] a most vagy jövődöben lehető katonai szolgálat vagy várunkra szükséges felvigyázás szünése idejében említett Ecsed városunkban most lakos, vagy jövődöben lakható jobbágyinkat az esztendőként fizetni megparancsolt száz magyar forintok befizetésén felül sem fizetésre sem szolgálatra háborgatni és szorongatni a mi kegyelmességünk ellenére sem most, sem a jövődöben semmiképp sem szabad. Így értvén említett Ecsed városunkban most lakos és jövődöben lakható jobbágyinkhoz való kegyelmességünket, melyben őket megtartsák. Mp. Révai István kancellár.”

Az adománylevél sokat elárul. Mindenekelőtt azt, hogy akkor is tudtak kacifántosan fogalmazni, hogy a jogi csűrész-csavarás nyelvét csak a jogban jártas jurátus értse meg.

Továbbá biztosítani kellett a kiscsedei pusztán a kurucoknak mindenkor egy gyakorlóteret, amely a háború után érvényét veszítette, különösen az ellenség győzelme esetén. Legalább annyi benne a kötelezettség (katonai szolgálat, a vár vigyázása, adófizetés), mint a jog. A szatmári béke után a kettő egymást „kioltotta”. Meg aztán furcsa dolog következetesen a város lakóit jobbágyoknak nevezni. Ez fordult visszájára később, és nem lehetett vele városi kiváltságok mellett érvelni. Dankó szerint az ilyen adománylevelek nem voltak egyediek,⁵⁸ a Fejedelem ezzel is híveit akarta a további kitartásra kötelezni.

Szövegezője jól ismerte Ecsedet és lakóinak az igényeit. 1708-ban erre már szükség volt. Ebben a levélben olvasható kisebb földterület meghatározásaként a „köblös” szó, amelyet az ecsediek – a szocialista tagosításig – használtak, s az 1200 négyszögölnek (1 magyar holdnak) megfelelő terület volt. Talán ez is „kuruc hagyomány”.

Az adománylevél – bár a városi kiváltságok elismertetésénél nem sokra mentek vele – szinte megelőlegezte a lépéscsapolása utáni földeket a tyukodi, a porcsalmi, az ököritói, a fábiánházi és a sárvári határban. Sorban meg is vásárolták a közelebb eső részeket. A belterület telkei elég szűkösre szorultak egymás mellé, a kiemelkedések miatt zezzugosak lettek az utcák. A mélyebb részekben eső után mély sárgödrök keletkeztek, amelyek csak a legutóbbi időkben az aszfaltozással tűntek el. Megemlíti a kiscsedei téglá- és vályogvető helyet, a réteket és a kaszálókat, ahol ezerszámra legeltek ridegtartású szarvasmarhák.

⁵⁸ Dankó Imre: Nagyecsed. Központi szerepkör és önkormányzat a történelem sodrában. Szerk.: Ujváry Zoltán. Debrecen, 1994. Ethnica. p. 132.

A BÉKEKÖTÉS

Még a bennfentesek közül is kevesen tudták, hogy 1710. november 14-én megkezdődtek Pállfy János és Károlyi Sándor tárgyalásai a békekötésről.⁵⁹ „A császáriak közt híre terjedt, hogy a fejedelem országgyűlést tartott Ecseden, s téli beszál-lásolással fenyegették Debreczen városát, mivel erről nem értesítette a váradi parancsnokot. Pedig a fejedelem állandóan Munkácson tartózkodott...”⁶⁰ „A Fejedelem 1710 decembe-rében elrendelte, hogy a két utolsót: Munkács és Ecsed várát feltétlenül meg kell tartani, az őrséget megerősíteni és az éléstárakat feltölteni.”⁶¹ Amikor belátta, hogy az ecsedit már lehetetlen, hiszen az őrségét a pestis elpusztította, az éléstárat a jobbágyai közt szétosztatta.

Eközben az ecsediek éltek a mindennapi életüket, egyre több sebesült és beteg érkezett a védett helyre, azokat élelmezni kellett. Szerencsére itt hal, káposzta, paszuly, kevés köles azért akadt, míg a hadjárta helyeken még annyi sem. A réz-péNZ elértéktelenedett, de azt nem érzékelték. Bizonyos fokig önellátók voltak, legfeljebb cserekereskedelmet folytattak. Az inflációt, amely háborús helyzetben sohasem jelent jót, első-sorban a zsoldosztás és a külkereskedelem érezte meg. Fegy-vert és gyógyszer Lengyelországban vásároltak, nemes fém-péNZért, egyre bizonytalanabb francia támogatás ellenére.

1711. január 31-én a közel vajai kastélyban Rákóczi és Pállfy között volt egy titkos tárgyalás. Február 6-án már Bu-dán végezték ki a császáriak Balogh Ádámot, amelyhez nyil-ván nem kérték a magyar tábornok jóváhagyását. Rákóczi

⁵⁹ Bánkúti Imre: A szatmári béke. Bp., 1981. Akadémiai Kiadó – Zrínyi Ki-
adó. p. 42. (Sorsdöntő történelmi napok 6.)

⁶⁰ Márki Sándor: II. Rákóczi Ferencz. 3. köt. 1709–1735. Bp., 1910. Magyar
Történelmi Társulat. p. 145. (Magyar Történelmi Életrajzok)

⁶¹ Márki Sándor: II. Rákóczi Ferencz. 3. köt. p. 161.

február 21-én végső kétségbeesésében Lengyelországba indult a Péter cárral való találkozásra, de eredményt az sem hozott.

Károlyi Sándornak az 1865-ben kiadott kétkötetes önéletírása 1707-nél megszakad, de közben sem tesz említést Ecsedről. Nyilván azért nem, mert ott nem voltak hadi események. Viszont 300 oldalon át foglalkozik a Szatmári békével, az ő szavai szerint a „Szathmári békességgel”.⁶²

Íme II. Rákóczi Ferenc egyik utolsó, hazai földről írott levele Pálffy János grófhhoz:

„Mi második Rákóczy Ferencz, Isten kegyelméből a Római sz. birodalomnak és Erdélynek fejedelme, Magyarország részeinek ura, Székelyek grófja és hazánk atyja, a szabadságért öszveszövetkezett Magyarország rendjeinek, nemkülönben Munkácsnak és Makovitsának vezérlője, Sáros vármegyének örökös főispánja, Sáros Pataknak, Tokajnak, Regéztnek, Ecsednek, Somlyónak, Lednitzének, Szerencsnek, Ónodnak örökös ura stb. Adjuk tudtára mindennemű hadaink generalisainak, mezei marschallusainknak és azok helytartóinak más akármilyen nemzetből és rendben s méltóságokban lévő fő és alábbvaló tisztjeinknek és közvitégeinknek, valamint az egész öszveszövetkezett híveinknek is közönségesen. Miképen ezuttal régtől fogvást már ezerképen is ohajtva keresett szabadságainkat, hogy valaha vagy igaz fegyverkezéseink által, vagy az onnét következő békességnek tractája által elérhetnénk: szívszakadással ohajtottuk: melynek elérésére sok utakat nem csak próbáltunk, hanem a mostani frigyre is oly véggel léptünk, hogy ezen utolsó módot is el ne kerüljük. Mindazonáltal ennek kimeneteléről is kétségesek lévén, mi-

⁶² Lásd: Károlyi Sándor gróf önéletírása és naplójegyzetei. Kiadta Szalay László. 1–2. köt. Pest, 1865. Heckenast. 390 p.; 506 p. (Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek 4.)

nekelőtte a f. császár resolútióját vennénk, vezérlő fejedelmi hatalmam hozza magával, hogy ahoz képest a mostani munkálkodásra is az idegen hatalmasságokhoz menvén tovább is dolgainkat mindkét részre ugy folytassuk, miképen tudni illik vezérlő fejedelemségünk tiszte szerént vagy szent a szent békességet (melyre hitünk szerint köteleztettünk) a mostani tracta által, agy az nem következvén, fegyverkezésünknek tovább való boldogulása által kívánt célunkat elérhessük. Melyet hogy annál hamarébb és alkalmazatosabban előmozdíthassunk, személyünk szerént is külső hatalmasságokat megtalálni helyesnek ítéltük, és azon rövid távollétünknek ideje alatt a dolgoknak folytatását hagytuk, és bízuk kedves atyánkfiára gróf Károlyi Sándor mezei marschallunkra, melyhez képest mindazokat, a kiket feljebb akár tisztek, akár köz vagy más rendben lévő öszveszövetkezett híveink legyenek, ezen pátens levelünkkel intjük és közönségesen lett öszveszövetkezésünkre, és szövetségünkre letett hitek megtartására kénszerítjük, hogy azonban leendő időnek forgása és személyünknek távolléte alatt vagy történhető hitegetésektől is viseltetvén senki el ne menjen és hitét meg ne szegje, avagy idején korán külső tartományokba ne szaladjon, ott bátorságos megmaradásunk nem lehetvén, valakik a felül írt mezei marschallusunk passusa nélkül az országból ki mennének. Hagyjuk azért és keményen parancsoljuk mindazoknak, hogy visszajövetelünkig említett generalisunk rendelése szerént magokat csoportban tartóztassák: a közkatonaság maradjon a maga ezrede mellett. Assecurálván [biztosítván] mindazokat, a kik ehez alkalmaztatják magokat, hogy ámbár a felülemlett generalis ural együtt kizárattatnának is, hogy nem csak teljes bátorságos megmaradást, de az idegen hatalmasságoknál illendő szolgálatokat is szerzek : azonban pedig, mignem azon módokkal élhetnék, melyekkel hazánk állapotját csendességre hozhassam,

ezen parancsolatokat megtartván addig is legyenek jó reménységben.

/ L. S. /

Fejedelem Rákóczy Ferencz mp.

Kántor István mp.

Költ Alsó Veretzke nevü faluban 20-ik febr. 1711.”

A Fejedelem akkor még francia, török és orosz segítségben reménykedett, akkor már hiába. Az ország területének elhagyásával az események már nélküle és elképzelése ellenére alakultak. A levél a teljes bizonytalanságot tükrözi. Diktálójá még nem tudja, hogy 1710. november 14-én Károlyi Sándor már letette a császári hűségesküt, s az események kezdenek a Fejedelem nélkül alakulni. Az elején még teljes bizalmáról biztosítja a hátrahagyott fővezért, de a „frigy” felbomlása esetén határozottan megemlíti a „kizárattatás” lehetőségét. Rövid időre szóló távollétról beszél, pedig élve soha nem tér már haza.

Bánkúti Imre kutatásai szerint Rákóczinak az volt az elképzelése, hogy Béccsel lehet tárgyalni, de nem alárendelt helyzetből. Ezért 3–4000 fős orosz őrség jöhetne Munkács és Ecsed várába, a „svéd király hazautazásának megakadályozása ürügyén”.⁶³ Ez lett volna a „hazánkban ideiglenesen itt tartózkodó csapatok” korai első része. Szerencsére az ecsediek akkor ezt megúszták.

Szintén nála olvasható, hogy még 1710 őszén maga Rákóczi, Bercsényi és Károlyi a hadsereg felhasználásával erőszakos rekvirálásokat hajtott végre Kassa, Eger, Munkács, Ungvár és Ecsed élelemraktáraiban. Nem nagy örömmel, de ki kellett bírni. Egyben azt jelenti, hogy még volt miből. Károlyi

⁶³ Bánkúti Imre: A szatmári béke. Bp., 1981. Akadémiai Kiadó – Zrínyi Kiadó. p. 21. (Sorsdöntő történelmi napok 6.)

és Pálffy kényszerhelyzetbe került, mert Bécs felé is fel kellett mutatni valamit. Ekkor ígérte meg a kuruc fővezér, hogy Ecsed és Somlyókő várát kiüríti és csapatait Szatmárig vonja vissza. A szenátus utoljára 1711. február 12-én Salánkon ült össze, amelyen még a Fejedelem részt vett, Károlyi viszont nem, aki hadiellátási ügyekkel volt elfoglalva.

Bánkúti könyvéből azt is tudjuk, hogy Ecsed február 16-án került a császáriak kezére.⁶⁴ Rákóczi öt nappal később indult Lengyelországba, mint említettük, február 20-án még mérsékelten bizakodó pátenst küldött a határról. Az 1711. április 4–6. között megtartott szatmári gyűlés Ecsedet már nem érintette, miként az április 18-án kiadott fejedelmi kiáltvány sem, felhívása a harc folytatására buzdított, a közben ki-nevezett Eszterházy Antal főparancsnoksága alatt. Csakhogy a nyugat-magyarországi főúr sem a hadi helyzettel, sem a tárgyalások előre haladtával, sem a terepismeretekkel nem volt tisztában. Mindezekkel Károlyi rendelkezett, ráadásul a maradék kuruc sereg az ő birtokára húzódott vissza, ahol Barkóczy Krisztina irányításával már akkor „mintagazdálkodás” folyt, így a Károlyi-uradalmakban sem akkor, sem később soha nem jelentkezett szükség, pláne éhínség.

Stry városában Károlyi még meglátogatta, de a Fejedelem számára már nem volt visszaút. Utolsó levele Károlyihoz 1711. április 19-i keletű, a helyszín Kuzikov:⁶⁵

„Isten minden jókkal áldja meg kigyelmedet szívből kívánom!

Reménylven, hogy az Ráday bemenetele és az kigyelmednek 3-án írt levelére tett válaszom tehettek valamely

⁶⁴ Uo. p. 78.

⁶⁵ Lásd: Károlyi Sándor gróf önéletírása és naplójegyzetei. Kiadta Szalay László. 1–2. köt. Pest, 1865. Heckenast. 390 p.; 506 p. (Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek 4.)

fordítást az kigyelmed mostani szívemet epesztő s keserítő munkáin, tartóztattam az követeket az kiki által is egyébbre nem kérhettem kigyelmedet: hanem lelki üdvösségére kényszerítem, ne praecipialja [siettesse] szegény nemzetünk dolgát s ígét maga s familiája holtig való gyalázatjára : mert soha nem fogják azt mondani, hogy a fejedelem pártolt el az generálisától, hanem az generalis az fejedelemtül. Hiszen jobb válaszom lesz azon utját amplecialni [bővíteni] az békességnek, az melyrül Rádaynak írtam, hogy communicálja kigyelmeddel, nem rumpálja [tárgyalja] Pálffy az armistitiumot [fegyverszünetet] már ezen, mert az maga alliatusi előtt nem adhatna számot az császár, hogy azért rumpálja, hogy az ő projectumok [tervük] szerint akarunk békélleni, ha pedig ezen opinióm [véleményem] sem jobb Pálffy hitegetésénél sit sanguis civium effusus et effundendus super vos et super filios vestros [a polgárok kiontott és kiontandó vére szálljon reátok és fiaitokra]. Ennél többet nem vállalhatok, mert fojtogatja szívemet a keserűség, s az igaz, de megcsalatott barátság, sinceritas [őszinteség] és confidentiam [hűség], az mellyel voltam, leszek is ha tetszik

Kigyelmednek

Minden jót kívánó atyafia barátja

F. Rákóczy mk.

Tekéntetes és nagys. Károlyi Sándor Generalis campi marsallus uri kedves atyánkfiának adassék.”

A levél megrázó. Benne a vád, amely sújtja majd Károlyit, ugyanakkor a keserű, de szükségszerű pilula lenyelése mindkettejüknek. (Feltűnő, hogy a Fejedelem a nevét y-nal írja.)

A lép keleti pereméhez közeli Szatmár városban 1711. április 27–30. között sorsdöntő tanácskozást tartottak, amelyek eredményeként közmegegyezéssel aláírták a békekötési megállapodást.

A békekötést az anyagi és emberi teljes kimerültség és a pestis végképp szükségessé tette. Várkonyi Ágnes több szerző alapján rámutatott, hogy nyolc év alatt kb. 80 ezer volt a fegyveres összetűzések áldozata, míg a kétesztendő pestisjárvány ötször annyit, azaz 420 ezer halottat követelt.⁶⁶ A pestis a császári oldalt sem kímélte. Noha ott jobbak voltak a közegészségügyi viszonyok, de ha magyar földre léptek – ahogy több szerző írja – a Lajtán-túli földek kigőzölgése miatt ez a terület „a német katonák temetője lett”.

*

A békekötés kedvező kilátásait az is fenyegette, hogy Pálffy János tábornokot leváltva mások lesznek a feltételek. Így aztán 1711. május 1-jén a nagymajtényi síkon tizenkétezer főnyi kuruc hadsereg földbe szúrta az egy híján másfél száz zászlót, letette a fegyvert és örök hűséget esküdött az akkor már egy hete halott I. József császárnak és magyar királynak. Legfeljebb annyiban tér el véleményünk R. Várkonyi Ágnésétől, hogy akkor ezt már nemcsak a Habsburgok, Károlyi és Pálffy,⁶⁷ hanem a kivérzett ország érdeke is így kívánta.

A 11 pontba foglalt feltétel (*a pontoknak csak a lényegét, lerövidítve közöljük*):

1. Rákóczi kegyelmet és birtokait visszakapja, ha leteszi a hűségesküt. Ha akar, külföldön maradhat.
2. A főrendek, tisztek, katonák hűségeskü esetén teljes amnesztiában részesülnek. Hazatérhetnek és nem kötelezhetőek császári szolgálatra, a külföldiek sem.
3. Magyarországon és Erdélyben a szabad vallásgyakorlás biztosítása a protestánsoknak is.

⁶⁶ R. Várkonyi Ágnes: II. Rákóczi Ferenc. 2. átdolg. kiad. Vaja, 1981. Vay Ádám Múzeum Baráti Kör. p. 33.

⁶⁷ Köpeczi Béla – R. Várkonyi Ágnes: II. Rákóczi Ferenc. 2. átdolg., bőv. kiad. Bp., 1976. Gondolat. p. 332.

4. Az özvegyek és árvák vagyonbeli örökösödési joga sértetlen marad, törekedni kell, hogy az országgyűlésen az ügyük orvoslást nyerjen.
  5. A külföldre menekültek szintén részesülhetnek amnesztiában, indokolt esetben a megszabott határidő után is. A jászok, kunok és hajdúvárosok kiváltságain esett sérelmeket a legközelebbi országgyűlés feladata lesz megoldani.
  6. Az amnesztia a hadifoglyokra is érvényes.
  7. A fegyverszünet utáni károk kölcsönös kivizsgálása és kárpótlása.
  8. Bizalomnövelés céljából a békekötés szövegének egy-egy példányát minden megye és város megkapja.
  9. Az uralkodó minden belső pereskedést megtilt.
  10. A következő nemzetgyűlés a nemzet sérelmeivel foglalkozik.
- [11.] Az utolsó, sorszámot nem viselő pont Rákóczi helyzetével foglalkozik.

Egyre nyilvánvalóbb, hogy a Fejedelem hűségesküjére nem lehet számítani, de a híveiére még igen. Ezt Rákóczinak azért felajánlják – akár közvetítő által is –, ám bár erre a remény napról-napra csekélyebb. A békepointok mindenképp nagyvonalúak, összehasonlítva a korábbi és későbbi, veszített háború utáni feltételekkel. Igazat kell adnunk Bánkúti Imrének: „A végső szöveg már nem kapitulációs okmány, nem a katonai győzelmet aratott fél diktátuma. Károlynak és Pálffynak sikerült megvalósítani azt a célt, hogy a felkelést lezáró dokumentum általános, politikai jellegű elveket is tartalmazzon. Lényegében véve a rendi érdekek biztosítása, a nemesi jogok restitúciója adja az egyezség alapját. Az egyezség visszaállítja, illetve biztosítja a hagyományos rendi szervezetek funkcionálását (országgyűlés, nemesi vármegye). Feltűnő, hogy a szöveg milyen részletességgel foglalkozik a nagybirto-

kos Rákóczi jogaival, biztosítva számára a későbbi, a határidő utáni hazatérés lehetőségét is.”⁶⁸

Bizonyára a Habsburg-birodalom is belefáradt a hosszú háborúba, Magyarországnak a legtovább tartó függetlenségi harcába. A birodalom nagyhatalmú státuszának fenntartása szintén arra intett, hogy szükség van egy hátországra, amelyre adott időben támaszkodni is lehet. Mária Terézia trónjának megmentéséért már „életüket és vérüket” ajánlották a rebelisek utódai.

A nemzetközi politikai helyzet szintén kizárta minden folytatás lehetőségét, bizonyíték rá a hosszú és szomorú törökországi emigráció. Rákóczit Anglia partra sem engedte szállni, a Napkirály halála után Párizsban is nemkívánatos személyek lettek ők. Kivéve pár fiataalt, akik beálltak a francia hadseregbe, ők lettek a Bercsényi-huszárok. Maradt a még mindig erős oszmán birodalom, ahol Zrínyi Ilona hamvai pihentek, és amelyet Mikes csodálatos leveleiből „napra készen” ismerünk.

AZ ECEDEDI VÁR SORSA A BÉKEKÖTÉS UTÁN

És az ecsedi vár? A császári katonák a biztonság okáért 1718-ig maradtak benne, majd az udvari haditanács elrendelte a vár lerombolását. Ez túl jól, olyan alaposan sikerült, hogy az alapjaiból sem maradt jóformán semmi. Az ecsediek sem a leendő „műemléket”, hanem a felszabaduló telkeket látták benne elsősorban. Katonai felügyelettel óriási mennyiségű követ, kifaragott építőanyagot hordtak el, elsősorban a Károlyiak, nagykárolyiak és nyírbátoriak, abból épült a nagykárolyi Károlyi-kastély és a nyírbátori Minorita rendház. Nem nagyon kellett robbantani a várat, szétverték csákányokkal, a törmelék

⁶⁸ Bánkúti Imre: A szatmári béke. Bp., 1981. Akadémiai Kiadó – Zrínyi Kiadó. pp. 113–115. (Sorsdöntő történelmi napok 6.)

egy része ugyanis szabad préda lett, s a környékbeli kőházak, kúriák építőanyagául szolgáltak. Megindult a nagy „planírozás”, a nagytemplomi és a vásártéri rész megemelkedett, s akkor kötötték össze a három fő szigetet. Az építkezésnél a terepnek megfelelően girbegurba új utcák bővítették a várost. A birtokviszonyok rendeződtek, hosszú időbe tellett azonban, mire a Károlyiak megvásárolhatták. Igaz, hogy olcsón, de nem jutalomként, ahogy azt a közhiedelem sokáig tartotta.

Ecsed vára a legvészesebb időkben is a béke szigete volt, különösen a többi várral összehasonlítva. Ezért érti meg nehezen az utókor: miért kellett minden áron eltüntetni a Föld színéről.

BIBLIOTHÈQUE DU VIEUX PARIS

LÉO MOUTON

BIBLIOTHÉCAIRE A LA BIBLIOTHÈQUE NATIONALE

*L'Hôtel de
Transylvanie*

D'APRÈS DES DOCUMENTS INÉDITS

Ouvrage orné de 4 Planches hors-texte

PARIS (IXe)

H. DARAGON, LIBRAIRE-ÉDITEUR

30, RUE DUPERRÉ, 30

M D CCCC VII

II. Rákóczi Ferenc franciaországi tartózkodásának egyik fontos dokumentuma

M I D Ő N
A
M É L T Ő S Á G O S
R A K O C Z I
F E R E N C Z,
V A L A S Z T O T E R D E L Y I
F E J E D E L E M
Halotti Temetésével

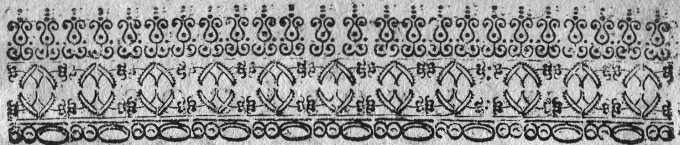
~
N A G Y H I R R E L T ű N D Ő K L Ő
F E J E D E L M I R A K O C Z I H A Z A N A K
C Z I M E R E S
S A S S A

Szomorú Szárnyait
le-eresztette;
Igy Prædicallot Casán
P Á T É R K Y S S I M R É
J E S U I T A
1 6 7 7 Esztendőben, Junij.

LŐTSEN NYOMTATT: BREWER SAMUEL által.

Kyss Imre páter I. Rákóczi Ferencről írt munkájának egyetlen ismert példánya (Lőcse, 1677)

ALAZATOS AIANLÓ LEVELEM,

A

MELTOSAGOS NAGY HIRŰ
S NEVEZETŰ FEJEDELMI
RÁKÓCZI HAZHOZ.

*E*z boldogtalan idő, s' azt szerző
fortélyos Elmék miat, a MELTO-
SAGOS R. F. V. E. FEJEDELEMNEK,
Világi mód-szerént hozzája illem-
dő Pompás TEMETÉSET véghez vihetének, igaz
Anyai szeretettel tellyes keseredet ANNYRA, és ked-
vedre tartot szerelmes FELESEGE. De, Sapien-
tia hujus mūdi, stultitia est apud Deū, 1. Cor. 3.
e Világ bölcsesége bolondság lévén az Istennél, I-
stenes bölcseséggel (Nevednek meg-felelvén. So-
phia Bölcseség) oby módot javallottál, hogy még
eddig én tuttomra senki Magyar Országban ked-
veset ilyen ékes Pompával nem temette, mint
T. I. MELTOSAGTOK, két keseredet FEJEDEL-
MI ASZONTOK. Mert valaminthogy a Le-
lek.

Kyss Imre könyvének bevezetője (1. oldal)

lek nemeffeb Isten előtt-is a Testnél, úgy annak
 ékes öltözete-is böcsősebb a Testnek minden ki-
 gondolható, gazdagsággal fel-csinosított pom-
 pás ruházattyánál, lévén arra Meny-ország-
 nak a Lelki ékeesség. Nem látot e Világ soha
 méltóságosabb és ékeffeb Lelki öltözetet az Oltári-
 Szentségnél a Szent áldozatban; midőn az Ar-
 tatlan Bárány, fel-mutattatik a Világ bűneiért,
 s annak érdeme és szépsége a Lelekre ruháztatik:
 In quo sunt omnes thesauri sapientiae & sci-
 entiae absconditi, Ad Coloss. 2. Kiben a böl-
 ceségnék, és tudománynak minden kincsei el-rejt-
 ve vannak. Ezzel a drága kintses öltözettel
 ékesítettet-fel a MELTOSAGOS R. F. F. Lelke, úgy
 hogy minden Esztendőben napokra el-ösztván,
 Ezer MISE mondattassék érte, mindenkor
 Halála és Temetése boldog emlékezetben lévén.
 Allapodgyál-meg Sába Királyné Aszony, vég-
 hetetlen sok Aranyat és drága Kőveket virvó Te-
 véiddel, és nagy bölcseségeddel e Világi Salamon
 Király előtt, 3. Reg. 10. Imé tekintetesebb bölcse-
 séggel és méltóságosabb s böcsősebb kincsel mutogat-
 tyák-bé magokat a Mennyei Salamon előtt e két
 FEIEDELMI ASZONYOK. O boldog Ala-
 misznából álló Fundatio! O méltóságos és min-
 den Világi gazdag Temetségeket fellyül-halladó

A 2

Ha-

Kyss Imre könyvének bevezetője (2. oldal)

Halotti Pompa! O Egig dicsiretre méltó Asz-
nyai elmének találánya! O szerelmes Annyá-
nak és Feleségének igaz szereteti! Mely két
Méltóságos Fejedelmi Aszony Istenes cseleked-
tire, méltán fordithattya szemét, és gondolattját
függesztheti egész Magyar Ország. Mondha-
tom-is Sz. Pállal: Infirma mundi elegit Deus,
ut confundat fortia, 1. Cor. 1. a Világ erőtle-
nit választotta az Isten, hogy meg-szégyenicse
az erőseket. En pedig, hogy Méltóságos Fe-
jedelmi Házatokhoz- való már számos esz-ten-
dők-beli Igaz s' Alázatos kötelességemet tovább-
is bizonyítsam, Vegye kedvessén ezen Munká-
mat-is Ti Méltóságtok, kívánván Lelki s' Testi
igaz örömet a Szívek Vigasztalójátul Nagyság-
tok Méltóságának.

Nagyságtoknak

mint kegyelmes ASZONYIMNAK

Lelki Attya és Alázatos Szólgája

Pater Kyss Imre.

PRÆ-

Kyss Imre könyvének bevezetője (3. oldal)

mit oda nem viszek. Légyen a' végső Szó
Tiétek; mondván: Nyugodgyék békef-
ségben RAKOCZI FERENCZ

Lelke! és az jó világosság fé-
nyeskedgyék neki.

AMEN.

REQUIESCAT IN SAN-
CTA PACE.

Kyss Imre könyvének záró oldala

II. Rákóczi Ferenc magyar nyelvű, Máramaros megye előjáróinak címzett levele borítójának hátoldala; a viaszpecséten a Rákóczi-család címere, mellette a Fejedelem közli a hírvivő útján, hogy a tatárok betörésétől nem kell tartani; Rákóczi leveleit az általa létrehozott magánposta útján kézbesítette; a levél 1705. augusztus 7-én érkezett a címzethez

ECSED A RÁKÓCZI- SZABADSÁGHARC UTÁN

ÉLET ECSEDEN A BÉKEKÖTÉS UTÁN

A szatmári béke után sem lehetett könnyű az élet a lápi világban. Nem tudni, hány fáradt kuruc alapított itt családot, s azt sem, hogy mikor értesültek a Fejedelem haláláról. Kultusza élt, de csak titokban. Mikes nénje akár ecsedi is lehetett volna, mert a kegyes Mária Terézia királynő velük szemben egyformán kegyetlen volt. Mikesnek nem adott amnesztiát, az ecsediek folyamodványát felülvizsgálat végett Szatmár vármegyéhez küldte, ami egyenlő volt az elutasítással. Az 1774. évi Mária Terézia-féle urbárium már semmiféle kiváltságról nem tudott. Egyébként ha lett volna, a várbeli szolgálatok megszűntével rég érvényét veszítette.

Viszont az említett urbárium őrizte meg a zárt település lélekszámát, név szerint kb. 360 személyt, köztük a Bíró, a Nyíregyházi, a Pap, a Tarcsa, a Fejér, a Szalai, a Nyíri, a Sarkadi, a Pataki, az Ötvös, a Varga, a Kovács, az Imre, a Veres, a Tóth és a Maródi családok őseit. Leszármazottaik ma is a település lakosai.

A láp lecsapolására már történtek próbálkozások a XVIII. század második felében, de csak részeredményeket értek el. Az 1780-as térképen a területe szerényebb méretű: Tyukod és Porcsalma jóval kijebb esik, a Kraszna főmedre még a láp közepén halad. A mezőváros lakosságának sem beltelki, sem külső részen fekvő földjei nincsenek. Középen a nagy tó, amelynek mélységéről többen említést tettek.

Az egyház kálváriája és históriája külön fejezet, Berey József könyvének második kiadása részletesen ismerteti.⁶⁹ Még a Rákóczi-kelyhet is el akarták kobozni az eklézsiától, holott az nem II. Rákóczi Ferenc ajándéka volt. De a bigottság nem ismert határt. Mária Terézia akkor még a nagyhírű Debreceni Kollégium támogatását is megtiltotta. Sokan átköltöztek, benősültek, férjhez mentek Fábiánházára. A Károlyiak a termőterület növelése érdekében elkezdték a kiscsedői pusztá benépesítését, amelynek „major” nevű része 1945-ig virágzott. Az ecseői várdombon, Sárvártól eltérően, még nem végeztek ásást. Érdeemes lenne a templomkertet és a vásártér nagy részét fémkeresővel végigpásztázni. Ez fontos tájékoztatást nyújtana a földben rejlő tárgyak jelentős részéről.

KÁROLYI SÁNDORRÓL

Szatmár történetének legvitatottabb fejezetéhez érkeztünk. Dankó Imre azt írja, hogy „közvetlenül a szatmári béke után Károlyi Sándor – bár nagy figyelmet fordított birtokaira, székhelyvárosára, Nagykárolyra és környékére is – új életét megalapozandó Szatmártól távol, leginkább Bécsben, az udvarban tartózkodott. Azután, hogy 1712-ben a császári háznak tett kimagasló szolgálataiért III. Károlytól grófi rangot kapott, még inkább országos ügyekkel volt elfoglalva.”⁷⁰ Ez a sommás és ellentmondástól sem mentes állítás több szempontból vitatható.

Kovács Ágnes bizonyítja a kitűnően dokumentált monográfiájában,⁷¹ hogy Károlyi – Pálffy János és főleg Savoyai

⁶⁹ Berey József: Nagyecsed története és néprajza. Debrecen, 1988. KLTE. pp. 182–300. (Folklór és Etnográfia 44.)

⁷⁰ Lásd: Dankó Imre: Nagyecsed. Központi szerepkör és önkormányzat a történelem sodrában. Szerk.: Ujváry Zoltán. Debrecen, 1994. Ethnica. pp. 137–138.

Jenő támogatásával – a szatmári béke minden pontjának igyekezett érvényt szerezni, akadtak ugyanis labanc főurak, akik tiltakoztak az általános amnesztia ellen.

Károlyi kimutathatóan keveset tartózkodott Bécsben: nem is bírta jól a német nyelvet, távol állt tőle a főúri reprezentáció. Jobban érezte magát a birtokán, magyarul szabatosan vetette papírra önéletírását. A szatmári béke nem hozta meg a Habsburg-birodalomnak a békés biztonságot. A Burg árnyékában azért sem tartózkodhatott Károlyi, mert a török ellen a Balkánon többször kellett háborút viselni, és Savoyai a hadi ellátást mindig rá bízta. A törökök oldalán néha pár száz kuruc is részt vett, amely nem növelte Károlyi hazai népszerűségét. 1717-ben a tatár támadás elleni védelem megszervezése is Károlyi feladata volt, de a katonai siker nem az ő érdeme. A tatárok a kis létszámú máramarosi seregtől szenvedtek vereséget, akik jól kihasználták a terepismeret előnyeit. De akkor sem grasszállhattott Bécs utcáin, mulathatott a fényes palotáikban.

Az 1715-ben született törvény elrendelte az országgyűlés három évenkénti összehívását a koronázó városban, Pozsonyban, ahol Károlyi Sándor a reformnemesség élén található. Pedig egyre jobban gyötörte a köszvény és nyomasztották a családi gondok. A rajongva szeretetett és remekül gazdálkodó neje, Barkóczy Krisztina – aki Bécsben soha nem járt – súlyos asztmatikus betegségben szenvedett. Egyetlen fia, Ferenc pedig nem akart tanulni, így veszélyeztetve látta a jól gazdálkodó családi hagyomány folytatását. Az aranyifjú végül hazakerült, s anyja mellett méltó lett az utódlásra.

Az 1724-es esztendő Károlyi Sándor mindvégig Nagykárolyban töltötte nagybeteg felesége mellett, aki szeptember 2-án elköltözött az élők sorából. Szarkofágja a kaplonyi templom alatti családi kriptában található. Károlyi két évti-

⁷¹ Kovács Ágnes: Károlyi Sándor. Bp., 1988. Gondolat. 228 p. (Magyar história)

zeddel élte túl a nejét, de soha nem gondolt újránősülésre. Ferenc fia viszont elvette Csáky Krisztinát, s Sándor gróf az unokáiban lelte meg örömét. Nem sokáig, mert újra szólította a kötelesség.

Ellenőrizni kellett a megyei tisztviselőket, nehogy a hatalmukkal visszaéljenek. Aztán fellépett a katonák túlkapásai ellen, hiszen a soknemzetiségű birodalomban a hadsereg gyakran törvényfelettinek érezte magát. Egy korrupt emberre ezt aligha bízták volna. Ebben az időben telepítette birtokára a svábokat és a zsidókat. A románok önként szivárogtak hozzá a hegyekből.

Arra is maradt ötlete, hogy a főurak rátermettebb részét ipari manufaktúrák létesítésére buzdítsa. Ferenc fiát intette, hogy „az szegényekre az eddig folyt rendelés szerint az gondviselés meg ne szűnnyön, mind élések, mind tűzi fájuk kiszolgáltassék”.⁷² Saját tapasztalat alapján szabad legyen hozzátenni, ezt a leszármazottai is mindig betartották: Károlyi Gyula gróf tiborszállási birtokán a cselédek jobban éltek, mind a környékbeli szabadparasztok.

Az 1738-as év ismét háborúval fenyegetett, miközben halatlan erővel ismét jelentkezett a pestisjárvány, amelynek a következő évben Debrecen minden harmadik lakosa áldozatul esett. Ekkor nevezték ki a 70. évében járó Károlyi Sándort a Tiszántúl teljhatalommal felruházott járványügyi főbiztosává. Lóháton járta a határt, nehogy a vesztegzáratat kijátsszák. Kemény szigorának is köszönhető, hogy a döghalál hamarosan megszűnt.

A következő évi pozsonyi diétára nem hívták meg, mert újra tartottak a török betöréstől, és Kelet-Magyarországon Károlyitól remélték a védelem megszervezését. Természetesen az országos gondok közepette a saját birtokával, annak

⁷² Kovács Ágnes: Károlyi Sándor. pp. 159–160.

gyarapításával mindig törődött. A kettő kiegészítette egymást, az utóbbiért gyakran vett fel kölcsönöket.⁷³

Az Ecsedi Rákóczi-kesergő kétségtelenül „spion Károlyit” említ, az egyszerű nép akkor úgy ítélte meg őt. Az utókor azonban nem lehet elfogult. E sorok írója is gyakorta hallotta, hogy „Károlyi bezzeg katolikus svábokat telepített a legjobb földekre”, de azok jó magyarokká váltak, továbbá a család által fenntartott piarista gimnáziumban nem számított a vallás. Ady Endre is úgy emlékszik rá, pedig benne „kódolva” volt a kuruc szellem.

A SZÁZÉVES PER

Az ecsedi uradalom résztulajdonainak elkülönítése csak 1728-ban történt meg. Addig Károlyi Sándor az elkobzott részét sem szolgálataiért, sem pénzért nem kaphatta meg. Bánffy György már 1722-ben felajánlotta Károlynak a zálogban lévő részt, aki a vásárlásnál mindig óvatos volt. A zálog ugyanis nem a kormányzó sajátja, másrészt tudta, hogy Aspremon-téknak inkább terhére van a félbirtok. Bécsből nehéz irányítani, tehát előbb-utóbb eladásra kerül. Jól számított. Bánffy gubernátor szintén szeretne volna a Kamarától megvásárolni, 1731-ben be is nyújtotta igényét, de tudtak Károlyi szándékáról is. Ez esetben nemcsak az udvari szolgálat, hanem a vallás is döntött, a pápista religió javára. A birtokot végül Károlyi Ferenc vette meg 1748-ban (Sándor időközben, 1743-ban elhunyt).

Az évszázados huzavona históriájáról a Károlyiak kitűnő levéltárosa, Éble Gábor részleteket ismertető könyvet írt,⁷⁴ tárgyilagosságra törekedve sem elfogulatlanul.

A pert megelőzte egy beadvány, amelyet 1741-ben nyújtot-

⁷³ Kovács Ágnes: Károlyi Sándor. pp. 196–197.

tak be az ecsediek Mária Teréziához, az eddigi kiváltságaik helybenhagyása végett. A bigott pápista uralkodónő már csak elvből sem támogatta a kálvinisták kérelmét. Az egyre népesebb ecsediek súlyos termőföldhiányban szenvedtek, ezért tartották igényt a Nagyecsedtől elkülönített, termékeny Kisecsed-és Szentmárton-pusztára. A Mária Terézia-féle urbarium szerint az ott élő lakosok nem tartoznak a már úgyis lerombolt várnak szolgálatot teljesíteni, így a nevezett termőpuszták birtokjoga Károlyi Antal grófort illeti meg. Ez kb. 1000 holdat tett ki, ami nem nagy terület, de a lápi terület lakosságának életbevágóan fontos volt. Sőt az ecsedieket úrbéres zselléreknek nyilvánították, akik a földesúrnak „füstpénzzel” és gyalogrobot szolgálattal tartoztak. Ebbe az ecsediek természetesen nem nyugodhattak bele. Törvénytelennek tartották Kisecsed különválasztását.

Mivel a földre feltétlenül szükségük volt, kifizették érte a kért árendát, amelyet az uradalom 1793-ban önkényesen megemelt. Ezzel a per újabb szakaszába lépett. Az ecsediek követelését az úriszék elutasította, sőt 1804-ben az ecsedi és a kisecsed-i birtok közé elválasztó határdombot hanyattak, amelyet a feldühödött nép lerombolt, majd kinyilatkoztatták, hogy nem engedik újbóli felállítását. Ez 1808-ban történt.

A sértettek a királyhoz fordultak, de az sem járt eredménnyel. Kérvényezték a kisecsed-i terület örök bérletbe vételét, mert a helyzetük elviselhetetlen. Végre 1817-ben a királyi parancs juttatott némi földet a „létminimumhoz”. Ezt az 1824-ben a szentmártoni határból 449, a csaholyi határból kihasított 758 köblöst árendába kapták.

Az ecsediek 1838-ban ismét a királyhoz fordultak jogorvoslatért, éppen a nagy árvíz évében. A tárgyalások tovább

⁷⁴ Éble Gábor: Az ecsedi százéves úrbéri per története (1776–1877). Az eredeti periratok és levelezések nyomán. Bp., 1912. Szerző. Rényi K. biz. 111 p.

folytak, de eredmény nélkül. Sőt 1874-ben a birtokelosztást csak karhatalommal tudták végrehajtani. A lápi emberek azt hitték, hogy még a lelkésük is összejátszott a hatalommal, ezért egyszerűen elzavarták (majd visszafogadták).

Különös esemény történt 1874. május 31-én a táblási dűlőben. Oda vonult kb. 300 nőszemély, abban a hiedelemben, hogy a kivezényelt katonaság nem fog rájuk támadni. A szóváltásokat göröngyök dobálása követte, mire az erőszak nem maradt el. Puskatussal és szuronnyal megsebesítettek 16 fehérszempet és 2 férfit. Ez volt a per fekete napja.

Végül 1876. május 21-én az ecsediek Károlyi György gróffal egyezséget kötöttek. Kisecséd az uradalomé maradt – az újtelepi parcellázást kivéve – 1945-ig, viszont örök tulajdonukba került minden telekhely, megkapták a táblást – amelyet az asszonyok úgy védelmeztek –, a lápi rész kétharmadát, valamint minden úrbéri kötelezettség alól mentesültek.

Ahogy Éble megállapította: „a kecske is jóllakott, a káposzta is megmaradt”, bár az ecsediek inkább a „veszett fejsze nyelének” tartották. A birtokviszonyok a lecsapolás után változtak meg, mikor az ecsediek végre földhöz jutottak.

Az unoka, Károlyi Antal mérhetetlenül sokat tett a magyar nyelvű kultúra felvirágoztatásáért. A XVIII. század második felében nyomdája adta ki – teljesen ingyen – Debrecen kálvinista főorvosának, Csapó Józsefnek népszerűsítő egészségügyi felvilágosító könyvét, mely az első, magyar nyelven írt gyermekgyógyászati.⁷⁵ Nem is nézte jó szemmel az egri püspök – az anyai ágon rokon –, Barkóczy Ferenc!⁷⁶

⁷⁵ Csapó József: Kis gyermekek isputálja, mellyben különbféle nevezetesebb nyavalyái és külső hibái a kis gyermekeknek és ezek eránt lehető orvoslásnak módjai hűségesen megírtattak. Nagy-Károly, 1771. Ny. Pap István. X, 122 p.

⁷⁶ Éble Gábor: Egy magyar nyomda a XVIII. században. Adalék nemzeti közművelődésünk történetéhez. Bp., 1891. Hornyánszky. pp. 12–15.

*

Rákóczi adománylevelével az ecsediek nem sokra mentek, maradt a pereskedés. Mindenki tudta, mit jelent a telek-könyvi bejegyzés „szentsége”, így előbb a lápból igyekeztek szinte négyzetméterenként termő területet nyerni, legalább a kertek „alján”. Szinte a hátukon hordtak homokot, a víz ellen vesszősövénnyel védekeztek. A jog útvesztőjében nem juthat túl messze, akit jobbnak „neveztetnek”, tehát Ecsedre nehéz idők következtek.

Alaposan megterhelte a Károlyiak és az ecsediek kapcsolatát az 1776–1877 között húzódó százéves per, és ez nem tehetette rokonszenvesse a gazdag szomszédot, aki szemükben a nagyságos Fejedelem rút elárulásáért kapta birtokát. Júdás kinek lehet rokonszenves! A jó ecsediek is úgy vélték, hogy mi mindig csak árulással veszíthettünk. A háborúktól a foci-mérkőzésekekig.

A helyzet úgy elmérgesedett, hogy még a megegyezést kereső Kovács Mihály (és nem Kovács Lajos) tiszteletest – a kolozsvári színész, E. Kovács Gyula édesapját, Berey József közvetlen elődjét – is kiűzték a városból. (A jogi hercehurca szövevényes históriáját Éble Gábor,⁷⁷ és a könyve nyomán Berey és Dankó is ismerteti.)

Kisebb arányú birtokperek később is adódtak, szerencsére mindig megegyezés lett a vége. Az uradalom később megengedte, hogy a Kraszna lerövidítése a Károlyi-birtokon történjék, ezzel az ecsediek néhány száz holdat nyertek, az uradalom pedig gesztust gyakorolt. Persze nem ingyen, de az a jó, ha a köz- és magánérdek egybeesik.

⁷⁷ Éble Gábor: Az ecsedi százéves úrbéri per története (1776–1877). Az eredeti periratok és levelezések nyomán. Bp., 1912. Szerző. Rényi K. biz. 111 p.

ECSED ÉS RÁKÓCZI A TÖRTÉNÉSZEK, KÖLTŐK, TÖRTÉNETÍRÓK ÉS STATISZTIKUSOK SZEMÉVEL

Vályi Andrásnak az 1796-ban kiadott *'Magyar országnak leírása'* I. kötete ismerteti az ecsedi vár történetét, továbbá a mezővárost.⁷⁸ A lakosságnak csak a vallási megoszlását írja le – és meglepően első helyre a katolikusokat teszi –, a demográfiai helyzetéről hallgat. Ennek a fontos, háromkötetes műnek ez az egyik fő hiányossága. Pedig az egyházi bejegyzések aránylag megbízható adatokat szolgáltatott volna. Inkább, mint a hivatalos összeírások, mert Berey is megjegyzi, hogy sokkal több gyermeket kereszteltek, mint az a lakosság létszámából következett volna. A kuruc-időkből Vályi annyit említ meg, hogy a várat „Rákóczi fejedelem pedig a múlt században még inkább, s mesterségesebben meg erősítette, vízzel vévén azt körül, sántzai helyett”. A szabadságharcról egy szót sem szól, ami nem csoda, hiszen egy évvel vagyunk a Martinovics-féle összeesküvés lefejezése után. A neves lexikonírótól többet várni nem lehetett.

Szatmár megye első monográfusa, *Szirmay Antal* udvari tanácsos könyvében szintén óvatos volt.⁷⁹ Az 1701-es esztendő történetéről annyit ír, hogy a vár „II. Rákóczi Ferenc elszökése után erőssége lerontatott, a mint Cserey kéziratában feljegyezte”. Majd 1705-ben „Rákócziak újra megerősíteni

⁷⁸ Vö. Vályi K. András: *Magyar országnak leírása*. Mellyben minden hazánkbeli vármegyék, városok, faluk puszták; uradalmak, fábrikák, huták, hámorok, savanyú, és orvosló vizek, fürdőházak, nevezetesebb hegyek, barlangok, folyó vizek, tavak, szigetek, erdők, azoknak hollételek, földes urok, fekvések, történettyek, külömbféle terméshéli tulajdonságaik, a betűknek rendgyek szerént feltaláltatnak. 1. köt. Budán, 1796. A kir. universitásnak bet. pp. 541–542.

⁷⁹ Szirmay Antal: *Szatmár vármegye fekvése, történetei, és polgári esmérete*. 2. köt. Buda, 1810. Nyomt. a kir. magyar universitás bet. p. 73.

próbálták, a mint Szathmár Városának leírásában előadtuk”. Végül: „1712-ben az Ecsedi Uradalmat II. Rákóczy Ferenc párt ütése miatt, mint Ura vesztett jószágot, VI. Károly császár Gróf Károlyi Sándornak ajándékozta”.

A nagy hangsúlyt kapott Károlyiak első tudós levéltárosa, *Walther László* a 'Tudománytár' 1836. évi kötetében helytörténeti tanulmányt állított össze '*Porcshalma és az ecsedi tó*' címmel.⁸⁰ Imponáló a forrásanyag, minden pontosan dokumentált, csak éppen az a kritikus időszak és névadójának említése hiányzik belőle.

*

II. Rákóczi Ferenc történelmi rehabilitációját költőink kezdték el. Kölcsey Ferenc a reformkorban, majd Petőfi Sándor 1847-ben. Utóbbi 'A majtényi síkon' című versében ez áll:

„Csatater ez a sík, szent csatának tére,
Mert a szabadságért harcolának rajta,
Oh árva szabadság, haldokló kezedből
Undok árulás a fegyvert kicsavarta.”

Ám a költészet nem történet, a történelmi hűséget ne kérjük számon. Ott csata nem dűlt, a fegyvert nem kicsavarták, hanem önként tették le. Petőfi verse mégis szép és megindító. Miként az 1848-ban született 'Rákóczi', amely március 15-e után íródott:

⁸⁰ Walther László: *Porcshalma és az ecsedi tó*. + Kaplon nemzetség számára kiállított oklevél 1389-ből. = *Tudománytár* 3 (1836) Vol. 9. pp. 135–178., 2 t.; Szathmár-vármegyei kapuk eredeti öszveírásairól közvetlenül készült királyi kincstári hiteles másolatokból. = *Tudománytár* 3 (1836) Vol. 9. pp. 179–183.

„Hazánk szentje, szabadság vezére,
Sötét éjben fényes csillagunk,
Oh Rákóczi, kinek emlékére
Lángolunk és sírva fakadunk!”

Ebben az évben került a köztudatba Lévay Józsefnek igen népszerűvé vált 'Mikes' című költeménye is.

*

A történetírói felfedezést és feldolgozást szintén egy romantikus poéta, *Thaly Kálmán* kezdte. Erdélyben járva jutott a kezébe a Vargyasi Daniel-család birtokában lévő eredeti kéziratköteg, amely '*Történelmi kalászkok*' címmel 1862-ben jelent meg.⁸¹ Kiadták fordításban Rákóczi emlékiratait, s azt követte az 'Archivum Rákócziánum' sorozata.⁸²

Rákóczi népszerűsítésében Jókai Mór is nagy szerepet vállalt. Az Ocskay brigadéros tragédiájának regényesített változata 1882-ben jelent meg, '*A lócsei fehér asszony*' az 1885-ös év sikere, a '*Rákóczy fia*' az 1892-es év eredménye. Aki Jókait olvasta, Rákóczi rajongója lett. Nem tudjuk, Ecsedben hányan. Az egyszerű népnek sem könyve, sem ideje nem volt rá.

*

Amit Vályi és Szirmay a népesedési kimutatások terén elmulasztottak, bepótolta *Nagy Lajos*nak az 1828-ban kiadott munkája.⁸³ Szerinte Ecsed összlakossága ekkor már 1275 fő, a

⁸¹ *Történelmi kalászkok, 1603–1711.* A vargyasi Daniel-család irattárában lévő legnagyobbbrészt eredeti kéziratok után kiadá Daniel Gábor. Szerk. és bev.: Thaly Kálmán. Pest, 1862. Lauffer és Stolp. XII, 256 p. 5 t.

⁸² A sorozat köteteire a korábbi jegyzetekben már hivatkoztunk.

⁸³ Nagy, Ludov.: *Notitiae politico-geographico-statisticae inelyti regni Hungariae, partiumque eidem adnexarum.* Tom. I. Budae, 1828. Procusae typis Annae Landerer. 8 lev., 638, 1 p.; folytatása: *Notitiae politico-geographico-statisticae partium regno Hungariae adnexarum, seu Sla-*

reformátusok száma 1236, a zsidóké 21, a római katolikusoké 18. A lakóházak száma 164, van református temploma, lelkésze és tanítója. Egy-egy házra átlag 8 lakos jut, amely megkérdőjelezi a korábbi becsléseket, amikor négyvel szoroztak.

Fényes Elek 1851. évi statisztikája⁸⁴ viszont már fogyást jelez. Az 1876-es évi nagy közigazgatási átszervezés idején az elmúlt negyedszázad hasonló tendenciát mutat. Nagyobb növekedés csak a láp lecsapolása után következett be. Az 1913. évi kimutatás szerint már megnégyszereződött a népesség, s ezzel arányban a házak száma is nőtt. 1828-ban 8, majd 1913-ban 6 lakosa van egy-egy háznak. Természetesen ez egy átlag. Manapság alig 2.

Nagy Lajos statisztikája szerint Kisecsed (majd Újtelep) kezd benépesedni, az 5 háznak 45 lakója van. Tehát egy épületben kilencen zsúfolódtak össze az urasági majorban. Miként a Longi út bal oldalán egészen 1945-ig. A jobboldali részt később teleknek osztották fel, ez lett az Újtelep. A 600 négyszögöles telkek geometriai pontossággal szegélyezték a nyílegyenes utcákat, amelyek csak számot kaptak, akár New York-ban. A népesség számára itt sem lehetett panasz. Dankó Imre hihetetlennek tartja, hogy 1876-ban Fábiánháza még népesebb volt Ecsednél. Mi nem tartjuk annak, hiszen Ecsed a láp miatt kiesett a Mátészalkát Nagykárolyal összekötő útvonalból.

Az Ecsedre szóló első postai bélyegzés 1876-os keletű, de az utolsó posta a szomszédos Fábiánházán volt. A láp lecsapolása után a vasút megépítésével szerepcsere történt.

Azt sem sejtjük, mit ért Dankó „a nem mindenben kor-

voniae et Croatiae, litoralis item hungarico-maritimi commercialis, et confiniorum militarium hungaricorum. Tom. II. Budae, 1829. Procusae typis Annae Landerer. 3 lev., 7–304 p.

⁸⁴ Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu és pusztá, betű- rendben körülményesen leíratik. 1. köt. Pesten, 1851. Ny. Kozma Vazulnál. p. 289.

szerű mezőgazdaságon”.⁸⁵ Gőzekével történő mélyszántásról a lecsapolt lápi tőzeges talajon szó nem lehetett, csapadékos időben a belesüppedés, szárazságkor a tűzveszély miatt. Szalonnát sütni is csak az agyagos mezsgyén lehetett. A szabálytalan magaslatokat és egyenetlen lapályokat csak állati erővel lehetett művelni. Olykor félholdnyi szántó egyik felére kalászosot, a másikra kapást vetettek. Táblás-gazdálkodásról a föld mennyisége és eltérő minősége miatt nem lehetett szó, ezért volt annyira tarka az ecsedi határ. A szomszédoktól összevásárolt tyukodi, porcsalmi, ököritói és urai részekkel együtt az jelentett gondot, amikor a kollektivizálásnál összeszántották. Megszűntek a mezsgyét jelentő vízlevezető árkok, égésnél pedig a védőgátak. (A lecsapolás történetével nem feladatunk foglalkozni.)

Az utóbbi időben néha elhangzott, hogy célszerű volna a rég lép egy részét visszaváloztatni. Pontosabban a terméketlenebb területekre ismét a tavasz bő vízhozamát ráengedni, nagyobb párolgó felülettel küzdeni az elsivatagosodás ellen. Nem tudjuk, ez mennyiben segítené. Az ökológiai veszélyeknek más okát kell keresni.

ECSED A XX. SZÁZAD ELEJÉN

Trianon után a mezővárosból nagyközség lett (nyilván közigazdasági okokból). A kiszáradt és zsombékolt lép savanyú vegyi hatású tőzege a gyakori szerves trágyázás és szorgos kapálás következtében egyre termékenyebbé vált. A már többször idézett helytörténeti munkában olvasható, hogy az ecsediek „ezen a birtokokon folytatták a megélhetésüket leginkább bizto-

⁸⁵ Lásd: Dankó Imre: Nagyecsed. Központi szerepkör és önkormányzat a történelem sodrában. Szerk.: Ujváry Zoltán. Debrecen, 1994. Ethnica. p. 162.

sító földművelést (kevés búza, de leginkább tengeri, újabban napraforgó, répa és tök).⁸⁶ Krumpliról szó sincs, pedig Szladits Imre a burgonya amilázának (keményítőjének) az összetevőit vizsgálta,⁸⁷ nem a gumóból, mint az szokás, hanem a leveleből. Megállapította, hogy a barna föld aciditása akkora, hogy azon „baktériumtevékenységet alig tételezhetünk fel és rajta csak a savanyúságot erősen álló növények (burgonya, zab) teremhetnek”. Az artézi kutak mellett ez is magyarázza, hogy aránylag kevés volt a bélfertőzés és a tetanus.

RÁKÓCZI-KULTUSZ ECSEDEN

Ecseden a két világháború között esténként gyakran „felsírt a tárogató”, a „Krasznahorka büszke vára” romantikus dallamával. „Nagy Rákóczi dicső kora, nem jön vissza többet soha”, zokogta a „töröksíp”, holott keserves idő volt az, és csak a megszépítő emlékezet varázsolta olyan csodálatossá. A Rákóczi-kultusz korábbi, talán a százéves per kurucos magatartása is ezt táplálta. A környékeliek az ecsedieket gyakran csúfolták Rákóczi cigányainak, de mi sem maradtunk adósok.

A lápi babonás hiedelemvilágtól függetlenül szinte biztosak voltak az ecsediek egy láp alatti alagút létezésében – még a kuruc időkben –, amely Kocsordig vezetett és egy nagy fa tövében lett volna a kijárata. Ez persze képtelenség, mert hol volt még akkor a mélyfúrásos technika, amely ma a metró építéséhez szükséges. De a legenda azért legenda, hogy se bizonyítani, se cáfolni ne lehessen a lokálpatrióta emberek előtt.

Megjegyzendő még, hogy a két világháború között és utána pár évig az ecsedi házak belül kép nélküli puritánok vol-

⁸⁶ Lásd: uo. p. 173.

⁸⁷ Lásd: Szladits Imre: Talajkémiai és enzimes vizsgálatok az Ecsedi-lápon. Bp., 1930. Globus ny. 67 p.

tak, jó kálvinistákhoz illően. Díszlegetek természetesen hímzett falvédők, katonakori képek vágatató huszárjai, ahova csak az arcképet kellett behelyezni. II. Rákóczi Ferenc itt is kivétel, mert újságból vagy kalendáriumból kivágva bekeretezték, de pl. Kossuth- és Petőfi-képet sehol nem láttam. Tehát létezett Rákóczi-kultusz, inkább ösztönösen, mint tudatosan. De kinek volt akkor könyvtára? Nálunk pl. a családi Biblián és a kalendáriumon kívül nem akadt más olvasnivaló, legföljebb kölcsönkönyv. Az én Berey-könyvem annyit volt távol, hogy emlékezetem szerint apám sem olvasta el. De ha ivott egy kicsit – és ez gyakran megesett –, akkor azonnal előjött a „Krasznahorka büszke vára”.

RÁKÓCZI-EREKLYÉK NAGYECSEDEN

A híres Rákóczi-kehely a szertelen, szerencsétlen sorsú II. Rákóczi György ajándéka. A serleget – színészi jubileumának szép emlékeztetőjét – Kovács Mihály tiszteletes fia, E. Kovács Gyula színész-költő adományozta a református eklézsiának. Ő is a segesvári síkon „esett el”, egy ünnepségen Petőfi-verset szavalva kapott halálos napszúrást. Nevében az „E.” jelzés Ecsedre utal, bár ő a közeli Gebén látta meg a napvilágot.

Amikor 1906-ban megünnepelték a Bocskai István kötötte bécsi béke 300. évfordulóját – amely a protestánsok vallásszabadságát biztosította –, országos kezdeményezések történtek. Debrecen szeretett volna egy holland mintájú, protestáns egyetemet felállítani, de a kezdeményezés az udvar ellenállásán meghiúsult. Országos ünnepségek közepette hozták ekkor haza II. Rákóczi Ferenc, Zrínyi Ilona és Thököly Imre hamvait Kassa és Késmárk templomaiba.

Ecsedre akkor sajnos nagyon rossz idők jártak. Szárazság után árvíz, gyenge termés, a legjobb munkások Amerikába vándoroltak ki. Később a sikeresebbek megtakarított dollár-

jaikkal hazajöttek és földet vásároltak. Hirtelen Frigyik András jut eszembe, de az én Gyula bátyám már kint maradt.

Az ünnepségből az ecsediek is igyekeztek a részüket kivenni. Berey tiszteletes úr legalább egy szerény emlékművet szeretett volna, de nem sikerült. Trianon után a legszebb Rákóczi-zarándokhelyek az utódállamokba kerültek. Ezek „kárpótlásaként” állították fel 1929-ben a három méter magas, gúla alakú márványoszlopot a nagytemplom kertjében, amelynek avatásán Horthy kormányzó is részt vett. Az emlékmű tezején turul madár, felül a Rákóczi-címer látható, alatta a felirat a következő:

„II. RÁKÓCZI FERENC
FEJEDELEMNEK,
A NAGYECSEDI VÁR ÉS URADALOM
FELEDHETETLEN URÁNAK,
A MAGYAR SZABADSÁG ÖNFELÁLDOZÓ
HŐSÉNEK, AKI 1705-BEN
NAGYECSEDEN TARTÓZKODOTT,
EMLÉKÉRE
ORSZÁGOS ADAKOZÁSBÓL EMELTE
EZ OSZLOPOT
SZATMÁR, UGOCSA ÉS BEREG
K. E. E. VÁRMEGYÉK
HAZAFIAS KEGYELETE,
1929-IK ÉVBEN.”

Az avatás után hosszú szünet. A szocializmus idején a Fő utca, a Tsz, a Vadásztársaság és a Könyvtár vette fel a Fejedelem nevét.

*II. Rákóczi Ferenc portréja, hátlapon: Rákóczi-címer
(Horváth Sándor alkotása)*

II
·
R

*A sárospataki kollégium jubileumi érme, előlapján Rákóczi portréjával
(Borsos Miklós alkotása)*

Rákóczi-lovasmenet, élén Tóth Miklóssal, az ecsedi lovasklub elnökével

A Rákóczi-gyűjtemény átadása; balra: Nagy Csaba tárogatóművész, középen: Murguly László Csabáné könyvtárigazgató, jobbra: Kovács Lajos polgármester

*balra: II. Rákóczi György-serleg, jobbra: E. Kovács Gyula
erdélyi színész 25. jubileumára készült serleg*

*Az ecsedi művelődési ház előtti Rákóczi-faszobor (alkotói: Bukovics Balázs
és Somlai Tibor)*

II. RÉSZ

EMLÉKEIM A RÉGI ECSEDRŐL
ÉS A RÁKÓCZI-KULTUSZRÓL

ÉLET ECSEDEN AZ 1930-AS ÉVEKTŐL KEZDŐDŐEN

AZ ECSEDI HATÁR

A kitűnő néprajzos, Luby Margit, *'A parasztelek rendje. Népi szokások, illendő magatartás, babonák Szatmár vármegyében'* című remek műve⁸⁸ Tunyog, Matolcs, Szatmárcseke és Nyírmeggyes világát örökítette meg. A munka Nagyecsedre nem terjedt ki, pedig milyen kincsesbányát talált volna! Persze ő a Tisza-Szamosháton volt igazán otthon, szó szerint, mert Magyar a szülőfaluja. A „kunsági krónikához” a karcagi Györffy István kellett.⁸⁹

A nagyközség néprajzát azonban nem könyvből ismerem, ami aligha jelenti, hogy ne olvastam volna azokat. De más dolog közénk születni, közöttük felnőni. 1944 őszén Nagykaroly visszacsatolásával középiskola nélkül maradtam. Egyszeriben én lettem otthon a „nagyfiú”, akire a gazdálkodás hárult. Két bátyám a következő esztendőben került haza, így csak 1946 őszén folytathattam újra a tanulmányomat. Az otthon töltött két év alatt úgy megismertem a határt, hogy a Csíkásztól a Zuhogón át a Bulgártagig még a parcellák tulajdonosaira is emlékszem. Vagyis ha az ecsedi terménygazdálkodásról beszélek, nem a néprajzosok cikkei alapján teszem.

*

⁸⁸ Luby Margit: *A parasztelek rendje. Népi szokások, illendő magatartás, babonák Szatmár vármegyében*. Szamoshat, Tiszahát, Nyírség. Bp., 1935. Centrum. 232 p. (Reprint: Bp., 2002)

⁸⁹ *Nagykunsági krónika*, melyet részint régi írásokból, részint a szájhagyomány alapján egybeszerkesztett Györffy István. Karcag, 1922. Nagy-Kertész ny. IV. 159, [1] p. (Reprint: Karcag, 1984)

Farkas József láp-gazdálkodási könyvében⁹⁰ az ecsedi határnak a következő részeit sorolja fel: Tisztás, Péterzugja, Ölyüs, Égres, Nagycsapás, Táblás. Szabad legyen kiegészítenem a következőkkel: Csíkász, Fancsita, Cseret, Újtag, 108 hold, Eskolarész, Berekoldal, Zuhogó, Zsíros, Szalmaváros. Tehát a Farkas József által felsorolt öt határrészt megkértszerzem, de még így sem teljes a lista. Ide kívánczok a tyukodi, a porcsalmi, az ökörítói határrész vagy a Bulgártag, Ura stb.

Ecsed nagyon különbözött a többi lápi településtől. A kiterjedt mocsárvíz lecsapolása után a szomszédos falvak a határaikhoz közeli, vagy az urai és a szalmavárosi távol eső részt vásárolták fel. Tanyák főleg Urában épültek, onnan nem lehetett naponta hazajárni. Többen oda is költöztek.

A mezőgazdasági „kaszttrendszer” részekre tagolódott: feül a nagygazdák, átlag 60–100 köblös, azaz magyar hold földdel, ők feleseket-harmadosokat alkalmaztak. A 30–50 holdasok, a jó gazdák szántottak, hordtak, de részes aratók és harmados kapások végezték a munka egy részét. A 10–30 köblössel egy népesebb család elbírt. A 10 köblös alattiak már részes földet vállaltak, a föld nélküliek harmadában dolgoztak. Az anyagi helyzet természetesen függött a föld minőségétől, a gyermekek számától, a gazda életrevalóságától. A holdak száma ritkán volt kerek.

A „paraszt” szót 1945 előtt sértésnek vették, a mindennapos használatban a „gazda” vagy „gazdálkodó”, megszólításban a „gazduram” járta. Az sem hangzott dicséretként, ha valaki „úzta a gazdálkodást”, azaz kerülte a munkát. Hivatalosan a „birtokos”, „kisbirtokos”, vagy egyszerűen a „földműves” szót használták.

A terminológia a „fordulat” éve, 1949 után megváltozott.

⁹⁰ Farkas József: Fejezetek az ecsedi-láp gazdálkodásához. Debrecen, 1982. Kossuth Lajos Tudományegyetem. 196 p. (Studia Folkloristica et Ethnographica)

Már 22 holdtól mindenki „kizsákmányoló kuláknak” számított, akkor is, ha alig tudta a családját eltartani. Az ecsedi Berekkoldalon 10 hold többet termett, mint pl. a fehérgyarmati határban 40 hold. Az osztályharcos szemlélet ilyen apróságokat azonban nem mérlegelt. Az „úr még a pokolban is úr” – fordították visszájára a népi mondást. Kuláklistánra kerültek sokan, s volt, hogy azt sem tudták: miért.

A NÉPESSÉG

Az egyke-divat a két világháború között még nem létezett. Ezért Nagyecsed lakossága 1913-tól 1940-ig megkétszereződött, a családonkénti átlag 5–6 gyermekáldással. Az újtelepi első utca (később Zalka Máté, ma Kölcsey Ferenc nevét viseli) 1937-ben a következő elsősöket adta a helyi kisiskolának: „félkezű” Varga Irén, Nyíri Gyula unokatestvérem, kis Bíró Irén, Pataki Lajos, kis Varga Irén, Szállási Árpád és ide számított még Korompai Sándor. Ennyi gyereket minden évjárat ki tudott állítani.

Ma – ahogy hallom – 2–3 iskolás korú akad az egész utcában, egyre több a beszegezett kapu, a gazos, gazda nélküli udvar. Ezen a képen az sem szépít, hogy az aszfalozott utcán autók száguldoznak, a házak jobb létről árulkodnak. Nagyecsed is Ormánság lett. „A nép, amelynek sorsa madárfészket rakott szívünkben, azzal hidegül tőlünk, hogy fogy” – írta szomorúan Illyés Gyula. Pedig nemrégén még külön szerelvény vitte az ecsedi legényeket előbb katonának, majd építőmunkásnak. Utolértük a Dunántúlt, pedig a Károlyi-birtokon nem születhetett volna meg a *'Puszták népe'*, Nagyecsedben pedig Kodolányi János tollából a *'Földindulás'*, két nagy hatású olvasmányom. A háború is megtette a magáét: odaveszett a kereskedő zsidóság, a Don-kanyar ecsedi emlékműve pedig közel félszáz nevet őriz.

GAZDÁLKODÁS

A szalmakazal volt az udvar szimbóluma: ahogy sorakoztak, hosszúsága jelezte a gazdagság mértékét, a hozzátartozó törekkel, télen szecsskával. Mindennek megvolt a maga helye, a munkának meg a menetrendje. Egészen a táblásításig, utána minden megváltozott. Régen a szatócshoz csak petróleumért, kocsikenőcsért, sóért jártak az emberek.

Ami a krumplitermesztést illeti, azt az ecsediek soha nem „ültették”, ahogy a Dankó-könyvben olvasható. Itt csak a tyúkot, a facsemetéket és a szőlőt ültették. A „vetnivaló kolompért” külön válogatták. Azt mindnyájan tudtuk tapasztalatból, hogy emberi élvezetre ízletesebb a homokon termő gülbaba, vagy a sárga ella, de a közeli szeszfőzdek szívesen vásárolták fel a lápi, apróbb gumójú, későn (októberben) érő, de igen bőségesen fizető „veres kolompért”. Szecsának is megfelelt. Krumplibogár nálunk még nem létezett. Szladits Imre – említett – 1930. évi talajkémiai vizsgálata direkt ebből a célból készült.⁹¹ Míg mások a burgonyagumó amiláze (keményítő) tartalmát vizsgálták, ő a levélből meg tudta állapítani ugyanazt. A tőzeget talajt a kálium szuperfoszfát és a kalcium hozzáadásával lehetett a bővebb és jobb minőségű krumpli-termésre alkalmassá tenni. Mi bizonyítja jobban a fontosságát, mint egy tudományos monográfia elkészíttetése? Hasonlót akkor csak Lovassy Sándor írt – az Ecsedi-láp madárvilágáról.⁹²

Másik fontos kapás növény a tengeri. Szeme nem volt olyan csontszerűen kemény, mint a kötött földi, de abraknak,

⁹¹ Szladits Imre: Talajkémiai és enzimes vizsgálatok az Ecsedi-lápon. Bp., 1930. Globus ny. 67 p.

⁹² Lovassy Sándor: Az Ecsedi-láp és madárvilága fennállása utolsó évtizedében. Bp., 1931. M. T. Akadémia. (Nyomta a Mérey ny. Keszthely). 86 p., 1 t.

disznóhizlaláshoz, kacsá- és libatöméshez megfelelt, még a piac is „elbírta”. Zölden levágott és védett helyen tartott levelét a szarvasmarhák mellett a lovak is megették, ha a csövét hozzáadták.

Magas tápértékű lucerna nem termett meg a lápon. A kukorica sorai közzé vetették a paszulyt, azaz köztes babot: fehérret és tarkát egyaránt. Nem lehettek tisztában értékes fehérjetartalmával, de erőt adott a nehéz munkához és hosszú időre megszüntette az éhségérzetet. Főleg nem volt romlékony, ezért is kedvelte a hadsereg, a híres babgulyásra minden katona szívesen emlékszik. Ugyanolyan gondosan ültették el sorok közzé a tökmagot, s a szürkésfehér bécsi és a narancssárga marhatököt – egyaránt. Az utóbbit Amerikában emberi fogyasztásra használják.

Lápi gazdálkodásnál a kender – ősidőktől egészen a műanyag megjelenéséig – nélkülözhetetlen volt, s aránylag kis területen bőséges hasznot hozott. Ecseden sokáig utca őrizte a nevét. Feltépése, azaz nyövése és kévébe kötése után áztatóba vitték Fábianházára a gödrökhöz – ha volt benne víz –, ha nem, akkor a matolcsi Holt-Szamosba. Klorofillját a víz elbonította, a megerősödött rostjai szürkésfehérré változtak. A kora őszi nap szárította és fehérítette. A kapások köré magnak való kendert vetettek, szemes termését jól lehetett értékesíteni.

Szorgoskodtak aztán a kendertörő népek, azaz fehérnépek. Az ecsedi zárt világban voltak: pulyalányok, eladólányok, fehérchselédek, asszonyok, vénasszonyok, szóval különféle fehérnépek. Az „uraknál” kisasszonyok, nagyságos asszonyok, ténsasszonyok, nemzetes asszonyok, legfeljebb hölgyek, de nem „nők”. Ez utóbbinak nem volt jó csengése, népdalban soha nem fordul elő.

A kendermunka tehát a fehérnépekre hárult. Tilolás után a dörzsölés következett. Ez kisebb őszi ünnep volt, amikor is a nagylányok mezítláb dörzsölték, puhították a szöszet, hogy guzsalyra kötözve fonalat sodorjanak belőle. A módosabbak ke-

rekes guzsalyon végezték mindezt. Dörzsölés közben volt dalolás, tréfálkozás, szolid megvendéglés és játék, mint például a „kútba estem, ki húz ki”, amikor is a legényekkel nyíltan lehetett csókot váltani. Hosszú téli estéken pörgött az orsó, ha egy legény kikapta a kézből, csak csókért adta vissza. TV helyett ez volt a szórakozás. Az orsókról motollálták, a csöllőkön csévére tekerték (a csöllő kézzel hajtható szerkezet). Előkerült azután az esztováta vagy szövőszék. Boszorkányos ügyességgel szaporodott a vászon, zsáknak, ponyvának, ágyneműnek, fehérneműnek, kapcának, falvédőnek, stafírungnak. (Különösen nehéz időkből, amikor önellátásra kényszerültek.) Pamutból készült színes vászon is, rongycsíkokkal tarka szőnyegek, amik kellettek a földpadlós tisztaszobába.

ÁLLATTARTÁS

A középgazdák legfőbb hasznát nemcsak a terményeladás jelentette. Dankó Imre idézi Farkas Józsefet: „az ecsedieknek sok állatjuk volt, főleg szarvasmarha és sertés, és gazdálkodásuknál sokan estek abba a hibába, fő jövedelemforrásnak, gazdálkodásuk alapjának nem a földművelést, hanem az állattartást tartották”.⁹³ Ezzel az állítással egy ecsedi, minden tisztelet ellenére sem tud mit kezdeni. Ugyanis figyelmen kívül hagyja az azóta újjáéledő ló-kultuszt. Még élnek a tanúk: minden fogatos gazdaudvar általában két anyakancával büszkélkedett, az évente felnevelt két csikó legalább annyi jövedelmet jelentett, mint „tíz köblös földé”. A történelmi körülmények így hozták.

A trianoni békediktátum a megcsonkított országnak csak 35 ezer katonát engedélyezett, tízszer kevesebbet, mint Cseh-

⁹³ Dankó Imre: Nagyecsed. Központi szerepkör és önkormányzat a történelem sodrában. Szerk.: Ujváry Zoltán. Debrecen, 1994. Ethnica. p. 179.

szlovákiának. A harmincas évek közepén a győri program meghirdetésével azonban elkezdődött a felzárkózás. Fegyverkezett egész Európa. Az a csekély lélekszámú hadseregünk sem volt gépesített, még a nagyobb kaliberű ágyúkat is – akár az első világháborúban – lovakkal vontatták, az utánpótlást biztosító tréneket⁹⁴ meg különösen. Később a keleti fronton ez nem jelentett mindig hátrányt. A gép hamarabb beragadt a sárba, valami takarmány mindig került, de üzemanyag nem. A sebesült lovak húsára ráfanyalodtak, bár ezt az ecsedi kannibalizmusnak tartotta. Tehát a hadsereg szívesen vásárolta tömegével „remondába” a szívós nonius-gidrány keveréket.

És itt álljunk meg egy szóra! Kitűnő barátom, Farkas József valamit félreértett. Idézi az ecsedi Bernát Imrét, egyébként bátyám apósát, hogy az ecsediek az uraságtól „jó remonda lovakat kaptak szántáshoz”. A „remonda” kifejezés az értelmező szótárban még „ki nem képzett katonalovakat” jelent. Ezek lényegében még csikók, tehát szántásra ilyeneket biztosan nem kaptak. Ezek olyanok voltak, mint a kadétkok, vagy karpaszományosok, csak ló változatban. Bernát Imre bácsi tudta ezt, ő is vitt „remondába” csikókat, amelyeket Nyír-bátorban kellett leadni. 1943 tavaszán én is vittem egy két-évest, amely még nem látott hámot. Az ecsedi embernek szemfényre, családtagja volt a ló. Azért osztották az ecsedi újoncokat a trénekekhez, olykor a csekély számú, de még létező huszárokhoz. Leszármazottjaik lehet, hogy már traktorral szántanak, de ott feszítenek a fogathajtó versenyeken. Genetikusan kódolva őrzik a hagyományokat, mert a lótarás ma már inkább hobbi és bizony ráfizetést jelent. Az etnográfiai részt miattuk kívántuk kiegészíteni.

A mi portánkon csak többnyire kaptás fuvaros „grasztók” grasszáltak. A lovári lókupecsek hívták így a kicsit kehes, kicsit „pókos” igavonókat. A kubikoláshoz megfeleltek, de a „lovas

⁹⁴ Élelmiszert és lőszert szállító szekerek

hadsereg” azokat is elzabráltá, mivel jó húsban, azaz jó erőben voltak. Szerencsére a legtöbb udvarban megmaradtak a csikók, és két éven belül ismét pompázott az ecsedi lóállomány.

Az ecsediek természetesen azt fogyasztották, ami körülötük megtermett és amit találtak. De pl. hiába növekedett talicska keréknyi nagyságúra a napraforgó buga (és nem bugó!), kicsépték, megszáritották és eladták. Az olajat nem kedvelték, „az olajos tótoknak való” – tartották, célozva a csaholyiakra, ahol olajütő (olajsajtoló) működött. Főzni nem szerettek vele, pedig mennyivel egészségesebb, mint a zsír – tartja ma a diétetika.

Csakhogy az ecsediek zsiradékját a – régi réti szalontai disznót felváltó – mangalica adta, amely telítetlen zsírsavakat tartalmaz, replikázza az orvostudomány. A mangalica göndörszőrű, a betegségekkel szemben ellenálló, minden maradékot, moslékot elfogyaszt. Akkor még tápszert nem használtak, a biológiai körforgás tökéletes volt. Nagyon szegény lehetett az, aki még egy malacot sem ölt!

A szárnyasok sem „válogattak a kendermagban”, a pajortól az ocsúig minden a begyükbe került. A kacsák garmada még a lápi időket idézte, a tömve hizlaltak ősszel jó pénzt jelentettek. Az elmúlt század harmincas-egyvenes éveiben még fehérlett tőlük a Kraszna és a Vashíd utca, ahogy régi képeslapok is tanúsítják.

*

Az első világháború után a lakosság megkétszereződését nyilván a betelepülések is elősegítették. Elsősorban iparosokra, pl. kerékgyártókra volt nagy szükség, szekerek, trágyahordó taligák és egyéb, fából való szerszámok készítéséhez. A kovácsok járműveket vasaltak, lovakat patkoltak, ekevasat élesítettek, nyersvasat edzettek, és léteztek gyógykovácsok is.

Ecseden még a neve is az volt: Kovács Dániel, kinek deres hajára és mosolygós arcára ma is jól emlékszem. Lovak és

szarvasmarhák kezeléséhez egyaránt értett: kúrálta a zöld takarmánytól felfúvódott állatot, sajátságos szondájával lenyomta a tehén nyelőcsővében megakadt krumplit, a legtöbbször sikeresen. A lovak nyakán eret vágott, bélgörcsöknél kedvelt gyógyszere volt az egy liter pálinkába reszelt egy fej hagyma. Az alkohol görcsoldó hatása ismert, a hagyma okozta bélgáz hangos távozása pedig jót jelentett. Ha a kezelés sikertelen volt, a szarvasmarhákat levágták és kimérték, lovaknál viszont ez családi tragédiát jelentett. Akkor egy jobb érzésű rokon vagy szomszéd segítette ki az egylovas gazdát. Időközben állatorvos telepedett le Ecseden, a Manninger-tanítvány Egervári László személyében, de Dani bácsi a haláláig továbbpraktizált.

*

Szélsőséges időjárások már azokban az években is sújtották e vidéket, elég a negyvenes évek elejére emlékezni. Több muhar termett, mint tengeri. Megsínylette az állattartás, a lovaknak nem sok abrak jutott. Kellett a kenyérbe és málénak. Szecskán tengődtek szegények, mert legelni is csak a vizes részen tudtak, amely nem pótolta az igazi szénának valót. Soha annyi kilátszó bordájú gebét nem láttunk!

A következő év már kedvező változást hozott. A föld mintha pótolni akarta volna az előző két év mulasztásait. Majd negyvennégy őszén rekord termés, a fronttól függetlenül alig lehetett betakarítani. A tengeri és a napraforgó kórokok tavaszig lábön maradtak. Mérhetetlenül elszaporodtak a rágcsálók, különösen a hörcsögök. Ősszépi foglalkozás lett a tengeri cefrét pálinkává párologtatni. Az alumíniumból készült krumplifőzők némi rézcsöves átalakítással alkalmasak voltak rá – fináncok híján a lakosság és a megszállók örömeire. Szabaddá vált a vadászat, az elszórt katonapuskák sörétekké alakultak. A rend és közigazgatás felbomlását igyekeztek kihasználni A jövőt még nem lehetett sejteni.

Napjainkban a mérhető ózonlyuk és a környezet szennyezése miatt a hosszú távú prognózis több mint aggasztó. Már annak is örülnék, ha végigsétálva a Kraszna partján, látnám, hogy idejében lekaszálják azt a gyönyörű takarmánynak valót. Parlagfüvet arrafelé még nem láttam. Remélhetőleg nem is fogok.

ÉTELEK ÉS ITALOK

Otthon nélkülözhetetlen volt az olcsó és gazdaságos csikóspór (sparhet). A takarékos ecsedi „spórolt”, a szó innen ered; a német „sparen” kifejezésből vették át, valószínűleg sváb közvetítéssel. Lakásba épített boglyas kemencét én már nem láttam. Álló L-alakú volt, amelynek függőleges részében volt a sütő, azaz a blóder. Gondoljuk meg: gázvezeték, olaj, szén egyáltalán nem, tűzifa pedig alig létezett. A csikóspórban a következőkkel főztek-fűtöttek: napraforgó és ízékkóro (zárt *e*-vel ejtve),⁹⁵ szalma, venyige (ha volt), a lápon termő veres krumpli igen erős szárával, mindenféle gizzgazzal, tengericsutkával, olykor gallyal. Semmi nem veszett kárba, minden visszakerült a természetes körforgásba. Nem éktelenítették a határt tarka, soha le nem bomló, ezért igen veszélyes műanyag szeméthegek.

A spór télen a krumpli és a tök illatát árasztotta: vasfelületén, platniján pirult a krumplis lángos, ami elverte az éhséget, de nem lehetett tőle elhízni. Különösen a „nagy energiát” igényelő mindennapos munka mellett. A „kákabélú” embernek nem sok becsülete volt. Állítólag egyes gazdák figyelték a leendő munkásaik étkezését: aki komótosan falatozott,

⁹⁵ Amíg Szeged és környéke máig megtartotta az *e* betű helyett az *ö*-t, s Debrecen környéke ugyancsak az *e* helyett az *i*-t (pl. szép helyett szíp), addig Nagyecsedről végképp eltűnt a zárt *e* hang ejtése.

azt nem alkalmazták, mert az szerintük a dologban is lassú. Azt becsülték, akinek a „kezében égett a munka”.

A közép- és szegényrétegnél spájz helyett kamra, vagyis „kamora” tárolta a legszükségesebb ételek nyersanyagát. Zsákban búza, liszt, paszuly, bödön zsír, felfüggesztve füstölt szalonna, esetleg sonka (sódar), a veremben krumpli, hagyma, zöldség, és akkor már nem kellett az éhezéstől tartani. Mert pékhez, henteshez nem jártak. Nem került hús minden nap az asztalra, mint manapság.

Dolog idején reggel sült szalonna, esetleg tojással. Ahogy a mondás tartotta: tejes kávéval és vajas kiflivel nem bírtak volna a déli harangszóig kapálni, kaszálni, az eke szarvát tartani. Délben nyárson süttöt szalonna, a kenyéren hagymával. Aratás idején főtt ételt is kihordtak, ha nem kellett nagyon messzire gyalogolni. Emberpróbáló munka volt. Az izzadságtól kivirágzott a só a hátukon. A cserépkorszóban szerencsére nem melegegett fel a víz, a folyadékot bizony pótolni kellett.

Férfi dolog volt a rendvágás, a kévekötés, a kereszttrakás. A fehérnépé a marokszedés és a gereblyezés. Ezekhez a munkákhoz energia kellett. A vacsora mindig főtt étel volt. Míg a férj kifogta, ellátta a lovakat, addig az ügyes gazdasszony elkészítette a sűrű tésztalevest, a paprikás krumplit, vagy tört (passzírozott) paszulyt, tetején paprikás-hagymás zsírral. Volt még habart paszuly, káposztás paszuly, csülkös paszuly, a szárnyas vasárnapra és ünnepekre maradt. Akkor még nem tudták, hogy milyen értékes, teljes ez az étlap, hogy fehérjéket tartalmaz, azt azonban tudták, hogy a szerény igényeknek megfelel, s hogy jól lehet vele lakni.

A szilvát befőttnek tették el, lekvárt inkább a Szamoshát-ról cseréltek tengeriért. Kenyeret hetente sütöttek, bele tört krumplit és néha tengeridarát keverték, így tovább tartott a frissessége. Dagasztani és tésztát gyúrni a lányok már 9–10 éves korukban megtanultak, hiszen a szülő akkor nem a leckét kérte számon. A munkára fogott gyermek éhségét legin-

kább zsíros kenyérral lehetett csillapítani, piros paprikával vagy aprított hagymával meghintve, tavasszal a zöld szárát is (ha utóbbi nem kellett a kislibáknak vagy pulykáknak).

A töltött káposzta ünnepi elemőzsiának számított – akár tengeri kásával is –, mert a háború után sokáig nem lehetett rizst kapni. Amikor megjelent a hazai termelésű rizs, olyan volt, hogy akár sörétnek is lehetett volna használni. Helyette a tengeri darát és a meghántolt búzából készült burizst még sokáig használták. A töltött káposztát akkora méretűre csavarták, hogy 2–3 darab egy átlagos étvágyú embernek elég is volt. Bő lével, nyáron-ősszel paradicsommal készítették, s a füstölt libacombbal meg tudták „bolondítani”. Csodálatos ízt tudtak így varázsolni, s nem feküdte meg az ember bendőjét. Lakodalom nem lehetett meg nélküle! A lakodalmat lehetőleg ősszel tartották, ha csak nem siettette „valaki”, vagy szoktetés nem történt.

*

Ecsed és Fábíánházára között az idők folyamán amolyan sorsközösség alakult ki. Összekötötte őket a Makkos-hegy, amelyből a húszas évektől kezdve az ecsediek szőlőt varázsoltak. Szépen gondozottat, csak bizony kevesek részesültek ebben a szerencsében. A legtöbbjüknek egy köblös (1200 négy-szögöl), néhány kivételezettnek a kétszerese jutott, amely komoly szőlővidékeken legfeljebb háztájinak számított volna. De a szocializmus ezt is sokallta, így elrendelte a szőlő kiirtását, sőt még a dombot is eldózerolták. Erdő díszlik a helyén, ki emlékszik már az ecsediek bortermő büszkeségére? Van helyette kannás bor elég, vedelhetnek belőle. Igaz, szocialista vinkó, mert „semmi köze a tőkéhez!”

Tehát Ecsed nem volt igazi bortermő hely, pálinkát viszont főztek kukoricából, a cefrét utána a disznók ették meg. Az élelmes ecsedieknek több bajuk volt a fináncokkal, mint a csendőrkkel. Kocsmába csak kivételes esetben jártak – pl. jó

áldomást inni egy üzletre –, gyakrabban oda csak a „rongy ember” járt; még aratópálinkát is az Erdőhátról vettek. Kardosabb fehérnép kocsmába csak ura után ment, hogy hazaza-varja. Akadtak persze zugivók, de kevesen és igencsak számon tartották őket. Ma már más a mérce. Ebben megszületett „az egyenjogúság”.

DOHÁNY

A fináncok főleg a tiltott dohánytermelést és a dohányvágó gépeket ellenőrizték. Nehezebb volt néhány dohánypalántát elrejtetni a kukoricásban, mint ma a vadkendert. Nem a kábítószer, hanem a jelentős bevételű „jövedék” kiesése miatt. A báró dohányosaitól lehetett néhány „levelet” szerezni, s ezt a fináncok is tudták. De másnak számított a füstölnivaló „szecskavágógép”! Híres mestere volt Nagy Imre bácsi az utcánkban, akit soha nem tudtak elkapni. A szürkeruhások közeledtét neki mindig jelezték. Egyszer éppen az utolsó előtti pillanatban. Mit tehetett, hóna alá kapott egy párnát, kiugrott az ablakon és elkezdett futni. A finánc meg utána. Addig Ilona néni jól elrejtette a vágókészüléket. Utolérve kibontották a párnát és vágott dohány helyett pihetoll hullott ki belőle. Erre az egyenruhás: „jó ember, akkor miért futott előlem”? A rövid válasz: „mert kergetni tetszett”. Ilyen fifikás emberek is éltek a régi Nagyecsedben.

A legényeket sem kellett ám féltetni! Cigaretta sodrót „dóznival” maguk készítettek és pikáns rigmusokkal kértek egymástól tüzet. Hiába fárasztotta őket a napi kaszálás, kapálás, szántás, este bandába verődve végig nótázták az utcákat. Népdal, magyar nóta, sláger – nem válogattak. Egymásnak feleselve a Sziget utcától az Újtelepig, a Kenderföldtől a Szállás-végig. A nótázás messze hangzott, különösen tiszta időben, akár az esti vonat sípolása. Lányos házhoz tavasszal

és nyáron nem volt szokás menni. Korán kellett pihenőre térni a hajnali munkakezdés miatt.

RUHÁZKODÁS

A leány kicsiny korától kezdve két ágba fonta haját ünnepi alkalommal színes szalagot is bele. Férjhezmenetele után konty kerekedett belőle. Ha már „bekötötték a fejét” egyszerű, de színes fejkendőt viselhetett, idősebb korban sötétet, gyászoláskor természetesen feketét. Hajadonfővel csak a hajadon járt. Így kívánta a szokás. A kendőt és a keszkenőt ma már a nyelvészek is olykor összetévesztik. Pedig a fejkendő és a zsebkendő kisebb méretű.

Nem hiányozhatott a rendkívül praktikus, puha gyapjúfonálból kötött keszkenő (esetleg nagykendő), amely keresztben kötve, mint azt antant szíj, a mellkast védte és tartotta, mert ugyebár melltartót akkor még nem hordtak. Ingbendelyben és az alsónadrágokban is jobban szerették a fehéret, azért fehérenemű. Nyáron azért jobb volt a fekete klott, különösen a fiúgyermeknek. Megfürödtek benne és nem kellett mosni. Férfi felnőttek kedvelték a sötétkék kötényt, azaz surcot. Nyáron fecske fürdőnadrágnak megfelelt, a lábuk közt által húzva, hátul a korbca gyűrve. Harisnyát csak a leányok hordtak, a férfiak vászonkapcát, azt viszont meg kellett tanulni úgy feltekerni, nehogy feltörje az ember lábát.

A ruházkodásban nélkülözhetetlen szerepe volt a kendervászonnak. Amikor medikus voltam, először hallottam a „kankó” kifejezést, mint a tripper népi változatát. Számomra azért volt meglepő, mert nálunk, Nagyecsedén a kankó egy durva kendervászonból készült ing volt, amelyet a korábbi időkben nádvagáskor, később aratáskor voltak kénytelenek felvenni a marokszedők, különben a kalászosok között lévő rendkívül szúrós acat és bogáncs a felsőtestüket összeesbezte

volna. Ebből az időből származik a következő – azóta már feledésbe merült – rigmus:

„Én írtam ezt Cine Jankó
lenyűtt rólam már a kankó,
ha lenyűtt is, szövünk másat,
úgyse vágunk már több nádat.”

Érdekes, hogy Csúry Bálint *'Szamosháti szótár'*-a⁹⁶ a „szűr-kankó”-t ismerteti, amely szűrposztóból készült ködmön. Ecседен tehát ezt másként hívták.

Télen a fejre vastagabb kendő kíváncozott, aki tehetette, báránybőr bekecsre tett szert, az védett minden hideg ellen. Könnyen és mozgékonyan lehetett benne dolgozni, akár kacsát-libát tömni. Felül olcsó, vastag, térdén alul érő ruha, alul flanel, vagy barket nadrág, öregasszonyoknak még az sem. Csoda, hogy télen nem vette meg őket az Isten hidege – ahogy mondták. És hát a csizma, a mindent elborító sár miatt! Az udvar hátuljára sem volt tanácsos menni lakkcipőben. A bőrtalpú lábbelin elől fém orrvédő, a sarkán patkó. Férfiaknál kellett a bakancsszög. Nagy hóban én még láttam bocskort kötni, puha szénával körülpárnázva.

A téli nagymosás sem volt leányálom! A ruhaneműt, ágyneműt hatalmas bádog fazekakban kifőzni, lúgozni, majd saját készítésű szappannal habossá súrolni, mángorolni, keményíteni, szárítani, végül vasalni. Faparazsas vasalóval, amelyet úgy kellett lóbálni szertartásosan, mint pápista templomban a füstölőt.

Ecседен nem illett flancolni, az urizálásnak számított. Rátarti volt ez a nép, ha a paraszt nem szántana (sokszor másképp fejezték ki!), az úr nem enne. Karórája vagy márkás zsebórája csak a jobban menő iparosnak volt. Amúgy is tájé-

⁹⁶ Vö. Csúry Bálint: *Szamosháti szótár*. II. köt. Bp., 1936. Magyar Nyelvtudományi Társaság. p. 363.

koztatott a Nap állása, a gyomor korgása, a nagyharang kongása. Az időjárás változását előre jelezte az állatok viselkedése, az öregek tapasztalata, no meg a reumás sajgások.

Összetéveszthetetlenül ecsedi volt, aki csizmanadrághoz szandált húzott. A fejen jellegzetes ecsedi kalap, nem tudom, hol készült! Télen a mindig fekete báránybőr kucsma. Láttam idős embert az ágyból felkelni, először a kucsmát tette a fejére. Mindezek azért kíváncsoznak papírra, mert a valóságból végleg eltűntek. A csikóspórral együtt.

A VILLANYTELEP

Kezdetben szivattyúzásra építették, majd villamos áramot is fejlesztő üzem-együttes lett belőle. Azokat a hatalmas turbinákat csak elektromos energiával lehetett működtetni. A régi és az új Kraszna Ecsed felőli találkozásánál töltötte be szerepét ez az elit-helyiség. A zsilip mellé épített – és akkor hatalmasnak tűnő – gépház, valamint a körötte lévő összkomfortos szolgálati lakások valóságos kis város benyomását kellették. A főmérnöktől a főgépészig és az egyszerű beosztottakig itt mindenki „nadrágos embernek” számított.

A történelmi pillanat 1941. június 22-én éppen itt talált telibe, csak akkor még nem tudtam a jelentőségét felfogni. A lengyel emigráns főmérnök (nevére már nem emlékszem) közölte velünk a hadüzenetet, az orosz-bolsevikok iránt érzett ellenszenvével. A zsilip felújításán dolgozó ecsediek egykedvűen fogadták a hírt, kivéve a Vashíd utcán lakó Sarkadi Dani bácsit. „No – mondta –, Hitler is úgy fog járni, mint Napóleon, ebbe a nagy falatba bele fog törni a foga.” Azóta többször idéztem őt: Dani bácsi már akkor tisztábban látott, mint a német és magyar vezérkar. Nem tudom, honnan ismerhette a verhetetlennek hitt francia hadvezér súlyos kudarcát, de ez így hangzott egy ecsedi paraszt ember szájából.

Még az idősebbek emlékeznek rá, hogyan érkeztek a szenes vagonok az állomásra, majd ló vontatású csillék (lórék) szállították a vashídon át végig a Kraszna partján a „fekete aranyat”, alapanyagot a hatalmas turbinák meghajtásához. A nagyközség áramigénye sem volt elhanyagolható. Az iskoláké, a középületeké és az egyre szaporodó magánházaké. Igaz, hogy a házunkat két 25-ös körte borította fénybe – ez sem kevés a petróleum lámpákhoz képest. Rádió az egész utcában csak Nagy Sándor tanító úrnak volt, a legnehezebb időkben kirakta az ablakba és a nép odasereglett híreket hallgatni.

Az emlékművé vált villanytelep vörös téglából készült képménye sokáig jelentette a munkásosztály nevében megáldott új korszak jelképét.

ECSED LAKOSAIRÓL

AZ ECSEDI ZSIDÓK

A XIX. század elején csak pár zsidó család lakott itt, a lép lecsapolása és a terménykereskedelem fellendülése révén az összlakosságnak már kb. 8%-át tették ki. Főleg jámbor és vallásos ortodoxok. Kezdetben a nyírmeggyesi hitközséghez tartoztak, majd önállósodtak. Része volt ebben a Károlyiak türelmi politikájának, hiszen Károlyi Sándor még főrabbiról is gondoskodott.⁹⁷ A sváb településeken azonban nem tudtak gyökeret verni, mert a svábok maguk is ügyes kereskedők voltak, s csak a saját boltjaikban vásároltak.

Ecseden egy ideális együttélés alakult ki. Voltak persze – főleg hadi jogon szerzett – trafikok, de termény-, baromfi- és tojáskereskedést az ecsediek nem vállaltak. Az maradt a zsidóknak. A neológoknak már építőanyag-, vas- és textilkereskedelem is jutott. Zsidó-kocsmára például nem emlékszem, sem zug-italárusra, pékre és hentes-mészárosra igen, ezt főleg az egyre számosabb értelmiség látogatta. Az ecsedi szegény emberek a zsidó szatócshoz és terménykereskedőhöz jártak, egyszerűen azért, mert ott volt hitel. Tavasszal hitelt adtak az őszi terményre, mindenféle papír nélkül! Mindkét fél jól járt, mert ősszel igyekeztek a bizalmat holmi kis ráadással meghálálni.

A tisztelet és bizalom kölcsönös volt, miként az elzárkózottság. Bizonyos misztikum lengte körül őket, tudták, hogy a szalonnát – és egyáltalán a disznóhúst – nem eszik meg, mert

⁹⁷ Borovszky Samu (szerk.): Szatmár vármegye. Bp., [1908]. Országos Monografiai-Társaság. p. 493. (Magyarország vármegyéi és városai)

az nem kóser, viszont a tömött libát-kacsát ők vásárolták fel a saját céljukra, ámbar ők is tartottak és hizlaltak szárnyasokat. Sachter vizsgálta meg a levágott állatokat, hogy alkalmasak-e a fogyasztásra. Az ecsediek tudták, hogy ez mózesi törvény, vallási előírás, de azt nem sejtették, hogy közegészségügyi célokat is szolgál. Mi persze nem értettük. Mert igaz, hogy a disznó „tisztátalan” állat, hiszen kedveli a pocsolját, ám a liba és kacska sem veti meg. A még az ivóvizére is oly kényes ló húsa viszont szóba sem jöhetett, igaz, a bibliai földeken annak idején nem tenyésztettek lovakat, de az idő folyamán mi is leszoktunk róla.

Ami a vezetékneveket illeti, K-val kezdődő, a Katz–Klein–Keszler hármas dominált, de akadt Weisz, Schwarcz, Berger és Kohn is, de Grünre nem emlékszem. Legtöbbjük-nél csak a rövid ragadványneveket használták – pl. Sosoj, Léby, Cipó, Majsi, Szódás, Jaszi, Hersli – így tudták a sok egyforma nevűt egymástól megkülönböztetni. De ez a lakosság többi részét is jellemezte, az ecsediek „melléknévnek” hívták. A sok Szücs között akadt Piaci-Szücs, Csö-Szücs, Kocsoró-Szücs, Poc-Szücs, Pohos-Szücs, Nedres-Szücs, a Bullyáki létezett Péláló, Patkány, Péter változatban. A felsorolást lehetne még folytatni. Akkor senki nem érezte ezeket a neveket sértőnek. Miként a jellegzetes zsidó vicceket sem. Sőt! Inkább azt példázták, hogyan kell a kisembernek szorult helyzetében feltalálni magát. Szolgáljon példának a következő: Lébinek éjjel lopják a libáit, mire a károsult kimegy elriasztani a tolvajokat. Bekiált a feleségének: „Záli, hozd ki a puskát”, mire a válasz: „de ha nincs!” – „még akkor is” – hangzott a férj erélyes utasítása. Hersli fuvaros volt az utolsó, aki a régi ecsedi zsidókat „képviselte”. Soha nem tudott szülőhelyétől elszakadni.

Ami utólag is meglep: nem emlékszem, hogy bármelyik ortodox ecsedi izraelita középiskolába íratta volna gyermekét. Pedig jelentős részben igen tehetségesek voltak. Nálunk

reggel 8 órakor kezdődött a tanítás, a zsidó osztálytársak ekkor már a Chéderből jöttek. Nem tudtuk, mit tanultak ott, de a tanulmányi előmenetelüket ez bizonyára elősegítette. Bár Ecseden is láttam neológokat, mégis meglepődtem, hogy a mátészalkai polgári iskolában mennyi nem pajeszos zsidó osztálytárs vett körül. Továbbá mennyi segítőkészséget tanúsítottak a falvakból jött félszeg diákok iránt.

Ecseden úgymond „népi antiszemitizmus” nem létezett. A nép nem politizált, újságot nem járatott, rádiójuk nem volt. Csak hírhordozó asszonyok, a nép nyelvén „csöcsös rádiók”. Pártot legfeljebb sutyiban alapíthattak, de lévén a politika „úri huncutság”, egy tisztességes gazdálkodónak ahhoz nem fült a foga, sem 1945 előtt, sem utána. Közben megépült az inkább parasztháznak kinéző zsinagóga.

Mi történt 1944. július 15–16-án? A teljes mozgósítás miatt a férfiak a fronton voltak, akkor folyt az aratás zöme és két nap alatt – ördögi ügyességgel – a teljes hitközséget Mátészalkára szállították a kirendelt fuvarosok. Az üres és szegényes hajlékok szabad prédákká váltak. A magyarázatot kiesztették: kell a munkaerő Németországba! És az öregek és a gyermekek? Mindenki tudja, hogy a zsidócsalád tagjai nem hagyják el egymást – hangzott a nem éppen logikátlan válasz. Igen, az ecsediek csodálták a zsidókban, hogy ott az öreg soha nincs terhére a még oly szegény családnak sem. Míg a keresztényeknél – sajnos – néha igen. Aztán a zsidó a gyermekét nem veri, míg a gójoknál ez szinte hozzátartozott a neveléshez, a gyermekek nem nagy öröme. Hiába mondták: „így lesz ember belőle”. Szóval elvitték őket, és a nép döntő része sajnálkozott. Mi mást tehetett volna?

Jobb érzésű ecsedi zsidó holmijához nem nyúlt. Megtették a lumpen elemek és hát a cigányok! Ők is egyszerűen a még nagyobb szegénység okán. „Ha a gettó nem lett volna, ingem, gatyám se lett volna” – hangzott akkor a gyorsan rögtönzött nóta, amelyre az idősek még emlékeznek. Elvitték a

két értelmiségit is: Ábrahám Izsák tanító urat, aki a leghatásosabb irredenta dalokat tanította nekünk: „Erdélyi folyók, erdélyi hegyek, elsírta a szél, mit üzentetek” – szinte ma is hallom. Ő sajnos nem élte túl, már akkor is nagyon öreg volt. Klein Ferenc orvosdoktor viszont visszatért, ő még sokáig praktizált a nagyközségben.

Nem tudjuk, hányan vándoroltak ki Izraelbe vagy az USA-ba. Nem ők lettek hűtlenek a hazához. Az egykori temetőjünkben néhány héber betűs sírkő őrzi emléküket, akár Mózes kőtáblái. Rajta: „Szeresd felebarátod és mindenek fölött: ne ölj!”

AZ ECSEDI CIGÁNYOK

Balázs Gusztáv munkája szerint⁹⁸ a cigányok Ecseden a XVIII. század végén jelentek meg a láp szélén. A török hódoltság idején jöttek a Balkán felől, ezért meglepő az aránylag kései feltűnésük az Ecsedi-láp szomszédságában. Valószínűleg vándorok voltak és voltak zenészek is köztük. Mindkét foglalkozásra szükség volt, még a nehéz időkben is. Rákóczi táborában főleg a zenészek játszottak fontos szerepet. Ezért sem fölösleges velük egy ilyen, személyes hangvétellű írásban foglalkozni.

Ecseden a nagyszámú ortodox és a néhány neológ zsidó család között a természetes kapcsolat megvolt, de a két részre oszlott cigányok között nem.

A keleti részen – az úgynevezett Berekoldalon – laktak az oláh cigányok, a lovárik, azaz lókereskedők. Kitűnő kupecsek voltak, adták-vették a grasztókat, azaz lovakat. Állítólag gir-

⁹⁸ Vö. Balázs Gusztáv: A nagyecsed-i oláh cigányok táncgyománya. Bp., 1995. Magyar Néprajzi Társaság – Magyar Művelődési Intézet. 144 p. (Cigány néprajzi tanulmányok 3.)

hes gebéket hamar fel tudtak hizlalni, a kehet különböző növényekkel (pl. beléndek) átmenetileg megszüntetni. Rédiát, vagyis adás-vételi papírt ha adtak is, az semmire nem volt garancia. A vételi árba ezt a kockázatot igyekeztek mindkét oldalról bekalkulálni, ezért viták csak ritkán adódtak. Az asszonyok, vagyis a romnyik jellegzetesen tarka, a giccsképekről jól ismert népviseletben jártak. Szerették a fényes ékszereket, egymást közt cigányul társalogtak, de abba már magyar szavak is vegyültek. Hogy is mondhatták volna azt ősi lovári nyelven, „vonat” és egyéb technikai újdonság. A módosabb gazdáktól harmados mezőgazdasági munkát, apámnál kubi-kolást vállaltak. A Berekoldalon voltak inkább a Kolompár, a Rézműves, a Lakatos nevűek, utalva régebbi foglalkozásaik-ra. A ragadványnevek itt sem hiányoztak, pl. Gica, Koca, Lecsó, Szócsi, Petrus, akik hirtelen eszembe jutnak. A legcsó-róbbakra is jellemző volt a bőséges gyermekáldás.

Az ecsedi romákat nem deportálták, de a környékbeliek-ről sem tudok. Sokat besoroztak katonának. Emlékszem azon esetre, amikor egyik asszonynak a férjével a vonat elindult, elkiáltotta magát „fogjátok ezt a karomon ülő gyermeket, had ájuljak el!” Ma is őrzök egy nevemre 1944. július 16-án kiállított hadi munkára szóló megbízatást. Akkor 14 éves voltam. „Beosztottjaim” írástudatlan idősebb cigányok voltak.

Esténként csodálatosan meséltek és elnyújtva énekeltek. Megtanultam valamit a nyelvükből, bepillantást nyertem szokásaikba, így orvosként nem volt gondom velük. Sőt később családorvosként az Esztergom-Kertvárosban élő cigányok többsége engem tisztelt meg bizalmával. Még ma is visszavárnak az idősebbek. Hallatlanul ragaszkodók tudnak lenni és én ezt nem a „politikai konjunktúra” idejéből tudom. Tőlem a kritikát is elfogadják. No, de most nem erről van szó!

A magyar cigányok 1945 előtt a Kertek-alján laktak. Mikor megindult a földosztás, az uradalmi major nyugati szélét kapták meg teleknek, megszabadulva a nagy zsúfoltságtól. A

kisecsedei részen, a Longi út bal oldalán lévő Lutheránus parcella (nem tudom, miért hívják így!), úgynevezett magyar cigányaival ilyen kapcsolatom nem alakult ki, pedig ők laktak közelebb a szülőházamhoz. Nem beszélik a nyelvet, sokkal szegényebbek voltak. Ők vetették a vályogot, közülük kerültek ki a muzsikusok és a vessző kas- és kosárfonók, illetve kasita kötők. Teknővájók nálunk nem voltak, pedig kellett a teknő. Az iparosítás erőltetése idején sokan elköltöztek Ózdra és környékére.

A Longi út baloldali része mind bárói birtok volt, belőle alakult ki a szabályos település. Még emlékszem a szűrős dróttal és a sűrű galagonyabokorral védett almáskertre. A major területére csak 1945 után léphettünk. Nagyecsed erre terpeszkedett, rengeteg új és szép lakással és középülettel, és mára az egyre fogyó lakossággal. Ezt már a cigányok viszonylag bővebb gyermekáldása sem képes kompenzálni. Valahogy oda jutottunk, ahová a szatmári békekötés után. Viszonylagos nyugalom van, de folyamatosan fogyunk. Bármilyen bizarr, de a cigányokkal együtt, és ez a nagyon lehangoló.

Mellesleg nem látom értelmét a „roma” szó erőltetésének. Az angoloknál jó a „Gipsy”, utalván egyiptomi eredetükre, ami persze nem helyes. Nálunk a „fáraó népe” valóban sértő. De a németeknél a „Tzigan” sem az, illetve legfeljebb néha reánk alkalmazták, nem hízelgő szándékkal. 'A vén cigány', 'A Nagyidai cigányok', vagy József főherceg cigány szótára sem sértő szándékkal készült. Hát akkor miért? Még jó, hogy a magyar irodalom eddig megúsza ezt a logikátlan túlbuzgalmat!

Egyébként nagyon érdekes a magyar–cigány és az angol–cigány nyelv összevetése, amely – a már említett – híres angol utazó-orvos, Richard Bright könyvében jelent meg.⁹⁹

⁹⁹ Richard Bright: Travels from Vienna through lower Hungary. Edinburgh, 1818. Archibald Constable & Co. XVIII, [4], 642 p., Appendix and index: 102 p.

Műve függelékként angol–cigány, spanyol–cigány és magyar–cigány szótárat is közread. Ebben az Isten: devla, az apa: dáde, a fej: séró – mindhárom ország roma nyelvjárásában.

AZ ECSEDI ÉRTELMISÉG

Az értelmiség zömét Ecseden is természetesen a pedagógusok adták, összesen négy iskolában. A Fő utcán díszelgett az emeletes nagyiskola, az Újtelepen és a Várban egy-egy háromosztályos épület, a negyedik a református egyházé, Bíró Lajos tanító úrral.

Én az újtelepiben kezdtem tanulmányaim 1937-ben, az áldott emlékű Sáringer Elza tanítónő tanított olvasni és a betűvetés fortélyaira. Tőle kaptam a máig féltve őrzött Berey-kötetet. A másodikat Lakos Géza tanító úrral kezdtem, akit 1938-ban behívtak katonának és nem is került többet vissza. Megérdemelné, hogy neve rákerüljön a hősi halottak emlékművére, mert biztosan az lett. Ugyan nem ecsedi születésű, de onnan vonult be. Őt a kedves Török Irén váltotta, emlékszik-e még rá valaki? Majd negyedikben, a nagyiskolában Bakos László osztályába kerültem, ő is a Don-kanyarban maradt. Utólag tudtam meg, hogy verseket is írt,¹⁰⁰ egyik kötete nekem is megvan a könyvtárban. Utána átmenetileg a „veterán” Korompai János bácsi következett. Neki még az első világháborús huszár egyenruháját is láttam, fiai: Sanyi és Laci mutatták meg, nem csekély büszkeséggel. Végül a szép hangú Tóth Erzsébetnél fejeztem be általános iskolai „pályafutásomat”.

Meglepő volt, hogy pl. a sokkal kisebb Szamosszeghez

¹⁰⁰ Bakos László néhány megjelent műve: Daloló szívvel. Versek. Miskolc, 1929. Ludvig Ny. 48 p.; Mécsvilágnál. Versek. Cegléd, 1935. Hortobágy. 78 p. (Új magyar írások 11.); Két kalap találkozik. Négy elbeszélés. Jánoshalma, [1936]. Felső-Bácska Ny. 44 p.

képest Nagyecsed milyen csekély arányban igyekezett taníttatni gyermekeit. Édesanyám szamoszegi, azért bátorkodom összehasonlítani a két helységet. Apámat is megszólták nőüléskor: hát nem talált a saját községében magához valót?!

A várbeliekkel a nagyiskolában ismerkedtünk össze, negyedik végeztével többen középiskolába mentek, mások kimaradtak, így elfértünk, párhuzamos osztályokban. Pap Ignác igazgató úrra emlékszem még. Kárpátalja visszacsatolása után oda látogatott, fényképeket készített és vetítette nekünk. Azt mesélte, az egyik pataknak olyan sebes a sodrása, hogy a karkagyűrűjét is elvitte. Mikor Erdei Guszti bácsinak mondtam, az öreg azt felelte: „egy francot, biztos odaadta egy ruszin kurvának”. Az olasz bölcsélet úgy tartja: „Si non e vero, bene trovato”, azaz: ha nem igaz is, de jól hangzik! Guszti bácsi mindenre talált szentenciát. A váriskolában Szita Margit nevelt szigorúan. Nem tudom, hányan lehettek, de a pontos szám úgyszem fontos. Kálvin ígét Bíró Gyula főtiszteletes úr dörögte felénk, a hittant a csendesebb hangú Jakab tiszteletes tanította. Bíró Lajos tanító úr a református iskolának a mindeneseként tanított, s a kántori teendőket is ellátta.

Egyedül a nazarénusoknak nem kellett tanult pap. Fegyvert nem fogtak, ezért tiltott szekta lett. Munkaszolgálatra kerültek, mint a zsidók, s velük – ha lehet – még vadabbul bántak az emberi mivoltukból kivetkőzött altisztek. A szekta Svájcból jutott el rövid idő alatt a főleg protestáns vidékekre – a lelkészek nem kis bosszúságára. Csak a reformátusok között tudtak híveket szerezni. Szentenciát róluk nem feladatom mondani, történetüket Eötvös Károly írta meg vaskos kötetében.¹⁰¹

Az ecsedi római katolikus eklézsia önállósága 1929-től számítható, előtte Nyírcsaholy fiókegyháza volt. Az első plé-

¹⁰¹ Eötvös Károly: A Nazarénusok. Bp., 1904. Révai Testvérek. 310 p. (Eötvös Károly munkái 9.)

bános Leitner Endre (nem „Leiter”), aki a bigott pápista pap megtestesítője volt. Kamasz leányoknak nagyon tetszett a „dicsértessék a Jézus Krisztus” köszönés, amire kezdetben válaszolt is. Amikor azonban megtudta, hogy a köszönő kálvinista, a „mindörökké Ámen” helyett a rideg „jó napot” volt a válasz. Ahol tudta, kimutatta, mennyire nem rokonszenvezik a kálvinistákkal.

Csodálatos ellentéte lett utóda: Kabdebó József. Vallástól függetlenül mindenki tisztelte és szerette, ahogy ő is mindenkit. Cserkészcsapatot szervezett, s tagjai természetesen protestánsok is lehettek. Felekezeti kérdés soha fel nem merült, ezt személyesen tanúsíthatom. 1945 után Szatmárra került, ahol tudtommal ma is emlékeznek rá. Az örmény ember okossága egyesült benne a szláv jószívűséggel, mert az anyja ruszin volt. A megszállók parancsnokainak többször is írt orosz nyelvű leveleket, kérve, hogy kíméljék a lakosokat. Eltávozása nagy vesztesége volt Nagyecsednek.

*

A népes település három orvost tartott el, s egy önálló fogorvost is, Mojsza Irén doktornő személyében. A hivatalos körorvost Komoróczy Lászlónak hívták. A cigánytelepen 1942-ben kiütéses tifuszbajrány tört ki, s mint a hős katona, az első rajvonalba tartózkodott, tetvetlenített, gyógyított, s végül maga is áldozat lett. Agglegényként a község volt a családja, sajnos korán hagyott árván bennünket. Nevét ma utca őrzi, teljesen megérdemelten. Hivatalában követte Kiss Béla; magánorvosként ténykedett a helyi születésű Fehér Dániel, a zömök emberek szolidaritásával; valamint deportálása előtt, majd visszatérése után Klein Ferenc doktor úr, az ecsediek szerint a „kis Klány”.

Gyermekként és fiataalként még emlékszem a mezítlábas világra, a „szöges” tarlókra, az akácosokra, a napi sérülésekre (kapa, kasza, sarló, nádvágó), a bekötözés hiányára, de gya-

korló orvosként alig találkoztam ellátandó esetekkel. Tavasztól őszig a gyermekek (puják) és a felnőttek egyaránt meztláb jártak. Nyárra a talpbőr úgy megvastagodott, akár a szattyán, az apróbb sérüléseket fel sem vették, ha vértett, szájjal kiszívták, akár a bennszülöttek a kígyómarást. Az ősi tapasztalat közös: a nyál jó a sebre. Ha nagyobb ér sérült, bekötözték, főleg zsebkendővel.

Már csecsemőkorban rostált a természetes kiválasztódás. Mosonyi László professzor megfigyelte, hogy a mostohább körülmények közt élő embereknek mindig magasabb a fehérvérszám, ami a jó védekező képességet jelenti. Szívósak is voltak. Katonadolog, mondták az idősebbek a gyermekeknek. Orvos legfeljebb csak a kötelező oltásnál látott bennünket, legényeket a sorozásnál. Nem sokra tartották azt a lányokat, aki „nem vált be”.

Nálunk is épült zöldkeresztes egészségház, a később felrobbantott vashíd belső lábánál. Akkor még nem volt OTI-rendelés, jutott idő bőven egy-egy betegre. Az egészségháztól el lehetett látni a gyógyszertárig, ahol Tatár Andorné, a drága Zsófia néni készítette a kevertporokat, akkor a patika még nem volt drogéria.

*

A községháza hivatalnokait, a főjegyzőt, az aljegyzőt, a segédjegyzőt nem ismertem, a hivataloktól mindig ösztönösen idegenkedtem. Az állomásfőnök egyetlen fia, Borbíró Sándor hősi halott lett. Nem tudom, neve olvasható-e az emléktáblán!

Külön értelmiségi színfolt volt Pátzai István uradalmi intéző. Felőle a cselédek széthordhatták volna az uradalmat, ahogy azt meg is tették 1945 után. Közel lakott hozzánk, szinte napi vendégünk volt. Idegesnek őt nem lehetett látni, a „lesz ahogy lesz” nyugalma sugárzott róla. Gazdája, a báró, ritkán tartózkodott az inkább kúriának kinéző kastélyban.

Kár lett volna műemléknek meghagyni. Csak a kötelező tenispálya idézett valamit az arisztokrata életformából, a zárt világ, amelyet az ecsediek inkább dzsentri-filmekből ismeretek, valamint a parádés kocsi pompája.

A bárót, Piret de Bihain Viktort egyszer láttam, a velem egyidős Gyurka fia felettem egy évvel járt a nagykárolyi piarista gimnáziumba, mint kadét. Ahogy tudom, a francia ideglégió önkénteseként a vietnámi háborúban tűnt el. A báró lánya, Antoinett tudtommal intézetben tanult. Keverednek az emlékek, a szálak összekuszálódnak. Elnézést az ecsedi értelmiség azon részétől, akiket akaratom ellenére kifelejtettem.

ÉRDEKES ARCOK, ELFELEJTETT ECSEDIEK

Ha további személyekről érzem szükségesnek megemlékezni, a tabló első kockájába Dudás Emi nénit, a bábaasszonyt helyezném. Ecsednek 1925–1940 között volt a legnagyobb természetes szaporodása, és a sok gyermeket ez a szikár, széles homlokú, magas bábaasszony segítette a világra. Orvosi jelenlétében is vezetett le szülést, úgy, ahogy az a nagy könyvben meg van írva. Megkérdeztem tőle: emlékszik-e még az én megérkezésemre. Határozott igennel felelt. Mondtam neki: jobb lett volna ha a nyakam körül meghurkolja a köldökzsinórt, sok bosszúságtól szabadultam volna meg. Értette a tréfát: akkor most nem dolgoznánk együtt – felelte. Nem tudok róla, hogy valaha is angyalcsinálás hírébe keveredett volna.

Érdekesek voltak a hírhordó nénikék, különösen a front után. Az Újtelepen a 2. utcában Király Terca néni és Pap Terca néni. Mindketten biztos forrásból tudták: az oroszoknak ki kell menni. Igazuk volt, csak hatvan évet tévedtek.

Pap Terca néni gyógyított is, láttam őt pohárral hólyagot húzni: kis darab krumplibá gyufát szúrt, a fájó részre helyezve

a gyufát meggyújtotta, ráhelyezett egy poharat, az oxigén gyorsan kiégett belőle, a pohár így rátapadt és valóban hólyagot húzott a bőrön. A kisebb fájdalom biztos elmúlt, átvette szerepét a hólyagé, mert az sem lehetett kellemes.

A láp növény- és állatvilágáról sokat írtak, a regényírók és az etnográfusok hálás témája, miként a népi gyógyászat is. Az idősebb ecsediek talán még emlékeznek Juhásznéra. Hiába voltak orvosok a nagyközségben, a gyógyfüves asszonynak megvolt a maga pacientúrája, különösen bőrbajokra a saját keverésű kenőcseivel.

A patikus Jenei Pali bácsi, a bűbájos örök bohém, azért mindenkin túltett. Volt nála „zöldmedve zsír”, „vadmacska háj” „luf...csepp”, „semmi víz”. Annak idején nevettem rajta, ahelyett, hogy felírtam volna az összetételüket – ha ugyan volt nekik.

Az ecsediek becsülték a munkát, de a nyers erőt egyeseken csodálták. A Don-kanyarban maradt Dobos Imre az egyik karján vízszintesen megtartott egy zsák búzát. Az volt a valaki, ha vékában állva vállra tudott venni egy kb. 80 kilós zsákot. Más volt az erő és más a verekedő bátorság. A bivalyerős Dobos Imrét kenyérre lehetett volna kenni, de a 60 kilónál alig több Putina Molnár Lajosnál mindig a csizmaszárban volt a kés, s onnan nagyon hamar előrántotta. A kis Rákóczi-Kovács pedig dühének kitörését általában a bálók végére időzítette. Ez valahogy hozzá is tartozott a rendezvényhez, különben miről beszéltek volna legalább egy hétig az emberek. A Szállásvég és az Újtelep legényeinek viszonya – finoman szólva – nem volt mindig barátságos. A Krasznában a közös fürdőzések is egymás dobolásával és szidásával végződtek, de másnapra már elfelejtették. Ha valakinek a leánytestvére „ellenséges területre” ment férjhez, azt befogadták.

Külön kell még szólni a Simon cigányról, aki úgy tudott mesélni a fogságban töltött idejéről, hogy már mindenki kí-

vülről tudta. Elhitette, hogy elvette a perzsa konzul lányát és így mindent el tudott intézni. Tény, hogy orosz fogságban volt és oroszul elég jól megtanult. Nála a mese és a valóság keveredett, de lenyűgözően tudta előadni. Főleg a patika előtt mesélt, hallgatósága rövid idő alatt röpgyűléssé bővült. Az ecsediek kedvelték a Fekete Gyula-féle szélhámosokat, sikerüket a nagyotmondás garantálta.

Az Újtelepnek külön színfoltja volt Dunye-Mészáros Bálint. Róla mindenki tudott egy-két komikus történetet. Haláláig gyűjtötte a régi százásokat, mert „az egyszer még jó lesz”. A meghizlalt disznóit egy fillérrel sem adta olcsóbban, inkább engedte azokat lefogyni és a következő évben újra megpróbálta eladni. Az Újtelep 2. utcáján szokás volt a pastilus, azaz pasquillus, vagyis tréfás rigmusokat írni egymás szórakoztatására.

Végül a már kiveszett tájszólás, a ragadványnevek, a sajátos humorok. Lassan mindennek eltűnik a helyi sajátossága, a globalizáció kultúrájának részesei lettünk. Igyekezzünk legalább valamit írásban rögzíteni belőlük! Valamikor jókat somolyogtam, ha nagyanyám az időjárás változását a térdeiben érezte. Ma már én is érzem – főleg lélekben. Hogy mindezeket Rákóczi ürügyén teszem szóvá? Igen, mert a Nagy Fejedelemmel együtt a kis emberekről sem szabad elfelejtkeznünk. Ha a múlt összeköt bennünket, a jelen se válasszon szét. Eleget sújtott már bennünket a kuruc-labanc ellentét.

„Megbühöndte már e nép / A multat s jövőndöt!”¹⁰²

¹⁰² Az első nyomtatott változat betűhíven (– a szerk. megj.)

EGY ÖREGÚR A SZOMSZÉDBAN: KÁROLYI GYULA GRÓF

A „spionnak” tartott Károlyi Sándor ükunokáját, Károlyi Gyula grófort szerencsém volt személyesen ismerni. Szinte „testközelből”, mert a makkosi szőlőnkhez közel, az akár tágasabb vadászháznak beillő kastélyban lakott. A biztonság okáért még akkor is megtartotta, midőn ősi fészket, Nagykárolyt 1940 ősztén visszacsatolták. Tartózkodási helyét gyakran cserélgette a 70. évéhez közeledő, rövid szakállas arisztokrata.

Amikor édesapámmal kettesben a szőlőbe gyalogoltunk, ők már a reggeli lovaglásból jöttek hármásban – a gróf, leánya, a comtesse¹⁰³ és egy lovasz – kisebb kutyafalka kíséretében. Apám a kalapját levéve és meghajolva köszöntötte a méltóságos urat (úgy emlékszem, ez volt a megszólítás), aki készségesen állott szóba az egyszerű emberekkel. Nem a népszerűség kedvéért, de a köz hangulata, véleménye érdekelte. Jóval később tudtam meg, hogy születésem idején volt rövid ideig miniszterelnök. Híresen takarékos ember lévén, a képviselők akkor csak villamosra kaptak szabadjegyet, azon jártak az Országházba. Étkezésre ingyen menüt, ez aligha terhelte meg a költségvetést. A gazdasági világváltság után személyes példát mutatott a nadrágszija meghúzásához. Állítólag a villamoson testőr sem kísérte, nem volt kitől tartania. Az első adandó alkalommal meg is buktatták.

Egy évtizeddel később néha találkoztunk. Persze nem az én, hanem az apám kedvéért állította meg a szürkét. Szűkszávú politikai tájékoztatást tartott. Hitlert és Sztálint parvenü gengsztereknek titulálta. A gróf nem titkolta angolszász rokonszenvét, de tisztában volt a geopolitikai realitásunkkal. Az angolok messze vannak, a németek és az oroszok pedig kö-

¹⁰³ a grófkisasszony

zel, tehát a helyzet (nemcsak az övé) reménytelen. Tudtommal nem állították népbíróság elé, pedig 1919-ben ő alakította meg az ellenforradalmi kormányt. „A Károlyiak mindig megússzák” – hangzott a szentencia. A koalíciós időkben az angolszász rokonszenvet még nem büntették, Károlyi pedig 1947-ben elhunyt. Valóban szerencséje volt, a szovjet titkoszolgálat nem ítélte olyan veszélyesnek, mint zseniális erdélyi társát, Bethlen Istvánt, akit elhurcoltak és valószínűleg nem „ágyban párnák közt” halt meg.

Károlyit mindennel ellátták a „kizsákmányolt” cselédei. Birtokán a szociográfia fordított eredménnyel az uradalom javára szolgált volna.

RÁKÓCZI-EMLÉKEIM, OLVASMÁNYAIM

A kötet szerzője 2005. október 7-én a Rodostóból visszaérkezett Lovas Társaság vezetőjének a mentésében

Végül hadd térjek vissza a Rákócziakhoz. Az elemi iskolában és a négy alsó gimnáziumban – bármilyen furcsán hangzik – nem olvastam regényeket, kötelező olvasmányaik csak a felsősöknek voltak. Persze családi könyvtárral sem dicsekedhettünk.

A Vezérlő Fejedelemhez kapcsolódó első olvasmányélményem rendkívül szokatlan, életveszélyes és ezért emlékezetes körülmények között ért. Történetesen 1944 őszén a front közeledtével az utcánkban lévő csendőrlaktánnya irattárát kellett nyugatabbra szállítani, természetesen lovas szekérrel. Mindhá-

rom bátyám a fronton, apám valamelyik borbarátjánál „illegálisban” leledzett, így fogathajtó nélkül szénáztak lovaink az istállóban. Ekkor megjelent udvarunkban Marty szakaszvezető és határozott hangon közölte, hogy igényt tartanak ingyen fuvarunkra. Csak Mátészalkáig, amely jó másfél órányira van, ott

a ládák átrakásra kerülnek és a szekér visszafordulhat. Aggódo édesanyám közölte, hogy nincs férfi a háznál, így nem tud mit tenni. Majd szerzek kocsist, hangzott az ellentmondást nem tűrő válasz. Ekkor „léptem színre”, hogy itt vagyok én. Három óra alatt megjárom, a lovakat idegen kézre nem engedem, fellettem öntudattal. Édesanyám nagy nehezen beleegyezett. Csakhogy Mátészalkára érve már lövések hangzottak mögöttünk, átrakodásról szó sem lehetett. Irány Nyírmeggyes, ott majd megszünk és másnap talán...

Mondani sem kell, hogy „lesz ahogy lesz” alapon folytattuk utunkat Nagykovácsos felé. Nagyon kalandosnak tűnt, Nagykovácsosban egyszer már jártam latin különbözetit tenni. Feltűnt, mennyivel jobb az út, mint felénk. Csakhogy akkorra már zsúfolásig megtelt visszavonuló katonákkal az országút, mint utólag megtudtam, ők a Dél-Erdélyből menekülő, sebtében felállított 3. magyar hadsereg visszavonulói voltak. Az úton két sorban vonultak, a szembejövő forgalom lehetetlenné vált, a trének között egy-egy kisméretű páncéltörő ágyú, elcsigázott gyalogosok, menekülő civilek. Ilyen pokoli kavalkádban még nem volt részem, hasonlót csak a híradókban láttam. Október volt, korán kezdett alkonyodni, a szakaszvezető felvetette, hogy jó lenne talán itt, Kállósemjénben éjszakázunk. A lovak éhséget jelző horpaszát látva a hajtószárral azonnal kifordítottam a fejüket, s a következő szekér – mint manapság a gépkocsiforgalomban – az úton pillanatok alatt elfoglalta helyünket. A lépés életmentő szerencsének bizonyult. Az első udvarba beállva alig vettem le az istrángot az egyik hámfáról, irtózatosságot következett. Az alkonyban lehetett a torkolattűzet látni, csak azt nem tudtuk, hogy kik és honnan lőnek. Rövidesen erre is fény derült.

A szovjet csapatok a már jól bevált bekerítő hadmozdulatokat alkalmazva Nyíregyháza, illetve a közelebbi Nagykovácsos felől szembe támadva T-34-es tankokkal lőtték, majd valóságosan legázolták a visszavonuló vegyes oszlopot. A fal mellé la-

pulva láttuk az acél szörnyek pusztítását. Ha nincs a szakaszvezető ötlete, hogy álljunk meg, mi is arra a sorsra jutottunk volna. (Érdekes véletlen, hogy kb. 25 évvel később Esztergomban az akkori főnököm, Kápolnai Dezső bátyám egyszer elkezdte ezt a rémes históriát mesélni. Nagyon meglepődött, amikor bekapcsolódva folytattam. „Hát ezt te honnan tudod?” – kérdezte. „Mert én is ott voltam” – válaszoltam.)

Az éjszakára szó szerint halálos csend borult. Reggel mérészkedtünk ki, a látvány apokaliptikus és leírhatatlan képet mutatott. Goya vagy Mednyánszky ecsetjére méltót. Akkor láttam először lánctalpak alatt szétlapult embermaradványokat. Másodszor 1956 novemberében az Üllői úton. Harmadszorra a sors bizonyára megkímél tőle. Másnap megérkeztek a kozák megszálló csapatok. Lóháton és karddal, mint az első világháborúban. Még dobtáras géppisztolyt sem láttam náluk. A magyar hadvezetést jellemezte a teljes tájékozatlanság: ekkora vérfürdőt el lehetett volna kerülni, ha a hazai hadszíntéren létezik valamilyen felderítés. Lovainkat persze azonnal elvették, a ládákat szétverték, mert fegyvereket sejtettek azokban. Bennünket nem bántottak, Marty szakaszvezető már az éjjel a kemencében elégette az uniformisát.

A szegényes udvarban sokáig nem maradhattunk, irány hát a Kállay-kastély körülkerített tágas területe. A kastélyt már feldúlták, gyaníthatóan nem csak a megszállók. Ott akadt a kezembe véletlenül egy zöld kötésű könyv, szerzője Fábián Gyula (a nevét addig soha nem hallottam), a könyv címe: *'Hej Rákóczi, Bercsényi, Bezerédj!'*.¹⁰⁴ Természetesen a Rákóczi nevével ékesített felkelésről szólt, romantikusan és izgalmasan. Annyira belemerültem, hogy teljesen megfeledkeztem a világban zajló borzalmakról. Tehát Fábián Gyula könyvét kiolvastam, megjegyeztem; évtizedekig az antikváriumokban

¹⁰⁴ Fábián Gyula: *Hej Rákóczi, Bercsényi, Bezerédj!* Bp., [1935]. Magyar Könyvbarátok. 316 p. (Könyvbarátok kis könyvei IV/3.) (Reprint: Bp., 2003)

hiába kerestem, nem bukkantam nyomára. Majd a furcsa ket-
tősség szemléltetésére egyazon árverési cég két rendezvényén
igen, mindkettőt „árban” meg is vásároltam, nyilván a bizarr
emlékek miatt.

Egy hét eltelte után a németek heves ágyúzás közepette
visszaszorították a szovjeteket, mi pedig az éj leple alatt el-
hagytuk Kállósejnént. Majd amikor évtizedek múltán a *'Há-
ború és béke'* csodálatos kortörténetét olvastam, ismertem ma-
gamban Pierre Bezuhov kései szerény rokonára, aki ijedten
járva a harcmezőt, nem érti, mi történik körülötte! Aztán egy
kis leromlott tatár ló hátán eljutottam Tokajig, ahol nagy vé-
delmi vonalat készültek kiépíteni. Itt találkoztam két Buda-
pestről jövő ecsedivel, akik a fronton át haza tartottak. Kér-
dezték, nincs-e kedvem velük tartani. Kedvem nem volt, csak
kényszerérzetem. Ugyan hová is mehetnék tovább 14 évesen?
Hozzájuk csapódtam hát, vissza Ecsed felé, de véletlenül ép-
pen Kállósejnében veszítettük el egymást. Az oroszok nem
háborgattak, holott akkor már láttam nálam egy-két évvel idő-
sebb kiskatonákat, a vállukon a híres „davaj gitárral”. Hazafelé
gyalogolva abban az irányban szekérforgalom nem volt, mind-
össze egy román fogat vett fel Nyírcsaholy és Fábiánháza kö-
zött. Pár szavas román nyelvismeretemet kamatoztatva meg-
lepően barátságosak voltak hozzám. Végül a kiserdőn át hazake-
veredve, drága Édesanyámat alig tudtam megvigasztalni.

*

Majd két éves szünet után Rákóczi szelleme újból jelent-
kezett. Az utcánkban lakó vasúti pályamester nyugatra távoz-
va szép könyvtárat hagyott hátra: Jókai, Gárdonyi és Herczeg
Ferenc összes műveit. Ezt használtuk ki közösen, egész kis ol-
vasókör alakult, főleg lányokból és kevésbé fiúkból. Termé-
szetesen nem maradhattam ki, éppen én, a félbeszakított kö-
zépiskolámmal. A legszebben Sarkadi Emília olvasott, a pet-
róleumlámpa-belet magasra csavarva adta elő nekünk szépen
tagolva, szinte eljátszva előbb az *'Egri csillagok'* hősi históriá-

ját, majd következett Jókaitól a *'Szeretve mind a vérpadig'*. Csodálatosan élvezték. R. Várkonyi Ágnes szerint ez Thaly Kálmán romantikus kuruc-szemléletének szépirodalmi megjelenése.¹⁰⁵ Ez biztosan igaz, bár a nagy mesemondónak az alakok megszépítéséhez aligha kellett „külső segítség”. „Rákóczinak dicső kora” tehát nem csak a nevezetes nótában létezett Nagyecsedben. Legalábbis az újtelepi fiatalok egy részének tudatában. Drága kortársaim, emlékeztek-e még rá?

*

1946 őszén lettem esztergomi diák. Elbűvölt a csodás vár épsége, amelyet a kurucok csak rövid időre tudtak a Fejedelem irányításával bevenni. Rövid ideig voltam itt népi kollégista, Vak Bottyán nevével büszkélkedve. Aztán irodalmi élményem Csonkás tanár úr sajátos meghatározása, hatvan év távlatából is pontosan emlékszem rá: „Mikes lelke az isteni akarat kősziklájára épült kis barokk kápolna, amelyben az oltár a fejedelem képe”. Ugyancsak tőle tanultam, hogy Balassi költészete, Zrínyi eposza és Mikes levelei jelzik a régi magyar irodalom csúcsait. Mindezek már többek voltak a Fábíánnyújtotta romantikus Rákóczi-kultusznál. Lévy József híres *'Mikes'* című verse, az „Egyedül hallgatom tenger mormolását...”, csak aláfestés volt.

*

Újabb intermezzo Németh László *'Szekfű Gyula'* című könyve,¹⁰⁶ amit korábban olvastam, mint magának Szegfűnek a munkáját. Úgy adtam hát igazat Németh Lászlónak, hogy Szekfű könyvét még olvastam. Utólag felütve a nemzedékemre oly nagy hatású író könyvének lapjait, ez olvasható benne

¹⁰⁵ R. Várkonyi Ágnes: Thaly Kálmán és történetírása. Bp., 1961. Akadémiai. p. 183. (Tudománytörténeti tanulmányok 1.)

¹⁰⁶ Németh László: Szekfű Gyula. Bp., [1940]. Bolyai Akadémia. 143 p. (Bolyai könyvek)

Thaly Kálmánról: „Bizony ideje volna, hogy ezt a derék tudóst, aki egymaga több kutató munkát és értékebb anyagot tárt föl... a ráhányt piszokból kihámozzuk”.¹⁰⁷ R. Várkonyi Ágnes ezt a munkát nagy felkészültséggel, beleérzéssel és szépirodalmi stílusban elvégezte.¹⁰⁸ Igaza van Németh Lászlónak abban, hogy „a fejedelem egy demokrata mozgalomnak az arisztokrata vezére” volt. Lehet-e találébb dicséretet mondani Rákóczi-iról? A viharos Szekfű-vita után következett Szabó Dezső, az *'Ede megevé ebédem'* című igen szellemes, de annál igazságtalanabb pamfletjével.¹⁰⁹

*

A későbbi, osztályharcos szemléletbe szürkülő Fejedelem arca újra Ady Endre költészetének hatására kezdett foszforoszkálni. Elég későn, mert nagykárolyi diákkoromban még a nevét sem hallottam, pláne azt, hogy jó négy évtizeddel ezelőtt szintén e város piarista diákja volt. Mindezeket már Esztergomban tudtam meg, a legnagyobb bánatomra. Néhány versének már a címe is szíven ütött: így 'A Kraszna völgyén', a 'Vízión a lápon', a folyton visszatérő „ér”, mind a szülőföldemet idézte, ahogy addig senki. És a rendhagyó kuruc-versek – a 'Két kuruc beszélget', 'A kuruc halála', az 'Esze Tamás komája', majd 'A Rákóczi vén harangja' – ennek a kornak az új oldalát mutatták meg. Pedig a politikai cikkeiről még semmit nem tudtam. Egy újabb vesztes háború után a „nekünk pajtás úgylis mindegy” nyomasztó hangulatát idézte. Hiányzott belőlük az egyébként hiteles „szép selymes lóding”, meg a „dali pár pisztoly”, mégis ez tűnt az igazinak.

Újabb személyes élményem, amikor 1958 őszén rövid

¹⁰⁷ Uo. p. 11.

¹⁰⁸ R. Várkonyi Ágnes: Thaly Kálmán és történetírása. Bp., 1961. Akadémiai. 502 p. (Tudománytörténeti tanulmányok 1.)

¹⁰⁹ Szabó Dezső: Ede megevé ebédem! Mai jegyzetek. Bp., 1937. Ludas M. 144 p. (Szabó Dezső újabb művei 31–32.)

ideig fiatal orvosként Fábiánházán helyettesítettem, s találkoztam egy 94 éves nénivel, akinek a férje Áron Sándor megyei tiszti főorvos volt. A kedves nénit „az Isten itt felejtette” – ahogy ő mondta –, de a memóriája kitűnően működött. Elmondta, hogy nagyon jó barátságban voltak Jászi Oszkár édesapjával, Jakubovits Ferenc doktossal. A doktor volt az iskola önkéntes orvosa, sokat foglalkozott a népbetegségnek számító torokbajokkal (tüszős mandulagyulladás, diftéria), könyvet is írt róluk. Jakubovits-Jásziéknál gyakori vendégek voltak, és a néni még emlékezett Oszkárnak egy Ady Endre nevű, és feltűnő kinézetű diák-barátjára.

Évtizedek múlva olvastam Kovalovszky Miklóstól, hogy a nagykarolyi diák, Ady Endre téli kirándulást tett az Ecsedi-lápon és beszakadt alatta jég. Súlyos mandulagyulladást kapott és feltehetően Jászi Oszkár apja kezelte. Ááronné emlékezetének és Kovalovszky kutatásának egybeesése nem lehet véletlen. Az biztos, hogy az ecsediek lelkivilágát és kurucos magatartását senki nem ismerte jobban, mint a „Pocsolyás Értől elszakadt legény”, a költő Ady Endre. De még ez sem csábított a bölcsészetre, pedig minden tanárom oda szánt.

*

A század egyik legsötétebb évében, 1950-ben érettségiztem Mátészalkán, és az oly gyakori szerencsém most sem hagyott cserben. A debreceni orvoskarra irányítottak, ahol a medicina mellett átjárhattam a bölcsészetre is, csak vizsgáznunk nem engedtek. Filozopter pótcselekvésként kötöttem ki az orvostörténelem mellett. Szívesen választottam volna témakörnek a kuruc kor egészségügyét, de arról lekéstem. Olyan szakavatott művelője volt már, mint Takáts László orvos ezredes, levéltáros fivérének a segítségével. Kandidátusi értekezésének védésére elmentem, az opponens, Várkonyi Ágnes minden szempontból kiválónak minősítette munkáját.

Arra viszont rájöttem, ha gyakorló orvosi munkám mellett

valamire akarok jutni, feltétlenül nagy kézikönyvtárra van szükségem, hiszen amikor időt tudok szakítani egy kis kutatásra, a könyvtárak és levéltárak zárva vannak. A hatvanas években – a nagy panelprogram idején – ez ment is, a kínálat messze meghaladta a keresletet. Így aztán össze is jött egy egész szép kis Rákóczi-könyvtár – a chicagói Szathmáry Lajos tanácsát megfogadva – lehetőleg másodpéldányokkal. Ez utóbbiak kerültek végül a nagyecsedii II. Rákóczi Ferenc Könyvtár gyűjteményébe.

Ekkor már nemcsak a *'A száműzött Rákóczi'*,¹¹⁰ hanem a *'Mit vétettem én?'*¹¹¹ is a birtokomba került. Ebben már olvastam Léo Mouton párizsi főkönyvtárosnak a *'L'Hôtel de Transylvanie'* című művéről is,¹¹² amely Szekfű botránykeltő könyvének névmutatójából még kimaradt. A szerencsés véletlen úgy hozta, hogy az összesen csak 500 példányban megjelent ritkaság 72-es jelzésű darabja hozzám került. Az újabb Rákóczi-irodalomban Dénes Iván Zoltán monográfiája is hangsúlyozza ennek a munkának a forrásértékű jelentőségét.¹¹³

A kötetről a kiváló művelődés- és orvostörténész Bernard Le Calloc'h is megemlékezett a *'Rákóczi és a franciák'* címmel 2008-ban Vácott megjelent munkájának „Brenner apát és a 'Hôtel de Transylvanie' 1714–1716” c. fejezetében. A nagy botrányt okozó könyv francia eredetijének Rákóczira vonatkozó fejezetét, amelyre annyit hivatkoznak, tudunkkal most közöljük először magyar fordításban.

¹¹⁰ Szekfű Gyula: *A száműzött Rákóczi*. Bp., 1913. M. Tudományos Akadémia. 418 p.

¹¹¹ Szekfű Gyula: *Mit vétettem én? Ki gyalázta Rákóczit?* Bp., [1915]. Dick. 143 p.

¹¹² Lásd ezt a részt: Léo Mouton: *L'Hôtel de Transylvanie*. D'après des documents inédits. Ouvrage orné de 4 Planches hors-texte. Paris, 1907. H. Daragon, Librairie-Éditeur. pp. 13–23. (Bibliothèque du Vieux Paris)

¹¹³ Vö. Dénes Iván Zoltán: *A realitás illúziója. A historikus Szekfű Gyula pályafordulása*. Bp., 1976. Akadémiai. 190 p.

LÉO MOUTON HÔTEL DE TRANSYLVANIE

Erre a korszakra nyúlik vissza a palota által 1737-ig vagy 1738-ig viselt Transylvanie elnevezés eredete. E név, melyet a *Manon Lescaut* c. regény tett közismertté, meglehetősen kevés forrásban kerül említésre és egyik sem szól az elnevezés okáról. Szerencsére a külügyminisztérium archívumának Magyar-Erdély gyűjteményében olyan dokumentumokra leltünk, melyek fényt derítenek az igazságra.

A XVIII. század elején XIV. Lajos francia uralkodó részt vett a balsorsú spanyol örökösödési háborúban és a magyarok és az erdélyiek szabadságharcának támogatásával kapva kapott az alkalmon, hogy kiterjessze az osztrákok elleni hadszínteret. E szabadságharc élén Erdély fejedelme, II. Rákóczi Ferenc állt, aki e ranghoz megválasztását követően jutott. Rákóczi hosszú időn keresztül a XIV. Lajos delegálta francia tisztektől körülvéve és a francia király által nyújtott jelentős anyagi támogatás mellett vezette a császári sereg elleni hadjáratát. Minden áldozat és segítségnyújtás ellenére azonban a császáriak végül teljesen felőrlték Rákóczi seregét, akinek így 1713 elején Párizsba kellett menekülnie, ahol nagy tisztelettel fogadták és évi 100.000 aranyfrank kegydíjban részesítették.

Érkezésekor a vitézség és a balsors kettős dicsfénye övezte, kíséretét pedig rosszhírű és pénztelen nemesemberek alkották, kiknek megélhetőségéről neki kellett gondoskodnia.

Erdély fejedelme a kíséretét a Hôtel de Pérouban szállásolta el, ő maga pedig a luxemburgi herceg által a rendelkezésére bocsátott palotában rendezkedett be.

Henri Masson kutatásainak eredményeként tudjuk, hogy a XVIII. század közepén a Jacob utcában állt egy Pérou nevű palota. Mivel abban az időben még nem léteztek házsámok, a ház pontos helyét nem ismerjük.

A Rákóczi kíséretéhez tartozó nemesek olyan rossz anyagi körülmények között éltek, hogy a Hôtel de Pérout hamarosan játékbarlanggá alakították, amelyből akkor már számos másik létezett. Erről tanúskodik Bizoton rendőrfelügyelő 1713. április 18-án íródott levele, melyben arról számol be, hogy az Erdély fejedelmének kíséretéhez tartozó Péan úr azt a parancsot kapta, hogy szüntesse be a Pérou palotában folytatott „lansquenet” elnevezésű szerencsejátékot, valamint arról is, hogy a játékokat arra való hivatkozással kezdték újra, hogy azt de Pontchartrain úr engedélyezte. Bizoton megjegyzi, hogy levelet írt de Pontchartrainnek, kérve ezen engedély egyértelmű megerősítését. A meghökkent rendőrfőnök utasításokra várt.

Péan azonban szélhámós volt, amit de Pontchartrain úr két nappal később, 1713. április 20-án Brenner abbénak, Rákóczi fejedelem jobbkezének címzett levele is megerősít.

„Tisztelt Uram, a király valóban elrendelte a d’Argenson úr által Péan és d’Abzak urak ellen hozott ítélet végrehajtásának felfüggesztését, mivel Őfelsége tudomására jutott, hogy bár a két említett úr francia, azok Erdély fejedelméhez tartoznak és hogy a szerencsejátékok színhelyéül szolgáló palotát e fejedelem tartja fenn. Őfelsége meggyőződéssel hiszi, hogy amint a fejedelem tudomására jut a Fáraó illetve Bassette nevű tiltott szerencsejátékokkal, általában minden nyilvános játékkal, valamint a Párizsban „académie”-nek nevezett játékokkal szemben hozott rendeletek betartatásának szigora, valamint Őfelsége nemtetszése a Pérou palotában tartott játékok folytatását illetően, a fejedelem nemhogy engedélyezni fogja, hanem maga lesz az első, aki megtiltja és véglegesen beszünteti a kaszinó további működését.”¹¹⁴

¹¹⁴ A Párizsban székelő Külügyminisztérium archívumának Magyar–Erdély gyűjteménye, 1713. t. XVII. fol. 49.

A Pontchartrain által említett szigor nem volt túlzó, hiszen a rendőrség az egyre jobban elburjánzó játékkaszinók bezáratásán fáradozott. A rossz példa viszont felülről, egyenesen a királyi udvarból származott, ahol a király a számára a kora miatt már nem élvezhető galantéria nyújtotta izgalmakat a játékszenvedéllyel helyettesítette. 1697-től kezdődően a játékkaszinókat be kívánták tiltani, Pontchartrain még La Reynie rendőrfőhadnagynak is írt, kérve egy listát a játékbarlangokról. Mivel azonban túl sok nemes és túl sok nagy protekcióval rendelkező közember űzte ezt a jövedelmező tevékenységet, a megtorlás nem vezethetett komoly eredményre. Brenner április 23-án egyszerűen azt válaszolta, hogy a fejedelem valóban engedélyezte a pénztelenségtől szenvedő embereinek a szerencsejátékot, ezzel téve lehetővé megélhetésüket. A felháborodott Pontchartrain írt a miniszteri és államtitkári funkciót betöltő de Torcynak, kérve az ügy előterjesztését a királynál, aki aztán kiadja neki a d'Argensonnak átadandó parancsot. A néhány napig még tartó levelezés láthatóan mégsem vezetett a Hôtel de Pérouban, Erdély fejedelmének neve alatt folytatott szerencsejáték beszüntetéséhez.

Bár Brenner abbának több levél nem lett címezve, ő továbbra is küldte egyre gyakoribb és sürgetőbb leveleit, melyekben a fejedelemnek, annak kíséretének és önmagának járadékot kért, hiszen neki, francia állampolgárként, jövedelmi források és az egyetlen kiutat biztosító szerzetesi hivatástudat híján, ahhoz joga van.

Erdély fejedelmének 1714 áprilisában el kell hagynia addigi lakhelyét, ám a költözés előtt nincs miből kiegyenlítenie a bérleti díjat. Az ügy megoldása érdekében a fejedelem Orléans hercegéhez fordul kérve a kincstár terhére kiállított utalványa kifizetését. Valószínűleg ekkor történt, hogy Rákóczi kibérelte a Malaquais rakparti házat.

A következő forrás igazolja, hogy Rákóczi, illetve inkább

annak kísérete ebben a házban élt 1716-ig, hiszen ő maga írja le visszaemlékezéseiben, hogy először Passyban, nem sokkal később pedig Clagnyban, annak az udvarhoz való közelsége miatt telepedett le, ahol tartózkodása elején még osztozott az udvar nyújtotta örömeiben. Mély vallásossága azonban visszavonultabb életvitelre készítette. Egy véletlennek köszönhetően a kamalduliak grosbois-i, Boissy-Saint-Léger melletti kolostorához vitte az útja és az akkora hatással volt rá, hogy az 1714-től egyre gyakrabban tett látogatásait követően végül kibérelt egy kolostorhoz közeli házat, ahol azután ideje nagyobb részét töltötte és részt is vett a kolostor életében.

A fentiekben említett forrást egészében idézzük, mivel az teljes mértékben kifejező és pontos meghatározását adja a Transylvanie szó származásának. Az írás nyilvánvalóan az erdélyi fejedelem egykori teljhatalmú miniszterének, akkori titkárának és intézőjének, Brenner abbénak tulajdonítható:

„Erdély fejedelme nevében; kelt 1716. március 27-én.

A Fejedelem Kegyelmes Uramat alázattal kéri, hogy ne csak a késedelmes kifizetésekől adódó szomorú anyagi helyzetét vegye figyelembe, hanem a közös célért szolgálatot tevő emberek a Hôtel de Transylvanie-ból történő azonnali elköltötésének szükségességét is. A döntés háttérében egyrészt a törvény betartása állt, másrészt pedig az, hogy az említett házban folytatott játékok túl nagy terhet kezdtek jelenteni számára. Mivel azonban egy ilyen változás nem hajtható végre készpénz nélkül, illetve azt a számos hitelező is rendkívül megnehezíti, tisztelettel kéri a Kegyelmes Urat, hogy rendelje el a teljes összeg államkincstárból történő azonnali kifizetését. Mivel a Kegyelmes Úr kedvező választ adott a nemrégiben Brenner de Wanguen abbé érdekében küldött kérvénye tekintetében, akiben mindig a menedékjog és letelepedési lehetőség reményét éltette, most ismét kérelemmel fordul az említett abbé érdekében és tisztelettel kéri Őkegyel-

*mét, hogy emlékezzen rá a későbbi járadékok kedvezményezettjeinek meghatározásakor.*¹¹⁵

Ez az 1716. március 27-én tett feljegyzés teljes mértékben megfelel a tulajdoni lapban leírtaknak, melyben az áll, hogy Saint-Rémi napján, vagyis 1716. október 1-jén de Boistissandeau úr 9 évre bérbe adta a Malaquais rakparton található Hôtel de Transylvanie nevű házát Geoffroy Sinet úrnak, az orléans-i herceg őkegyelmessége tisztviselőjének és nejének, Marie-Magdelaine Michault-nak 4.000 aranyfrank bérleti díj fejében. A szerződést 1715. december 10-én írták alá.

Úgy látszik, hogy az erdélyi fejedelmet zaklató számos hitelező között kellett, hogy legyen de Boistissandeau úr is, akit nyilván nem zavart, hogy egy kispénzű bérlőtől megszabaduljon.

Őkegyelme az orléans-i hercegnek¹¹⁶ a hajdani házában dolgozó tisztviselőket számon tartó lajstrom szerint Geoffroy Sinet a herceg napi 22 solt kereső, kosztért, kvártélyért, cipőért és fehérneműért dolgozó libériás inasa volt. Hogyan lehetséges, hogy egy inas a bérlők sorában tanácsosokat, egy herceget, Franciaország egyik marsallját és egy trónkövetelőt követett? Ez igencsak valószínűtlennek tűnik, ezért azonnal felmerül annak lehetősége, hogy fiktív bérletről van szó és hogy egy nagy nemes úr vette kölcsön Geoffroy Sinet nevét azért, hogy a jövedelmező vállalkozást az ismert és már bevezetett játékbarlangban, a Hôtel de Transylvanie-ban folytathassa. Egyébiránt elképzelhető, hogy egy rövid ideig Sinet-ék vezették a kaszinót, melyet hamarosan valószínűleg garniszál-lóvá alakítottak át.

Prévost abbé regényében, a Manon Lescaut-ban leírt ese-

¹¹⁵ A Párizsban székelő Külügyminisztérium archívumának Magyar–Erdély gyűjteménye, 1713. fol. 192.

¹¹⁶ Nemzeti Könyvtár, Párizs, Lf^o

mények is ebben az időszakban játszódnak. Érdeemes megjegyezni, hogy Des Grieux története csupán önéletrajzi műnek indult, melyet a szerző, a sikert látva, néhány módosítással regénnyé alakított.

„Legnagyobb tetteim színterének, írja Prévost abbé, főként a Hôtel de Transylvanie volt tekinthető, melynek egyik termében volt egy Fáraó-asztal, a galérián pedig számos kártya- és kockajátékot lehetett játszani. Ezen „académie” egy bizonyos R ... fejedelemnek jövedelmezett, aki akkoriban Clagnyban lakott és akinek tisztjeinek nagy része társaságunkhoz tartozott.”¹¹⁷

A Hôtel de Transylvanie elhelyezkedését ismerjük, R... fejedelem pedig Rákóczit jelenti, aki abban az időben valóban Clagnyban lakott. A Prévost abbé által leírt Hôtel de Transylvanie, nem a fantázia szüleménye, mint ahogy eddig hittük, és a Massenet operája által olyannyira népszerűsített híres jelenet valóban itt játszódtott. A fájó szívű és kétségbeesett Des Grieux lovag e játékbarlangban próbált csalással pénzhez jutni, hogy Manon nevű szerelme igényeinek megfeleljen.

Rákóczinak nem volt tovább maradása Franciaországban. 1717. augusztus 16-án a grosbois-i kamalduli kolostort elhagyva kalandos életének folytatására indult, melynek célja mindig is egy álom megvalósítása volt, hazájának felszabadítása. Újabb csalódások után, életének utolsó éveit, 1735-ben bekövetkezett haláláig a törökországi Rodostóban töltötte a szultán támogatását élvezve.

Ami Brenner abbét illeti, élete balsorsúra fordult. Rákó-

¹¹⁷ Suite des Mémoires et aventures d'un homme de qualité [Egy nemesember emlékeinek és kalandjainak gyűjteménye]. Tom. 12. Amsterdam, 1733. p. 133.

czy, Franciaországot elhagyva, 600.000 aranyfrankot helyezett letétbe a városházánál járadék folyósítására. Dominique Brenner abbé Rákóczit meggyőzte, hogy a letétet a saját neve helyett inkább az abbé neve alatt helyezze el, mivel a járadék folyósítása ábécé sorrendben történt. Miután Rákóczi elhagyta Franciaországot, Brenner annak rendje-módja szerint felvette az összeget és megtagadta annak átadását a fejedelem bankárának. Rákóczi ezt megtudván felháborodásában kérte a régenszt, hogy zárassa Brennert a Bastille-ba, amit a régens meg is tett. Brenner, akinek jellemétől, tudomásunk szerint, oly távol állt a kolostori életvitel, a fogságot nem bírta elviselni és kétségbeesésében elvágta saját torkát.

Émile Horn Rákócziról szóló érdekes munkája, melynek eredeti példánya Magyarországon található, a fejedelemnek általunk itt bemutatott, megnyerő portréját festi meg. A szerző és a kiadója, Perrin úr, ehhez kegyeskedett számunkra a jogot megadni, amiért ezúttal köszönetünket fejezzük ki.

A Hôtel de Transylvanie-t Sinet-ék bérleti jogviszonya alatt értékesítették így az kikerült a Hillerin család örökségéből. Az akkori tulajdonos, Jean-Baptiste de Hillerin de Boistissandeau a Bretagne-i parlament tanácsosa nyilvánvalóan kétes ügyekbe keveredett, hiszen nagy számú hitelező kapott értesítést az eladási árról. De Boistissandeau úr kétségtelenül egy csapásra tisztázni akarta magát.

Az 1720. április 20-án kelt szerződéssel eladta a rakparton a Hôtel de Lauzunnal szomszédos Hôtel de Transylvanie nevű házát a saját palotájukban, a Conti rakparton lakó nagyságos, hatalmasságos őexszellenciájának Louis-Armand de Bourbon hercegnek, Conti hercegének és feleségének, a nagyságos, stb. Louise-Élisabeth de Bourbon asszonynak. Az említett de Boistissandeau úr és Marie Catherine Moreau de Villiers között létrejött házassági szerződésben özvegyi részt kötöttek ki a fenti ház eladására vonatkozóan. Az adásvétel szintén nem tartalmazta a kertben található kis épületek szerkezeti elemeit,

a hely bővítése céljából deszkával fedett kis tároló épületet, továbbá az említett ház bérlői, Sinet úr és felesége tulajdonában levő deszkákat és belső falakat, valamint mindazt, amiről az említett Sinet úr és felesége igazolta, hogy az említett házban tulajdonukat képezi. A vételi szerződés az eladó részére fenn tartotta a kápolnához és a református Ágoston rendi Tiszteendő Atyák templomában, a Saint-Jean-Baptiste kápolnában található sírhelyhez fűződő jogot.

*

Nyilván 1945 előtt jobban megfelelt a köztudatnak Herczeg Ferenc regénye,¹¹⁸ továbbá a tudományos igénnyel íródott Asztalos Miklós kötet,¹¹⁹ utóbbi alapján készült az igen népszerű „Rákóczi nótája” film, s e téren a szocreál filmgyártás sem akart lemaradni, kikerekedett belőle a népfelkelés jellegét jobban kihangsúlyozó „Rákóczi hadnagya”. A Fejedelem, akár Mikesnél, továbbra is „oltárkép” maradt, de leghosszabb ideig tartó szabadságharcunk külpolitikai nehézségeit, gazdasági gondjait, a támogatások bizonytalanságát a kuruc hadsereg szervezetlenségét, a kiképzés hiányosságait, a megfelelő fő- és középíztisztek hiányát, a járványok pusztítását R. Várkonyi Ágnes, Benda Kálmán, Bánkúti Imre, Markó Árpád és Perjés Géza munkássága érzékelteti igazán. A felsorolt névsor távolról sem teljes, de egy lokálpatrióta listájára talán elegendő.

*

Később került kezembe Márki Sándornak a háromkötetes *II. Rákóczi Ferencz'-e*,¹²⁰ amelyről rögtön kiderült, hogy

¹¹⁸ Herczeg Ferenc: Pro Libertate! 1–2. köt. Bp., [1936]. Singer és Wolfner. 340, 287 p. (Reprint: Bp., 2006)

¹¹⁹ Asztalos Miklós: II. Rákóczi Ferenc és kora. Bp., [1934]. Dante. 492 p., [108] t. (Reprint: Bp., 2000)

¹²⁰ Márki Sándor: II. Rákóczi Ferencz. 1–3. köt. Bp., 1907–1910. Magyar Történelmi Társulat. 646, 672, 736 p. (Magyar Történelmi Életrajzok)

az eddigi művek közül a legteljesebb, szemléletében máig is a legkorszerűbb, ezért annak ismerete nélkül a Vezérlő Fejedelemlről nem lehet korhű képet adni.

*

Már ezekből is kiderül, hogy nem mindennek a „spion Károlyi” az oka. Hogy mi fegyveres harcoktól a sportmérkőzéseig csak árulással veszíthetünk. Életemben először olvastam el Károlyi Sándornak a kétkötetes önéletírását,¹²¹ amely 1865 óta vár újabb kiadásra. Nem tűnik a bizonyítvány szokásos magyarázásának. Bennünk más Károlyi-kép él, ezt erősítette meg Kovács Ágnes munkája.¹²² Ahogy Németh László szemére veti Szekfűnek a Rákóczi–Kossuth párhuzamot, ugyanúgy vetődik fel a Károlyi Sándor – Görgey Artúr analógia is. Az örök bűnbakkeresés. Holott a szatmári békénél kedvezőbb feltételeket lehetetlen lett volna egy vesztes félnek kialakítani. A békekötés a Habsburg-birodalomnak is jól jött, a kivérzett Magyarország számára pedig életmentőnek bizonyult. Nyilván Pálffy János tábornok nem Haynau volt.

Nem tudjuk, az ecsediek hogyan élték át a közelben lejátszott eseményeket. Eljutott-e hozzájuk pl. Bottyán János halálhíre, Ocskay árulása? Egy biztos: a békét már mindenki várta. Hosszú volt az a nyolc esztendő. A Fejedelem bujdosásáról tudtak, bizonyítja a Rákóczi- kesergő ecsedi változata. Az itteni Fejedelem-kultuszt Thaly könyvei nem táplálhatták, nem is tudtak a létezéséről. Berey József így írja le a környék állapotát:¹²³

¹²¹ Károlyi Sándor gróf önéletírása és naplójegyzetei. Kiadta Szalay László. 1–2. köt. Pest, 1865. Heckenast. 390 p.; 506 p. (Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek 4.)

¹²² Kovács Ágnes: Károlyi Sándor. Bp., 1988. Gondolat. 228 p. (Magyar történelmi)

¹²³ Berey József: Nagyecsed története és néprajza. Debrecen, 1988. KLTE. p. 31. (Folklór és Etnográfia 44.)

„A háború nyomorúsága, mely az egész vármegyét sújtotta, nem kímélte Ecsedet sem. Igaz, hogy lakhelyeiket megvédte még mindig úgy ahogy kőfal és a láp, s nem jutottak olyan sorsra, mint a kívül eső Kisecsed, Fábiánháza stb., melyek pusztává lettek teljesen úgy, hogy egyetlen lakos sem maradt a helyén, azonban a lakosság itt is meggyérült. A fegyverfogható férfiak a harctéren lévén (vagy elmenekültek), az itthonmaradottak sínylódtek, ínséggel küzdöttek. Ezen zavaros parlagon heverték egész határok, nem volt, aki munkálja a földet, de nem volt az sem, aki a tulajdonjogot forszírozta volna. Gazdátlanul állottak egész birtokok, a tulajdonos csak papíron szerepelt.

A pusztulásnak gyászos képét tárja fel egy 1703–1705-ben készült összeírás, amelyben Kisecsedről említés sincs, Fábiánháza pusztának van feltüntetve, Mátészalkán 5 embert, Ecseden 12 embert írtak össze.”

Országosan sem volt jobb a helyzet. Ezek ismeretében további harcról, a háború folytatásáról már csak ábrándozni lehetett. Reguláris harcok sikerére még a „fénykorban” sem volt a kurucoknak esélye. Erdély háttországgént soha nem vetekehetett az osztrák tartományokkal, ideértve az iparilag már akkor is fejlett Csehországot.

Ecsed, mint sziget, soha nem lehetett hosszabb távon önelátó. Kenyérnek való szemes terményből mindig „behozatalra” szorult. A szűkös kis kertekben megtermett a káposzta, a pászuly, a hagyma és a kender, de másra – hely hiányában – már nem futotta. Nem beszélve arról a komor tényről, hogy a várban már császári katonaság tartózkodott. Bizonyára nem csak 12 személy, vagy akár család lakott akkor Ecseden. De tízszer annyi is kevés lett volna. Még a rossz béke is jobb, mint a háború. A szatmári feltételeket viszont el lehetett fogadni.

UTÓHANG

Móricz Zsigmond írta, hogy minden ember tudna legalább egy könyvet írni: a saját élete történetét. Nékem nincsenek most ilyen szándékaim. Ecsedről, illetve Nagyecsedről van szó, elsősorban a Rákóczi- emlékek indíttatására.

Ami az őseimet illeti: családi dokumentumok szerint a nem pápista apai őszám 1721-ben lett Károlyi Sándor gazdasztjtje. Egyik unokája nősült Ecsedre és lett az eredője a népes Murguly-famíliának. Apai ágon a nagyanyám Hunyadi Ilona, ez a neves família is a XIX. század elején kerülhetett a településre. Nem annyira népesek, mint a Murgulyok, akik noha „oláh” előnevet viseltek, az idegen hangzás ellenére valamennyien kálvinisták, következésképp magyarok.

Ami a települést illeti: kokók, torzsások, Rákóczi cigányai névvel illettek bennünket, nem a leghízalgőbb módon, de hát ez minden településnek kijárt. Az emberek mindig szerettek tréfálkozni. Sőt azzal, hogy a nagytemplomunk a szokástól eltérően nem a nagyközség közepét díszítette, azt is megkaptuk: „az ecsedi bolondok rétre rakták a tornyot”. Nem tudhatták, hogy a vár földombja a nagy szigethármas szélén volt, ahol a vár maradákból megalapozhatták az Istenháza legújabb változatát.

*

Ami kötetem néprajzi részét illeti, néhány feledésre ítélt részt igyekeztem pontosítani. Farkas József jó barátom, egy évig Mátészalkán osztálytársam volt, remek írásait jól ismerem.

rem. Amint említettem korábban, a remondát félreértette, Ecseden a krumplit soha nem ültették, hanem vetették, a gané soha nem volt ganyé, és a kihordását ősszel, amikor már beállt az esős idő, aligha végezheték. Krumpli és tengeri hordásnál sem, mert a vessző kasokat tisztán kellett tartani, az állatok sem hordhattak oda-vissza terhet. Aratás után, tarlószántáskor igen, de a minden hulladékot komposztáló ganédombot télen, szánon hordták ki. A hó tetejére szórták, majd koratavasszal beszántották. Így ment ez, tanúsíthatják az idősebb ecседiek. A napraforgó bugát sem nevezték bugónak. A tengerit, ha góré nem volt, a padon és nem a padláson szárították. Pláne nem a házhíján, ahogy az Erdőháton.

Mindez már a múlté, de vessük papírra pontosan! Dankó Imre és Farkas József könyvének értékéből ez mit sem von le.

A vár helyrajzának utólagos betájolása, a Fejedelem és Ecsed kapcsolatának megírása, a XX. század történeti és néprajzi részének a saját tapasztalataimon való pótlása akkor vetődött fel, amikor az ismét városi rangra emelkedett Nagyecsed 2004-ben megválasztott díszpolgárának. A Rákóczi-gyűjtemény kiegészítése mellett ezzel szeretném leróni hálámat és tiszteletemet. Tudom, a hivatásos történészek nem szeretik, ha valaki véletlenül a kenyérkeresetet biztosító felségterületükre téved, de nem a Nagy Tudomány nevében tesszük.

Azért újdonságokat is tartalmaz a kötet: például a két Rákóczi egy-egy levelének fotóját, I. Rákóczi Ferenc egyetlen példányban létező gyászos méltatásának címlapját és bevezetőjét, a híres-hírhedt francia nyelvű Mouton-könyv Rákóczira vonatkozó részének magyar fordítását, s talán többek számára újdonságul szolgálnak a kötetben közölt várrajzok.

Egyébként Nagyecsednek van annyi történelmi joga a Fejedelem kultuszának ápolására, hogy írásban is hangot adjon neki. Háromszáz esztendővel ezelőtt kezdődött a szomorú vég, főleg a pestis megjelenésével. A híres béke a közeli Szatmáron köttetett meg „a zászlók földbe szúrása” a közeli

nagymajtényi síkon történt. Ez a szent hely szintén „külföldre” került. A Vezérlő Fejedelmet sokáig visszavárták, nem csak az ecsediek:

„Ha még egyszer visszajönne
Szabadságunk teremője,
Körülvennők lobogóját,
Megcsókolnánk lábanyomát.”

Ez a dalszöveg a kurucromantika terméke, de láttam egyszerű ecsedieket is könnyezve énekelni, megható bizonyítékául egy csodálatos ragaszkodásnak. Vajon romantika nélkül lett volna-e belőle a szabadság vágyának jelképe, Kossuth és Petőfi eszmei őseként? Ecseden valószínűleg igen.

Mányoki festménye, legendája, kesergőjének itteni változata – mindezt az ecsediek rebellis magatartása élte, a legtöbbször öntudatlanul. És a Rákóczi-emlékmű, amely mellett legalább vasárnaponként elmentek. Legalábbis 1945 előtt, mert az utcáján csak a nagy névadások ideje óta járnak. Igaz, hogy utcája nevét Lenin és Zalka Máté „társaságában” kapta, de az emlékét ez nem zavarta.

Ezután már évente ismétlődnek a rendezvények, a lovas túrák, és minden külsőségek hallatlanul mélyről jövő belső fedezete van Rákóczi híres kiáltványában. Munkács, Makovicza, Sárospatak, Tokaj, Regéc után Etsed a hatodik helyet kapta, Somlyó, Lednicze, Szerencs és Ónod előtt. Ez a felsorolás bizonyítja „örökös urunk” ragaszkodását, amelyhez sokszoros mértékben szeretnénk méltónak bizonyulni. „Cum Deo pro Patria et Libertate” – ahogy a zászlójára van írva.

A régi vár képével képzeletben még eljátszom. A Bástya utcán keresem az erődítmény-védő építmény nyomait, de sehol semmi. Legfeljebb a légifelvételeken. A vásártéren lévő Berey Múzeum még őrzi a számomra nem is olyan régi paraszti múlt tárgyi emlékeit. Mindegyik ismerős, de a ma embere már nem tudna mit kezdeni velük. Senki fia nem kíván-

hatja vissza a régi réti életet, mert az már csak a regényekben vonzó. Minél teljesebb megbecsülését viszont igen. Ez az ecsediektől sem áll távol, például a fogathajtó verseny itt nem pusztán lovas sport, van valami rituális jellege. Mások nyeregbe szállnak és kopognak az aszfalton a patkók. Ilyenkor érzem magam igazán itthon. A távoli, s a közeli múltban és a jelenben. Krasznahorka ép falai között, a Mauzóleumban, a kassai dóm szarkofágja mellett, a Fejedelem ottani szobra előtt, Eperjesen, Szepesváralján is Ecsedre gondoltam.

A Rákóczi-kor micsoda pompás tárházai, amelyeket mi csak a tárogató tolmácsolásával varázsoljuk a magunkénak. Mert a töröksíp hangja nélkül ünnepséget nálunk elképzelni sem lehet. Lám csak a romantika révületétől mégsem tudunk szabadulni! Különösen ha zsinóros ruhájú lovasok jönnek Rodostó tájékáról, a Balkánon és Erdélyen keresztül, ahol példásan tudnak ünnepelni. (Szűcs Róbert meg is örökölte az elszánt kis csapatot.) És a határon által jövet Nagycsed fogadta őket kellő tisztelettel, a Fejedelem egykori várának a szomszédságában. „Nagy Rákóczi dicső kora, nem jön vissza többet soha.” Valami azért mégis, éppen a mentébe öltözött lovasok révén, élükön Tóth Miklóssal.

A fiatalokat bizonyára jobban megragadják a külsőségek, az időseket kevésbé, de az élmény közös. Még találkoztam olyan nénikével, aki azért rajongott Rákócziért, „mert olyan szép ember volt”. Ma már többet tudnak róla. Saint Simon francia író szerint korának egyik legszebb jelensége volt. Egy államférfinél ez sem utolsó szempont. Egy kis kopasz, rút figuráért nehezebb rajongani.

Jó lenne a szatmári békét 2011-ben a nagymajtényi szereny kőlapnál megünnepelni. Ígérem, én lélekben ott leszek, képzeletbeli talpasként. Ecsedi lovasok, kuruc ivadékok sorakoztatok majd fel és vigyétek a zászlókat, mint őseitek! Jellepeken újra a földbe szúrhatjátok! Biztosan nem egyedül.

A múltunkat senki nem veheti el tőlünk, de jövőtök akkor lesz, ha hűek maradtok Rákóczi szelleméhez!

SUMMARY

The rebellion led by Francis II Rákóczi and dragging on between 1703 and 1711 turned into an anti-Habsburg fight for freedom the cardinal goal of which was to win the total independence of Hungary liberated from the Ottoman occupation. Practically this rebellion had started as a popular movement nevertheless it became an important component of the Austrian–French rivalry of power for the Spanish throne. Louis XIV the Sun King (in French le Roi Soleil) needed allies even if these allies were just as modest as the Rákóczi rebellion was. Namely a two-front war always divides the military force of any country so the Austrian emperor Leopold I had to keep up considerable armies both in the western part of Austria because of the belligerencies with the French and in the eastern parts because of Rákóczi, and this latter favoured the French.

Both England and the Netherlands – these two countries were already considered as maritime powers at that time – played a specific role in this wartime situation. It wasn't in the interest of both that France the strongest power in the continent would remain an absolute master and, on the other hand, the Protestant England and the Netherlands would eagerly have supported those mostly Protestant ones being of the same communion in Hungary. So they supported the Austrian against the French but they also wanted to help the Hungarian independence movement against Austria.

However the settlement attempts to solve this latter did

not meet success; especially they were unable to come to an agreement on the principal status of Transylvania because Rákóczi insisted on this latter all along. This situation was further complicated by the more and more increasing ambitions of Peter the Great's Russia in Europe as well as by the aspiration for power of the still strong Muslim Turkey. Thus the threads in diplomacy were pretty much tangled.

Involuntarily Francis II Rákóczi found himself at the head of the movement. His ancestors – the Báthories, the Zrínyies, the Frangepáns and the Rákóczies – were all fighting against the Habsburg (more than one of them died a martyr), and he also followed this family tradition.

The eight-year long war was brought to an end by fatigue and plague epidemic. Of the casualties of 400 thousand it is known that „only” one warrior in five was killed by weapon. Also the defeat of the French and the exhaustion of support contributed to the fall of the fight for freedom and Rákóczi received nothing but promises from Peter the Great.

The famous peace treaty of Szatmár was without precedent considering the fact that those subdued were not punished with any retaliation. The leaders with Rákóczi at the head of rebellion had gone into exile in Poland then sailed to France where they had only remained wanted and had been taken care of until the Sun King died. After they were forced to accept the invitation from the Turkish sultan and from Turkey their ashes were only returned to Hungary 200 years later.

The literature on Rákóczi freedom fight is huge: the archives in Vienna, Paris and Istanbul offer abundant sources for research. There are still parts less explained, however. Such as the relationship between Francis II Rákóczi and Ecsed, which fairly escaped the field of sight for research because of the lack of any big battles there as well as the

complete demolition of the Ecsed fortress always found in the documents of the age.

This present work makes an effort to eliminate this blank spot and we believe that we succeeded in doing this to some extent: letters unpublished to date, unique publications and ground plans of fortresses made more complete with the author's familiarity with the place are all used for this purpose. How was the relationship between Francis II Rákóczi and Ecsed, how many times the reigning prince really visited this place and what was the importance of these visits? – by means of the answers to these questions we were able to achieve this goal perhaps.